

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

SZERKESZTI
SZABÓ T. ATTILA

1941.**AZ EME KIADÁSA****128. SZ.**

**A TRIBUNA
ÉS A MAGYARORSZÁGI
ROMÁN KÖZVÉLEMÉNY**

ÍRTA
BÍRÓ SÁNDOR

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

SZERKESZTI
SZABÓ T. ATTILA

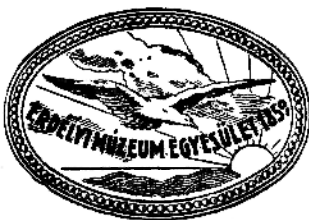
1941.

AZ EME KIADÁSA

128. SZ.

A TRIBUNA ÉS A MAGYARORSZÁGI ROMÁN KÖZVÉLEMÉNY

ÍRTA
BÍRÓ SÁNDOR

I.

A román politikai sajtó születése és fejlődése
Magyarországon.*

1.

Előzmények.

A román politikai sajtó megalapítására irányuló első kísérletek a XVIII. század végén történtek az akkor Bécsből kormányzott Erdélyben. A francia forradalom kitörésének évében egy nagyszebeni társaság román lapot akart kiadni. Ezt a lapot ugyanaz a Hochmeister Márton szebeni könyvnyomtató nyomtatta volna, aki már 1783-ban megjelentette az első erdélyi hírlapot, a *Siebenbürgische Zeitung*-ot.¹ A román újság azonban anyagi okok miatt nem jelenhetett meg, mert II. József a postadíjat nem engedte el. E kísérletnél igen érdekes volt az irányadó körök jóakarata; valamennyi hatóság egyöntetűen helyeselte a román nép művelésének előmozdítását és az e célból tervezett román újság engedélyezését. „Az oláh nép művelése oly üdvös cél, — írta erre vonatkozólag gr. Bánffy György erdélyi kormányzó, — hogy ilyen egy létező hazai újságnál sem forog fenn.” Ezért javasolta, engedjék meg a postadíjmentes szállítás Erdélybe, Bánságba és Bukovinába, legalább az első három évben. A lapot elsősorban a román papságnak szánták, mely azután a népnek megmagyarázta volna a tartalmat, mivel a felterjesztés szerint „a nemzet, melynek számára e lap megindulna, nincs a műveltség azon fokán, hogy közötte az olvasás és írás általános legyen”. A felterjesztésben a lap tervezői részletesen ismertették az újság szerkesztésének alapelveit, melyek a felvilágosodás szellemének megfelelően a nép oktatására és tanítására irányultak. Tartalmilag a napi eseményeket „a jó erkölcs és a földművelésről szóló oktatás” különféle anyagát közölte volna. A császár engedélyezte a lapot, de a postadíjmentes szállítást nem. A királyi főkormányshéktől megállapított 1 forint általányösszeget a kérelmezők igen magasnak találták és ezért az újság kiadásáról lemondottak. Később, 1791-ben állítólag egy szám mégis megjelent volna az újságból „Foaie română pentru econom” (Román újság a földműves számára) címen. Am ebből a számból egyetlen példány se maradt fenn s a Jakab Eleket erről tudósító Barițiu is csak mint bizonytalan értesülést említi.²

* Magyarországot itt a történelmi határok között értem, tehát Erdélyt is belefoglalva.

¹ Jakab Elek: Az erdélyi hírlapirodalom története 1848-ig. 9 l. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. X. köt. IX. sz. M. T. Akadémia, Budapest, 1882.).

² I. h. 12—14. — Vö. Lupaș János: *Contribuțiuni la istoria ziariștilor românești ardeleni*. Sibiu, 1920. 6—7.

Az első román újság kiadására irányuló kísérlet tehát a XVIII. század végén anyagi nehézségek miatt nem sikerült. Az erdélyi és magyarországi románság akkori helyzetét tekintve, az újságalapítás terve minden bizonnyal elsietett volt. A románság sem szellemi, sem gazdasági vonatkozásban nem tudott volna megfelelni egy újság-fenntartás követelményeinek. Az első kísérlet kudarca azonban nem csüggesztette el a tényleges helyzethez képest túlságosan derülátó kezdeményezőt, Müllersheimi Molnár János (Ioan Puariu-Molnár) szemorvost. A kérelmezők mögött ő volt az értelmi szerző. Már a Horia felkelésben is szerepet játszott: a lázadók és a kormány között ő próbált közvetíteni. Bécsben tanult s bécsi tartózkodása alatt jól felhasználható összeköttetéseket szerzett. Valószínűleg ezeknek az összeköttetéseknek köszönhető, hogy 1793-ban a kolozsvári m. kir. Akadémia szemész-professzorává nevezték ki. E minőségében nemesi rangot is kapott.¹ Mint ilyen tett új kísérletet 1793 decemberében egy román újság kiadására. A kancelláriához intézett kérését azonban visszautasították. A következő évben a fő-kormányshéknél tett újabb kísérlete is hasonló kudarccal járt. Ekkor Bécsbe utazott s ott az illyr nyomda javítójával, Jorgovics Pállal együtt próbálta a román újságra vonatkozó tervét megvalósítani. Úgy látszik ez alkalommal ki is nyomtatta újságját, mert a királyi főkormányshék értesülése szerint újságjából néhány példányt Adamovics Geraszim szebeni ortodox püspökhöz már el is juttatott. Bánffy, erdélyi kormányzó erről jelentést tett az erdélyi udvari kancelláriának, kérve a Molnár—Jorgovics-féle újság betiltását. A kormányzónak 1789-ben megnyilvánult magatartása négy év alatt lényegesen megváltozott. „A mostani idők körülállásai — írta jelentésében — napról-napra súlyosodnak s az ily újságok terjesztése, ha valaha, most ugyan nem tanácsolható, mikor a francia szabadság veszélyes eszméi oly hirtelen terjednek s a lap káros elbeszélései és balmagyarázatai az elmék külömbféle megzavarodását, a vélemények megrendülését és köznyugtalan-kodást idézhetnek elő, elannyira, hogy nyomós okok vannak arra, hogy az újságoknak apadása kívánatos inkább, mint szaporodása.”²

Ez az indoklás világosan rámutat a román újság megtiltásának nyilvánvaló okaira. A francia forradalom véres eseményei kijózanítólag hatottak a felvilágosodás eszméiért addig lelkesedő emberekre. Nyilvánvaló, hogy Bánffy kormányzó ezért szorgalmazta a román újság további megjelenésének eltiltását, nem pedig a románság elleni gyűlöletből, amint azt némely román történetírók gondolják,³ megfélelvezve a kormányzó 1789-i pártfogó magatartásától.

Müllersheimi-Molnár előtt minden valószínűség szerint politikai cél lebegett, midőn 1793—94-es kísérleteit megtette. Az 1791-ben előterjesztett „Supplex libellus Valachorum” szerkesztésében és megfogalmazásában ő is résztvett.⁴ Ha 1789-ben még csak művelődési, a felvilágosodás eszmevilágából következő tanító cézzal akart újságot indítani, 4—5 évvel később,

¹ Diaconovich C.: *Enciclopedia Română*, Sibiu, 1904. III, 316.

² Jakab E.: *i. m.* 27.

³ Pl. Lupas: *i. m.* 8.

⁴ Diaconovich: *i. m.* 316.

a „Supplex“ megjelenése után és a francia forradalom eszméinek hatása alatt bizonyára politikai célok elérésére törekedett. Ezek a célok az 1791-i kérvényben körvonalazott politikai törekvések napfényre kerülése után többé nem lehettek homályosak.

A XVIII. sz. végi sikertelen kísérletek után húsz évvel jelent meg az első magyarországi román folyóirat. Ez volt egyúttal a legelső román újság is. Van valami szimbolikus abban a tényben, hogy ez a folyóirat Magyarország fővárosában, Budán jelent meg 1821-ben. Szerkesztője, Karkaleki Zakariás, a budai magyar egyetemi nyomda könyvkiadója volt. Folyóiratának hosszú címében e sajtótermék legfontosabb adatait megtaláljuk: „*Biblioteca Românească* întocmită în 12 părți după numărul celor 12 luni, întâia oară tipărită pentru nația românească prin Zaharie Karkaleki ferlegeru de cărți a crăeștii și mai marei tipografii din Buda a Universității Ungariei“ (Román könyvtár, melyet a 12 hónap száma után, 12 részben összeállítva a román nemzet számára első ízben nyomtatott Karkaleki Zakariás, a budai magyar királyi egyetem főnyomdájának kiadója).¹ E különös sajtótermék jellegét tekintve irodalmi folyóirat volt, de az irodalmi anyag túlnyomó részben római-román történelemből állott, mely a román nemzeti tudatot ébresztgette és erősítette. A történelmi nevelés mögött persze már politikai célok is voltak, amint a „Supplex libellus“ ugyancsak „történeti“ alapokon követelt román politikai jogokat. A döntő lelki élmény természetesen a római eredet és ebből kifolyólag a román nép bizonyos fokú felsőbbrendűségének érzése más népek felett. Karkaleki nyilvánvalóan görög származása ellenére már egészen románnak, sőt büszke románnak érzi magát. A római történelem iránti szeretetét indokolva elmondja, miképpen tanították szülei arra, hogy ő román s az összes románok római eredetűek. Ettől fogva közléről kezdte nemzetét tanulmányozni s más népekkel összehasonlítani. A románok között gyors felfogású, valódi tehetségeket talált s olyan tulajdonságokat, melyek minden hivatásra alkalmasok.²

A folyóirat munkatársai hasonló romantikus lelkesedéssel fordultak a római történelem felé. Az első szám mindjárt Romulus képét közölte „a románok ősapja“ felírással. Néhány elbeszélés és történeti adoma mellett a tartalmat főleg a rómaiak története alkotta. „Mióta be van bizonyítva, — írja a rész elején a szerző, — hogy a románok a régi rómaiak leszármazottjai, nagyon is illendő dolog, hogy tudomásuk legyen tündöklő őseikről, csodálatos tetteikről, birodalmuk kezdetéről és kiterjedéséről. Ezekben akarok népemnek szolgálni és román nyelven napvilágra hozom a régi rómaiak történetét Róma alapításától kezdve.“

...„Testvérek! — hangzik fehívása a román olvasókhöz — az összes népek, még a legkisebbek és a legmélyebbre hanyatlottak is szomjuhozzák őseik tetteinek olvasását és megértését, pedig azok kevésbé voltak híresek; annál inkább illik, hogy ti olvassátok és ismerjétek meg a ti ragyogó őseiteknek, a régi rómaiaknak tetteit.“

¹ Vö. Lupas: i. m. 39.

² I. h. 40.

A felhívás az akkori viszonyokhoz képest eléggé szép sikerrel járt és a folyóiratnak megindulása első évében 451 olvasója, azaz megrendelője volt. De 1821-ben a havasalföldi felkelések miatt a terjesztés ügye megállott s ezért az újság 1822-ben már nem jelent meg. 1825-ben Karkaleki felhívást intézett a moldvai és havasalföldi románokhoz folyóirata ügyében. Támogatást kért tőlük, mint akik most már nemzeti fejedelmek alatt jobb helyzetbe jutottak. A folyóirat újból való megjelenésének előkészületei azonban lassan haladtak és a „Biblioteca” csak 1829. elején jelent meg ismét. Az előszó után mindjárt következett Bojánca Damaszkhin táblai jegyző tanulmánya a római történelemről. Bevezetésében ő is megemlékezett arról, hogy micsoda lelki élmény volt számára a román nemzethez való tartozás öntudatosodása. „E pillanattól kezdve — írja erről — szivemben kiolthatatlan tűz hevít népem eredetének, vérének, nagyságának és erényeinek kutatására... erős gyökerekkel hatolt be keblembbe a szeretet, a buzgóság és a vágy aziránt, hogy kitartóan és minden eszköz felhasználásával használjak nemzetemnek és hazámnak.”¹ Valóban a folyóirat minden munkatársánál ezt a buzgóságot lehet megállapítani. Az összevonás miatt évenként kétszer, de 1834-ig rendszeresen megjelenő folyóiratban egymást érik a római és román történelmi tanulmányok. Dragoş, Nagy István (Ştefan cel Mare), Mihály vajda (Mihai Viteazul) tettei romantikus köntösben ragyogva jelennek meg a román olvasók előtt. Minden részben látható volt valamelyik román vajda képe. Karkaleki hosszú ajánlásokban köszönte meg a vállalkozását buzgón támogató pártfogók segítségét. Lupaş felteszi, hogy ezt az első folyóiratot valószínűleg gr. Széchenyi István is pénzsegéllyel támogatta, mert a kiadvány 1834-i IX. részének elején Karkaleki hosszú dicséretben emlékezik meg róla (Ştefan Seceni) „Magyarország nagyon tudós Akadémiájának alelnökéről.”²

A Biblioteca politikai hatása bizonyára nem lehetett jelentéktelen. Erre némi útmutatást ad előfizetőinek száma. 1829-ben a folyóiratnak 444 előfizetője volt, ebből 318 magyar területről (Erdély és Magyarország), 126 pedig a Kárpátokon túli románság köréből került ki. Azaz Maior Péternek (Petru Maior) 1812-ben ugyancsak Budán megjelent híres könyve mellett (Istoria pentru inceputul Românilor în Dacia) a román nemzeti öntudat felébresztésében s az ebből következő politikai célok kialakulásában Karkaleki folyóirata is minden bizonnyal nagy szerepet játszott.

Maior Péter a budai egyetem könyvvizsgálója és javítója ismeretes könyvében a román történeti folytonosságot hirdette és bizonygatta. Kétségtelen, hogy a magyarországi románság politikai gondolkozásának a XIX. század elején való kialakulására ez a könyv volt a legnagyobb hatással. Részben e könyv hatása vezetett a román politikai sajtó első igazi termékének, a *Gazeta de Transilvania*-nak megjelenésére.

A *Gazeta de Transilvania* 1838-ban jelent meg Brassóban. Megjelenésének előzményei érdekesen jellemzik a magyarországi románság akkori helyzetét. A lap megjelenése az erdélyi, de különösen a brassói románság gazda-

¹ Lupaş: i. m. 44.

² I. h. 47—48.

sági és szellemi fejlődésének, valamint Barițiu György szerkesztő fáradozásainak volt az eredménye.¹

Brassóban hosszú fejlődés után a XIX. század első évtizedeiben egy jómódú román kereskedő-osztály alakult ki. Ez az osztály tekintélyes hányadában görög és macedo-román eredetű volt. Nagy részük a paszárováci béke után költözött Ausztria-Magyarország területére s több városban kiváltságos kereskedő-társulatokat alapított.² Slavici János szerint ezeknek a görög-román kereskedőknek „elhatározó” befolyásuk volt a románság művelődési fejlődésére. Ez különösen Brassóban volt így. A brassói görög-román kereskedők a két román fejedelemséggel való kereskedelmet szinte kizárólagos módon biztosították maguknak s ebből a jól jövedelmező foglalkozásból csakhamar meggazdagodtak. A görög kereskedők egy része idővel elrománosodott s így a román elem túlsúlyba jutott. Ez 1827-ben a görögök és románok teljes szétválására vezetett. A románok tekintélyes anyagi áldozatokkal külön román templomot és egyházi iskolát építettek. Ebben legfőbb része Orghidan Radu (öt gyakran Rudolf néven is emlegették) román nagyiparosnak volt. Orghidan bukaresti felesége vetette fel egy román újság megalapításának gondolatát s némi kísérletezés után ez a gondolat öltött testet Barițiu újságjában.³

Az újság kiadását a fentiek mellett Barițiu György Brassóba való költözése és szerkesztésre alkalmas egyénisége tette lehetővé.

Barițiu György, akit általában a magyarországi román hírlapírás atyjának tekintenek, egy román nemesi család leszármazottja.⁴ 1812-ben született Alsózsukon (Kolozs m.), hol apja görög katolikus pap volt. A torockói iskolában tanult meg magyarul s latinul; később Balázsfalván, majd a kolozsvári piarista gimnáziumban tanult. Édesapja ugyancsak ez utóbbi iskolába járt. Itt kapta a *Bariț* nevet, az eredeti *Pop* helyett.⁵ Mikor Barițiu 1824-ben Balázsfalvára került, ott lakó nagybátyja, a székesegyház kántora, eredeti nevén jegyezte be az iskola tanulóinak közé. 1827-ben Kolozsváron ismét *Barițiu* lett s ettől kezdve ez a neve maradt használatban mind a mai napig. Román öntudata itt ébredt fel, még pedig Maior könyvének hatása alatt. 1829 telén két más román iskolatársával sétált az utcán, mikor egy idős, tisztos külsejű úr nevén szólította. „Azt mondják, igen jól tanulsz, — mondta Barițiunak. — Apádnak rokona vagyok. Gyere, adjak neked egy könyvet, de azután gondosan olvasd el.” Ezzel intett a társaságában lévő úrnak, aki átadta a 17 éves ifjúnak Maior Péter könyvét (*Istoria pentru inceputul Românilor în Dacia*). A barátságos úr Ramonțai Simon orvos volt, aki

¹ Hodoș Nerva si Ionescu Al. Sadi: *Publicațiunile Periodice Românești*. București, 1913, 287 (Ez a 812 lapos könyv a román időszaki sajtótermékek legalaposabb bibliográfiája).

² Slavici János: *Românii din Ardeal*. București, 1910. 37.

³ Iorga Miklós: *Sensul Gazetei Transilvaniei* (Academia Română, Memoriile Sect. Istorice, Seria III. Tom. XX. Mem. 13.).

⁴ *Bariț. George Foi Comemorative la Serbarea din 12/24 Maiu 1892*. Sibiu (Tulajdonképpen Barițiu önéletrajza dr. Diaconovich Kornél fogalmazásában).

⁵ Az iskolában ugyanis olyan sok *Pop* nevű diák volt, hogy a tanárok megkülönböztetésül különféle más neveken nevezték őket. Barițiu nevét a gimnáziumban *Baritz*-nak írták, ő maga mindig a kiejtés szerint írta *Bariț*-nak (t = c), a román történelemben azonban általánosan a *Barițiu* formát használják.

hosszú, Moldovában folytatott orvosi gyakorlat után, Kolozsváron telepedett le s az ifjúságot és román művelődés ügyét bőkezűen támogatta. Barițiu lelkesen olvasta Maior könyvét. Nemzetének eredetére, a román nyelvnek a latinnal és olasszal való hasonlatosságára nagy bámulattal és büszkeséggel gondolt. A könyvet magyarra is lefordította, de a fordítás kinyomatásáról barátai lebeszélték.¹

Ilyen előzmények után került vissza Barițiu Balázsfalvára, hol a pap-nevelő szeminárium növendéke lett. Latin tudását tökéletesítve, megtanult németül és franciául. A papi tanulmányok elvégzése után a szeminárium tanárává nevezték ki. E minőségében kapcsolódott bele azokba az összeköttetésekbe, melyek végül is a Brassóban való letelepedésére vezettek. A brassói jómódú román kereskedők ugyanis ekkortájt kezdték fiaikat a balázsfalvi román iskolába küldeni. Gyermekük nyári tanulásának biztosítása céljából a balázsfalvi iskola igazgatóságától egy tanárt kértek, akit a nyári 2 hónapra vendégül láttak házuknál. Az első ilyen Brassóban nyaraló tanár Barițiu volt, aki Brassóban rendkívül szíves fogadtatásra talált. Ezzel megindult a barátkozás közte és a brassóiak, erdélyi viszonylatban pedig a görög katolikusok és görög keleti románok között. Így nem volt meglepő, hogy mikor a brassói román iskola 1836-ban tanító nélkül maradt, a brassóiak Balázsfalváról kértek tanárt. E kérés következtében Barițiu Brassóba ment és átvette az iskola vezetését.²

Épen ekkor merült fel a román újság kiadásának terve. Orghidan és társai megbízták Barac Jánost, Brassó román tolmácsát a lap vezetésével. Így jelent meg 1837. január 2-án az első román hetilap: *Foaia Duminecii spre înmulțirea ceî de obște folositoare Cunoștințe*. (Vasárnapi lap a közhasznú ismeretek növelésére) címen. Az első számon rajta volt, hogy Orghidan Rudolf és Marin Demeter költségén nyomtatták, Gätt — helyesen Gött — János nyomdájában. Göttnek már 1834-től engedélye volt német és magyar nyelvű lapok nyomtatására s ő adta ki a *Siebenbürger Wochenblatt* című hetenkint megjelenő lapot, valamint a *Blatter für Geist, Gemüth und Literatur* című újságot, mely szintén egyszer egy héten jelent meg. Így kézenfekvő volt, hogy a Barac újságját is ott nyomtassák. Barac azonban közönséges fordító munkát végzett az újságjában, amint azt a lap második félévi példányaira rá is nyomtatta. „A cikkek fordítója“ egyszerűen lefordította a lipcei Pfennig-Magasin történeteit és az ottani német polgári élet eseményeire vonatkozó híreket. Ez az anyag persze nem felelt meg sem a brassói román kereskedő-osztály, sem a más helységekből való előfizetők várákozásainak. Ilyen körülmények között az első negyedévben jelentkező előfizetők nyolcszázat elérő száma félév alatt 150-re apadt.³ A támogatók aggodalommal nézték ezt a folyamatot. Végül is Orghidan megegyezett Gött nyomdásszal, hogy kérjen engedélyt egy politikai lapra, hátha ez jobban érdekelné a közönséget. Ugyanakkor levonta a tanulságot Barac képességeiről s a tervezett politikai újság szerkesztésére Barițiu-ot kérte meg.

¹ Diaconovich: *Bariț. George* 4.

² I. h. 7—9.

³ N. Hodoș—Ionescu: *i. m.* 258.

Baritiu vállalkozott a szerkesztésre s még 1837-ben kiadta Gött segítségével a „*Fo'e de septema'na' din Transilvania*“ (Erdélyi Hetilap) című lapot. Ezt azonban Baritiu engedély nélkül adta ki, miért is a második példányt már elkobozták és a további megjelenést eltiltották.¹ Ezután folyamodott Gött 1837. július 24-én egy román nyelvű politikai újság engedélyezéséért. Az engedélyt ebben az időben a bécsi udvari kancellárián keresztül egyenesen a császártól kellett kérni. E célból a szerkesztők és főbb dolgozótársak jelleméről és politikai gondolkozásáról, valamint a lap irányáról részletes felterjesztésre volt szükség.² Mielőtt az engedély megérkezett volna, Baritiu 1838. január 1-én megjelentetett egy irodalmi lapot, „*Foe literară*“ címen. Ebből lett ugyanazon év június 25-e után a brassói „*Blätter für Geist, Gemüth und Literatur*“ című német újság címének szó szerinti átvételével a később olyan ismeretessé vált „*Foae pentru minte, inimă shi literatura*“ című román irodalmi hetilap.

Időközben 1838. január 24-i kelettel az udvari kancellária leiratban értesítette a királyi főkormányzókat a román politikai lap engedélyezéséről. Az engedélyt Gött kapta, mint akinek már amúgy is volt engedélye magyar és német lap kiadására. A feltételek a szokásosak: a lap szerkesztője a fennálló szabályokat (cenzura) tartsa tiszteletben, egy példányt minden számból küldjön az udvari kancelláriának, a főkormányzó pedig a lap vizsgálatával olyan egyént bízjon meg, akinek erkölcsi jelleméről, józan politikai gondolkozásáról és képességeiről meg van győződve.³ E rendelkezésnek megfelelően a brassói tanács a lap megvizsgálásával Wenczel József Brassó vidékén élő bírót bízta meg.

Ezek voltak az előzményei annak a román lapnak, mely 1838. március 12-én *Gazeta de Transilvania* címen Brassóban megjelent. Kezdetben alig keltett különösebb feltűnést, mivel az alapító, illetőleg pártfogó egyének gondolkodásában nem is szerepelt valamilyen határozott politikai célkitűzés. Az alapítók — Orghidan és társai — román nyelvű tudósító eszközt akartak maguknak teremteni. A lap jó darabig nem is foglalkozott mással, mint különféle érdekes történetek, utcai balesetek, háborús hírek és előkelő, fejedelmi látogatások leírásával. Iorga szerint sem az alapítók, sem a szerkesztők nem gondoltak arra, hogy a lapnak politikai szerepe legyen, hiszen ezt a hatóságok sem engedték volna meg. Legfőbb érdeme az volt, hogy egy „nagy román polgári réteget képviselt“ s ennek az értékes rétegnek művelődési lehetőségeket biztosított. „Ílyesmit sehol másutt nem lehetett tenni a románság körében, — írja Iorga — mivel a szabad hazának ugyanazon osztályát egy régi, gögös és túlságosan igényes arisztokrácia beárnyékolta és megfélemlítette.“⁴

Valóban az első benyomás szerint a lap cikkei alig érintettek politikai kérdést. Ám a nyelvi harc korában Magyarországon Baritiu programja már magában foglalta a későbbi politikai összeütközés csiráit. „Mindnyájan tudják

¹ Lupaş: i. m. 58.

² Hodoş—Ionescu: i. m. 264.

³ Jakab Elek: i. m. 61.

⁴ Iorga: i. m. 6.

és megértik, — írta bevezető cikkében — hogy egy nemzet újjászületésének legkönnyebb és legrövidebb útja csak irodalmának és nyelvének művelésén, illetőleg gazdagításán át vezethet. Ezeknek engedjenek szabad fejlődést s mi akkor megszabadultunk a sötétségtől.“¹ Megindult hát a román nyelv és irodalom gazdagítására irányuló tevékenység. Ezt a célt szolgálta a Gazieta és a mellékletképpen megjelenő „Foae pentru minte, inimă și literatură“ című irodalmi szemle is. Kezdetben a lapok csak erdélyi és magyarországi vonatkozású cikkeket közöltek. Lassankint azonban kibővült a kör a fejedelemségekkel és a szomszédos országokkal. Barițiu nemcsak magyarul, hanem németül és franciául is tudott, így a változatos hírnagyot a belföldi magyar, a külföldi, illetőleg az erdélyi szász újságokból könnyen átvehette. 1839-ben már egyes hírekhez vezércikket írogatott. Ugyanebben az évben munkatársat vett maga mellé Mureșianu András személyében, aki nemsokára levette vállairól az irodalmi anyag szerkesztésének gondjait. A helyzetre jellemző, hogy Mureșianu, az 1848-as, magyar-ellenes román himnusz szerzője,² a brassói magyar katolikus gimnázium alkalmazott tanára volt, aki Kovács igazgató ajánlatára és meghívására került az iskolába.³

Barițiu 1839-ben külföldi utazást tett. Bécsben is járt, ahol engedélyt kért és kapott arra, hogy lapjait Bukovinába a hivatalos póstajáráttal küldhesse. Visszatérése után lapjai csakhamar nagy népszerűsége tettek szert a Kárpátokon túli román területeken és mintegy összekötő kapcsokká váltak a különböző országok románjai között.

Megjelenésük után néhány évvel Barițiu lapjai már határozott politikai törekvések szószólói lettek. Még pedig — ez a helyzet természetéből következő — elsősorban a moldvai és havasalföldi politikai viszonyokba avatkoztak bele. A két fejedelemség területén ebben az időben az orosz és osztrák érdekek mérkőztek egymással. A török uralom már csak névleges volt; a fejedelemségek igazi parancsolója — az orosz konzul — a jászvásári (Iasi) és bukaresti orosz konzulátuson lakott. Az osztrák megbízottak azonban állandó gyanakvással figyelték az orosz konzulok tevékenységét s igyekeztek útjukba különféle akadályokat gördíteni. Ausztria természetesen nem nézte s nem is nézhette nyugodtan Oroszországnak a két román fejedelemség bekebelezésére irányuló politikáját. Ezért szította a román vezetők orosz-ellenes hangulatát, s minden bizonnyal örült a Barițiu lapjaiban megnyilvánuló, ugyancsak orosz-ellenes szellemnek, — Barițiu pedig ekkor már egészen a fejedelemségek hazafias vezetőinek befolyása alatt állott. A két fejedelemség előkelőségei ugyanis majdnem minden nyarat Erdély határmenti fürdőhelyein töltötték el. Előpatak, Borszék és Kovászna kedvenc nyaraló- és üdülőhelye volt a vezető román középosztálynak. Barițiu ugyan csak itt volt nyaranta s így a határokon túl élő románok előkelő politikusaival és íróival évenként személyesen érintkezett. Püspökök és metropoliták,

¹ Hodoș—Ionescu: i. m. 289.

² „Desteapta-te Române“ kezdetű vers első sorai: „Ébredj román halálos álmodból, melybe a barbár zsarnokok ejtettek.“

³ Iorga: i. m. 4—5.

Știrbei D. Barbu és Bibescu későbbi fejedelmek, Rădulescu Eliade, Florian Aron, Majorescu János, Bălcescu Miklós, Bolintineanu Demeter, Alexandrescu Gergely és mások voltak ilyen módon szerzett ismerősei. A fürdőidény után sokszor Brassóban töltöttek néhány hetet, mert ez a város igen tetszett nekik. Ilyenkor Barițiu-cal még többet voltak együtt. „Az új nemzedékek — írja Diaconovich Barițiu életrajzában — némi képet alkothatnak maguknak arról a jótevő befolyásról, melyet a román politikusok és tudósok amaz évenkénti összejövetelűi gyakorolhattak a román nyelv és irodalom fejlődésére, valamint a Gazeta szerkesztőjének magatartására, aki azokban az években gyakran abba a kellemes helyzetbe került, hogy értesüléseit előszóban egyenesen ettől vagy attól a minisztertől, vagy éppen a fejedelem dolgozószobájából kapta.”¹ E megállapítás szerint Barițiu-ra és magatartására, azaz politikai eszméire ugyancsak nagy befolyással voltak a határon túli románság vezetői. A két brassói román lap szerkesztését minden bizonnyal sok tekintetben a határokon túlról irányították. Ez a külföldi befolyás két kérdésben érvényesülhetett különösképpen: az oroszok román fejedelemségi politikája és a magyarországi román-magyar viszony egyre időszerűbb kérdéseiben.

Csakugyan Barițiu lapjai a román fejedelemségekben érvényesülő orosz befolyásról mindent megírtak, amit akkor az oroszellenes román körök csak gondoltak, de nem fejezhettek ki. Barițiu — hiszen leginkább ő írt erről — rámutatott az orosz politika önzésére, az orosz veszedelem nagyságára, Oroszország jövő terveinek románellenes voltára. Bírálta az orosz befolyásra életbeléptetett ú. n. „Szervezeti Szabályzat”-ot (Regulamentul Organic) s minden módon igyekezett felsorakoztatni a románokat az orosz politika és ennek román hívei ellen. Természetesen az orosz konzulok sem voltak tétlenek: csakhamar tiltó rendszabályok foganatosítására kényszerítették a két fejedelmet. Az 1842-től 1848-ig uralkodó Bibescu havasalföldi fejedelem az orosz konzul követelésére kitiltotta Barițiu lapjait Havasalföldről s ettől fogva a hivatalnokok sem merték e lapokat nyíltan járatni. A fejedelem azonban nem akart rossz román hírébe jutni és ezért magántitkárával megizente Barițiu-nak, hogy az elvesztett havasalföldi előfizetőkért kárpótolni fogja. Nemsokára tényleg küldött 120 aranyat a brassói szerkesztőnek. A lapok csempészek útján azután is bejutottak Havasalföldre; gyakran még asszonyok is csempészték.² Moldvában hasonló módon terjedtek a brassói lapok. Az itteni románság vezetői 1843-ban egy brassói kereskedőház közvetítésével köszönőlevelet írtak Barițiu-hoz és egy aranyozott szélű acélgyűrűt, valamint 136 aranyat küldtek tiszteletük jeléül. A levelet azok a legismertebb moldvai román előkelőségek írták alá, akik nagyban hozzájárultak Barițiu lapjainak népszerűsítéséhez. E lapoknak 1847—48-ban 500 moldvai előfizetője volt,³ holott ugyanakkor az összes előfizetők száma nem haladta meg a 800-at. A két újságot 1838 első felében száz előfizető rendelte meg; számuk az év végéig 300-ra emelkedett. Négy év múlva, 1842-ben volt összesen 562 előfizető, kik közül 148 Erdélyből, 73 Magyarországból.

¹ Diaconovich: i. m. 15.

² Diaconovich: i. m. 13.

³ I. h. 14.

265 Havasalföldről (csak Bukarestben 159-en fizettek elő) és 149 Moldvából rendelte meg a brassói újságokat.¹ Ezek a következő év január 4-től kezdve, hetenként kétszer jelentek meg,² és politikájuk változatlanul a fejedelemségekben érvényesülő orosz befolyás ellensúlyozására irányult. Az orosz külpolitika vezetői Bécs tudomására hozták elégedetlenségüket, mire Sedlnitzky 1845-ben Barițiu-t és Göttöt figyelmeztette: ne írjanak többé olyat, ami Oroszországnak nem tetszik.³ De ez a tilalom jórészt csak forma-ság volt. Az oroszok tudták, mennyi része van az orosz—osztrák érdekellentétnek a brassói román lapok oroszellenes hangjában. Mikor 1849-ben Barițiu-ot az oroszok letartóztatták és Ploesti-ben Hasford orosz tábornok elé vitték, a tábornok szemére vetette nyolc év óta folytatott oroszellenes politikáját. Barițiu a tábornok szavaira először semmit sem felelt, csak kétszer keresztet vetett. Hasford nézte, azután így folytatta: „Igen, tudom, mit akarsz nekem mondani, hogy az osztrák cenzura kényszergetett Oroszország politikájának támadására. Szerencséd, hogy császárom és a te császárod nemrég új szövetséget kötött...” Erre Barițiu-nak megjött a bátorsága: „Ugy van Kegyelmes uram, — válaszolta — én nem írtam s nem közölhettem semmi olyat, ami az országom kormányától reám kényszerített, cenzoroknak nem felelt volna meg.”⁴

Valóban Barițiu a belpolitikai kérdésekhez is csak a cenzorok hozzájárulásával szólhatott hozzá. Mivel azonban a magyar nemzeti törekvéseknek, elsősorban pedig a magyar nyelv közéleti érvényesülésének a bécsi kormányzat akkor még ellene volt, Barițiu akadály nélkül közölhette cikkei a magyar nyelv „erőszakolása” ellen és a román nyelv „védelme” érdekében. Ezt a szász nemzetiségű cenzor nem akadályozta meg, sőt minden valószínűség szerint örömmel szemlélte, hiszen a szászoknak kapóra jött az ő magatartásukhoz símuló román fellépés.

Ennek előzményei még 1839-re nyúlnak vissza. Barițiu kezdettől fogva a román nyelv művelése, terjesztése és biztosítása érdekében tört lándzsát. 1839-ben Herdert idézi: „Aki édes anyanyelvét, gyermekkorának szent hangjait nem szereti, nem érdemli meg az ember nevet.” E szellemben ír tovább is. Állandóan hivatkozik a római és román történelem hőseire és azok példáira. „Legyünk méltók a rómaiakhoz, azoknak erényeihez, akiknek nevét hordozzuk, nyelvét beszéljük és szokásait őrizzük”, — írta 1840-ben. Mindkét lapban túltengett a történelmi anyag. A történelmi cikkek nagy részét Barițiu maga írta. De gyakran vett át cikkeket a Kárpátokon túli román újságokból, melyeknek munkatársai különben szíves örömet írtak a brassói lapokba. Így a Gazeta és Foaia hasábjai sokszor közvetítették a havasalföldi román kiválóságok eszméit, pedig azok már nem egyszer határozottan magyarellenesektől, sőt magyargyűlölőktől származtak. Az erdélyi származású román tanárok ekkor szinte kizárólagosan kezükben tartották a román iskolákat, a román művelődés területét és mindenütt avulöletet

¹ Cherestegiu Victor: *A magyarországi román sajtó politikai vezéreszméi a szabadságharc előtti évtizedben*. Budapest, 1917. 38.

² Hodos—Ionescu: i. m. 287.

³ Diaconovich: i. m. 17.

⁴ I. h. 28.

ébresztettek a magyarok iránt.¹ Ez erdélyi származásúak között legnagyobb tekintélyű épen az a Maiorescu János volt, akinek Dakorománia megvalósítására vonatkozó terve 1848-ban ismeretessé vált. A brassói román lapoknak a havasalföldi körökkel való állandó együttműködése tehát bizonyára már akkor román területi követelések csíráit rejtette magában.

Barițiu 1842-ben foglalt állást a magyar nyelv ellen. Ekkor írta a Foaia 9—11-i számaiban híres cikksorozatát, mely 1892-ben külön kötetben is megjelent.² A „Românii și Maghiarismul” (A románok és a magyarizmus) című cikkben Barițiu mindenekelőtt az erdélyi országgyűlés összetételét vette vizsgálat alá. Ezen az országgyűlésen a magyar arisztokrácia a románok nélkül dönt a román nemzet érdekeiről, mert — mint kifejti — a románoknak ott egyetlen képviselőjük sincs. Az ott ülő püspököt nem a nemzet, hanem az uralkodó küldte oda, mint regalistát. Így mondotta ki az erdélyi országgyűlés január 31-én, a „román nemzetiséget megsemmisítő határozatát”. Azét a román nemzetiségét, mely mintegy 300 éve törvénytől el nem ismerve élt ebben a hazában.

Ezután fejti ki Barițiu részletes véleményét a románok „politikai megsemmisítésére” vonatkozó határozatról (A magyar nyelv kötelező közéleti használata). Az erdélyi románokat eddig minden veszedelem ellen megvédelmesték bizonyos tényezők. Elsősorban nagy számuk. Azután „nemzeti életkoruk”. Ők is kezdték már megismerni nemzeti értékeiket. Rájöttek arra, hogy „nekik is van nyelvük, még pedig édes és tetszetős nyelv, melyet sokkal könnyebb gazdagítani és művelni, mint más azonos helyzetben lévő és vele egyenrangú nyelvet”. A nemzeti érzés mellett a románságot megtartotta az egyház. Ezt csak a nemzeti nyelv segítségével ismerhetik meg s az, aki a román nyelvet bántja, a vallás bántalmát sem kerülheti el. Nem lehet bántani a románságot amiatt a „szoros nemzeti és vallási érintkezés miatt sem, ami ma uralma alatt tartja az erdélyi románokat és a nemzet ama részét, mely Moldva—Havasalföld területén él és uralkodik, egy erőteljes vonzóerő, mely amíg moldvai és havasalföldi románok lesznek, még mai politikai helyzetükben is, ezután biztosítja az erdélyi románok nemzetiségét.” Amíg a románok a két fejedelemségben román nemzeti kormányt, nemzeti törvénykezést és nemzeti irodalmat látnak, addig a nemzetiség szikrája, sőt tüze sem aludhatik ki az erdélyi románokban. „Ma (1842-ben) tehát nem lehet egy népet elnemzetietleníteni”, állapítja meg Barițiu. Lám Svájcban megmaradt a három nemzet, Svájc pedig már fekvésénél fogva is nagyon hasonlít Erdélyhez. A román népet azért sem lehet elmagyarosítani, mert sokkal egészségesebb, mint a magyarok gondolják. A románok 1730 éven át meg tudták őrizni nemzetiségüket, még pedig sokkal tisztábban, mint a magyarok. Gelu harca után a románok szabad akarattal választották uruknak Tuhutumot. Nemzetiségükért azóta sokat küzdöttek s 1790 óta várják, hogy valamelyik országgyűlés ismerje el őket Erdély negyedik nemzetének. A magyarok azt mondják, ők vannak hivatva Európa szélén a keleti vár szerepére. Ezt a románok is mondhatják maguk-

¹ Jancsó Benedek: *A román nemzetiségi törekvések*. II. 348—9.

² Barițiu: *Studii și articole* [Lupaș János előszavával]. Sibiu, 1892. 10 kk.

ról, sőt némileg több jogosultsággal. Számuk egyenlő a magyarokéval. A fejedelemségekben élő románság egészségesebb, mint a Magyarországon lakó magyar nép. A román főúri osztály, a bojárság, ír és beszél románul. A magyar arisztokrácia nem. A román nyelv a fejedelemségekben háromszáz éve diplomáciai és dikasztériumi nyelv. Egy ilyen nyelvet Erdélyben nem lehet megsemmisíteni. Erdély két milliónyi lakósa közül egy millió százezer csak románul beszél, a többi kilencszázezer magyarul és szászul.

„Ti magyarok — folytatja Barițiu — a román nemzetet itt találtátok Erdélyben. Ez a nemzet előttetek már 600 évvel itt volt és uralkodott ezen a földön. Ez a román nemzet Béla király névtelen jegyzője szerint — saját akaratából kezét nyújtott nektek és befogadott titeket ebbe a hazába. Most azt mondiátok neki, hogy jövevény, megtúrt nép vagy, aki a ti irgalmatokból él. Ez az állítás nem a tényleges erőviszonyok ismeretéből származik. Hiszen a magyarok ereje aránylag sokkal inkább meg van osztva, mint a románoké. A magyarok egyházilag is széttagoltak, négy szektára oszlanak. Ezzel szemben a két fejedelemség románjai egyetlen valláshoz tartoznak, az erdélyiek pedig kettőhöz.”¹

Barițiu e felfogását nem szükséges magyarázni. Érzik belőle az erejének teljes tudatára ébredt nacionalizmus, valamint a román nemzet egységéből — a Kárpátokon túli románsággal való szerves kapcsolatból származó biztosság. Az Anonymusból táplálkozó dákoromán szemlélet itt már minden vonalon érvényesül. Csupán a politikai követelések tiszta megfogalmazása hiányzik még, de a gondolatmenet mögött ott van valamennyi. Barițiu azonban most már minden alkalmat felhasznál a románságnak e szellemben való nevelésére. Minden bizonynal erre a folyamatra gondolt 1888-ban, mikor a *Gazeta* megjelenésének ötvenedik évfordulóján visszatekintett a megtett útra és ezeket írta: „Mindnyájunk (a lap munkatársainak) célja volt, hogy az irodalom fejlesztése mellett politikai nevelést is adjunk; ennek hiányát nagyon erősen éreztük, leginkább akkor, midőn arra gondoltunk magunkban, hogy nehéz korszakokat is megérhetünk.”² A politikai nevelésben pedig Barițiu előtt ott állott a szászok példája. Az erdélyi szász sajtó épen ebben az időben írt legélesebben a magyarság nemzeti törekvései ellen. Barițiu néha nem is tett mást, mint szó szerint átvette a szász lapok egyik-másik cikkét. „Oh ázsiai jogfogalmak szülte barbárság” — írja a *Satellit* szász újság nyomán a magyarokról. „Tehát őseiteknek joguk volt ezt a népet leigázni és most az utódoknak utolsó javától megfosztani.”³ Nehány számon keresztül Barițiu lapjai folyton a szászok érveit használták. De az együttműködés nem sokáig tartott. 1842-ben a két román püspök egy közösen aláírt panaszban tiltakozott az erdélyi országgyűlésen a románság királyföldi elnyomása ellen. A kérvényben a püspökök a szász és román nép egyenlőségéért szálltak síkra s a szászoktól kérték azokat a jogokat, amiket máshol a magyaroktól követeltek. A szászok, akik a magyarok elleni hasonló követeléseket buzgón támogatták, most felháborodva tiltakoztak a

¹ I. h. 20 kk.

² Hodos—Ionesu: *i. m.* 289.

³ Chereștegiu: *i. m.* 17.

velük szemben támasztott követelések ellen. A Királyföld az szász föld, — hangsúlyozták. — A románok oda később szivárogtak be, tehát csak megtűrt elemnek tekinthetők, akiknek nincs joguk ilyen követeléssel előállni. Egy tűzhely mellett két úr nem fér meg; a románoknak tehát vagy engedniök, vagy távozniuk kell.¹ A szászok e felfogásnak megfelelően cselekedtek. Mikor Barițiu az 1842-i királyföldi panaszt Moga püspök és más román vezetők kérésére külön román nyelvű röpiratban kinyomtatta, a brassói városi tanács az összes megtalálható példányokat elkoboztatta. Így csak az a néhány példány jutott el rendeltetési helyére, amelyik már a postán volt. A szászok tudták, mit jelent e panasz népszerűsítése a román falvakban. Ettől kezdve gyakori volt a szász és román lapok vitája. A *Gazeta* 1847-ben megbotránkozva idézte Göllner dr. szász hadbíró nyilatkozatát. „Eljön az idő, mondta a bíró, midőn egykor a románoknak ki kell vándorolniuk a szász földről. Az oláhok ma hivatalokért követelőznek, pedig még nem rég mi mások voltak, mint a szászok szolgái és pásztoraik.”³ Egy évvel később Roth, Brassó városi főjegyzője még keményebb hangot használt, mikor az ottani románok közhivatali állásokat követeltek. Követelésüket Leményi Bran János brassói román ügyvéd 200 román élén haladva adta elő Albrichsfeld polgármesternek. A polgármester azonban rögtön összehívta a városi tanácsot és ennek határozata szerint másnap statáriummal fenyegette meg a románokat. Roth főjegyző magához hívatta Barițiu-t és így szólt hozzá: „Ne merészelj semmit se írni a városi tanács intézkedései ellen. Együttal mondd meg oláhjaidnak, hogy azokat, akik Branéhoz hasonló tüntetésekből merészelnek résztvenni, a lámpafákra fogjuk felakasztatni.”⁴

Ezek az események részben megmagyarázzák a brassói szászoknak a magyar álláspont felé való közeledését. A román követelések hatására a brassói szászok a magyaroktól kívánt unió hívei lettek s Erdélynek Magyarországgal való egyesülését ők is pártolták. Brassóban 1848. tavaszán olyan unió-barát hangulat volt, hogy ez alól Barițiu sem vonhatta ki magát s lapjaiban többször közölt unió melletti cikkeket. Néhány hónappal később azonban Bărnețiu unió-ellenes álláspontja felülkerekedett s ettől fogva Barițiu lapjai hevesen támadták az uniót és a magyarságot. A két lap hangjának megváltozásához a cenzura megszüntetése persze nagyban hozzájárult. Most már kedvükre írhattak a románság elnyomásáról, a mihálcfalvi véres összeütközésről, a jobbágyok felszabadításával késlekedő nemesekről stb. Muresianu tüzes költeményeket írt a Foaia-ban, miáltal erős hatást gyakorolt a nép nemzeti büszkeségének és lelkesedésének felébresztésére.”⁵ Barițiu lapjai rövidesen annyira a románság magyarelles törekvéseinek szószólói lettek, hogy mikor 1849. tavaszán a magyar csapatok előrenyomultak, Barițiu Erdélyből Havasalföldre menekült. Lapjai 1849. március 17-től december 1-ig nem jelentek meg.

¹ I. h. 19.

² Diaconovich: i. m. 17.

³ Cheresteșiu: i. m. 30.

⁴ Diaconovich: i. m. 19—20.

⁵ Hodoș—Ionescu: i. m. 289.

2.

A román sajtó a szabadságharc és az önkényuralom alatt.

Időközben a magyarországi román sajtó több új lappal bővült. Ezek között első volt Cipariu Timoteus balázsfalvi kanonoknak először 1847. január 4-én megjelent „*Organulu luminarei*” című (egyházi, politikai és irodalmi) hetilapja.¹ A lap nehézkes latinizáló nyelve miatt kevés hatást gyakorolt s nem versenyezhetett Barițiu lapjaival. Ezért Cipariu 1848-ban átszervezte s *Organulu naționale* (Nemzeti orgánum) címen adta ki május 12-től szeptember 29-ig, ugyancsak hetenként egyszer. A lap első számában a szerkesztő rámutatott újságja céljára, mely „a román nemzet igazi érdekeinek megvilágítása”. Politikai és erkölcsi jelszavakul a „békét, hűséget és nemzetiséget” hangsúlyozta, nemzetiségen a román nemzetiséget értve. Ennél sokkal érdekesebb volt Cipariu néplap alapítási kísérlete. Az előbbi orgánum megindításával egyidejűleg jelent meg 1848. május 12-én a *Invetiațoriulu poporului* (Nép tanítója) című heti néplap.² Az első számban közölt, Cipariu fogalmazta munkaterv a román nép politikai nevelésére irányult. Elsősorban a román iskolák szükségességéről akarta az olvasókat meggyőzni. A szász és magyar iskolákban a román gyermekek nem sajátítják el azt, ami nekik hasznos, hanem azt, ami a szászoknak és magyaroknak az. A végén a román gyermekek úgy nőnek fel, hogy románul sem tudnak. „Ez nagyon rossz, ezerszer rossz.” A románok így veszítették el a leghíresebb román családokat: a Majlátokat, Jósikákat, Kendeffyeket, Huszárokat, Zeykeket és Kenderessyeket. Ugyancsak a román iskolák hiánya miatt nincs a románoknak politikai érzékük. A román népet politikai nevelésre kell fogni. A lapnak ez a főcélja. Megtanítani a népet arra, amire szüksége van; felébreszteni álmából, segíteni újjászületésében.³

Cipariu egyik újságja sem volt hosszúéletű, mert már ugyanazon év őszén megszűnt mindenik. Rövid életük egyik okát bizonyára abban a nehézkes román nyelvezetben kereshetjük, melyet még az írni-olvasni tudók sem nagyon értettek; a néplap túlságosan korai volta pedig egészen nyilvánvaló volt. Irányt jelző cikkében Cipariu maga állapította meg, hogy az erdélyi románok nagy része nem tud írni-olvasni, sőt — amint írta — a román asszonyok között még 1000 sincs, aki olvasni tudna.

A román politikai sajtó történetében rendkívül érdekes számunkra az a két lap, mely az 1848—49-es szabadságharc alkalmával magyarbarát magatartást tanúsított. Ezek közül időrendben első volt a Pap Zsigmond szerkesztésében Pesten megjelenő „*Amicul poporului*” (A nép barátja), melynek első száma 1848. június 3/15-én látott napvilágot.⁴ Kossuth szellemében hirdette a magyar-román összefogást és kibékülést. A magyarországi románokra volt is némi hatása. November 9-én megszűnt. Szerkesztője, Pap Zsigmond később az abszolutizmus alatt indított új román lapot.

¹ I. h. 472.² I. h. 342.³ I. h. 344.⁴ Lupaș: *Contribuțiuni...* 13—14.

1849. március 25—június 10 között jelent meg Brassóban Bolliac Cézár híres lapja az „*Espatriatul*“. Bolliac egyik legtehetségesebb tagja volt a havasalföldi román vezető-osztálynak. Elismert költő, aki gyakran szerepelt verseivel és cikkeivel a havasalföldi lapok hasábjain.¹ Az 1848-i román forradalomban való részvétele miatt az oroszok elől Erdélybe menekült. Itt Bem tábornok vette védelmébe. A magyar seregek sikereinek hatása alatt, Bem valószínű biztatására a megszűnt Bariþiu-lapokat akarta helyettesíteni lapjával. Ez néhány hónapos fennállása alatt hetenként kétszer jelent meg. Jelszava: „Igazság és testvériség“, a lap felső részére nyomtatva pompázott e bibliai vers mellett: „Zörgessetek és megnyitattik, kérjetelek és adatik néktek“. A lap első számában Bolliac szenvedélyes szavakkal fordult az erdélyi románokhoz. „Hat hónapi üldöztetés és elfogatások után — írta többek között — a kivándorolt román száműzött kinyithatta szemét és szabadon vehetett lélegzetet, hála a magyar fegyvereknek és a Szabadság emez arkangyalának, Bem tábornoknak, aki villámaival szétszórta a zsarnokság démonait és megtisztította az eget.“ — „Román testvérek! — hangzott felhívása — ti, akik annyi mindenféle csoportra és alcsoportra vagytok oszolva, hasson át végre titeket ez az igazság: most nem ilyen vagy olyan nemzet, vagy császár között vannak harcok, — ma egész Európában egyetlen küzdelem van a Szabadság és Zsarnokság, a népek és az uralkodó-családok között. Az uralkodó-családok mindenfelől tömörülnek és kezet nyújtanak egymásnak, hogy megtámasszák trónjaikat, melyek süllyedőben vannak; már csak egy reményük maradt, a népek egymás közti félreértése és veszekedése. Ha egyszer a népek megismerik igazi érdeküket, akkor a harc megszűnik.“ Miért pusztulnak a románok és magyarok, szerbek és mások egymás kezétől? Azért, mert egymás ellen ingerlik őket. Pedig mindyájuknak érdeke volna a magyarokkal való összefogás. „Amíg a román aludt — folytatja Bolliac felhívása — addig a magyar felemelkedett, felébresztette őt is (t. i. a románt) érzéketlenségéből s tudtán kívül kiszabadította a jobbagyság rabságából, földet adott neki, testvérévé fogadta a törvény előtt, fizikai és erkölcsi képességeinek teljes szabadságot adott — és ő, ahelyett, hogy felfegyverkezve együtt harcolna szabadítóival, ahelyett, hogy a közös ellenség ellen kelne fel, minden erejével harcol azért, hogy tovább is ugyanolyan rabságban maradjon, mint amilyenben volt. Oh pokoli kamarilla ámitása!“²

Bolliac hasonló lendületes felhívással fordult az orosz megszállás alatt élő moldvai és havasalföldi románokhoz. Kitartásra búzította őket s rámutatott a magyarokkal való együttes küzdelem nagy lehetőségeire. Az erdélyi románok felé pedig állandóan hangoztatta, hogy csak akkor remélhetik szabadságuk megtartását, ha a magyarokhoz csatlakoznak és együtt harcolnak az összes középeurópai államokat egyformán fenyegető szláv veszedelem ellen. Az egymást kergető események azonban megakadályozták Bolliac munkájának sikerét. Újságja június 10-én utoljára jelent meg, mert a szerkesztőnek tovább kellett menekülnie. Bemtől Kossuthoz ment s együtt

¹ Bogdan-Duică: *Istoria literaturii Române Moderne*. Kolozsvár, 1923. 292 l.

² Hodoş—Ionescu: i. m. 243.

jutottak el Konstantinápolyba. Később visszatért Havasalföldre s a két fejedelemség 1859-ben bekövetkezett egyesülése után tovább is résztvett a román közéletben. Erdélyi szereplését a románok „sajnálatos eltévelyedés”-nek minősítették; ezt Bogdan Duica s utána mások is zsidó származásával próbálták magyarázni. Újságjának összes, megtalálható példányait az osztrákok összegyűjtötték és elégették.¹

A magyar szabadságharc bukása után Erdély az osztrák seregek hatalmába kerülén, Barițiu visszatért Bukovinából s a románság vezetőinek, köztük Șagunának határozott kívánságára, ismét hozzáfogott lapjai kiadásához. A megjelenéshez azonban új engedélyre volt szükség, amit Barițiu írásban kért, majd személyesen is Nagyszebenben. Kérésének teljesítése után 1849 december 1-én lapjai újból megjelentek. A címben egy kis változás történt: az eredeti *Gazeta de Transilvania* már 1849 jan. 3-tól *Gazeta Transilvana* cím alatt jelent meg, míg most dec. 1-től kezdve a közvéleményben ismeretes *Gazeta Transilvaniei* elnevezés maradt állandó használatban. Egy másik változás a cirill-betűs cikkek lassú háttérbe-szorulása volt. Latin betűs cikkek már 1844-től előfordultak, de 1849 után kezdték egyre jobban sürgetni a teljesen latin betűs írás bevezetését. A románság vezetőinek erre vonatkozó kérését 1848 előtt Barițiu azzal hárította el, hogy a nem cirill-betűs újságokat az oroszok egyáltalában nem tűrnék a fejedelemségek területén. 1849 után azonban lapjai amúgy is kiszorultak a fejedelemségekből. Három év múlva, 1852-ben, a január 2-iki számmal kezdődőleg a *Gazeta* és *Foaia* egészen a latin-betűs írásra tértek át.

Ekkor már nem Barițiu volt a szerkesztő, mert 1850. februárjában az osztrák hatóságok megtiltották lapjainak további megjelenését. Barițiu ugyanis a *Foaia*-ban megkezdte volt Iancu Ábrahám móc vezér jelentésének folytatólagos közlését. A jelentés azelőtt Bécsben már német nyelven megjelent s Barițiu azt hitte, nem lehet akadály a ő lapjában való közlésének sem. — Tévedése csakhamar nyilvánvaló lett. Brassó rendőrfőnöke magához hivatta s kifejtette előtte a császári kormány rosszalását a Iancu jelentés közlése miatt. Azt tanácsolta Barițiu-nak, szüntesse meg a további részletek közlését. Barițiu a románok előtt nem akart gyávának látszani s ezért a tanácsot nem fogadta meg. A rendőrfőnökség jelentést tett makacs-ságáról s e jelentésre válaszképen érkezett a *Gazeta* és *Foaia* megjelenésének eltiltása.² A két lap február 13-tól szeptember 9-ig szünetelt.³ Ekkor az osztrák hatóságok állami szempontból kezdték szorgalmazni megjelenésüket, de más szerkesztő vezetése alatt. A választás Murășianu Jakab gör. katolikus pap-tanárra esett, aki 1837 óta a másik Murășianu-val együtt a Kovács igazgató vezetése alatt álló brassói róm. kat. gimnáziumban tanított. Murășianu Jakab szerkesztésében a lapokat majdnem egy évtizeden át az osztrák kormány román nyelvű félhivatalosainak tekintették. A szerkesztő lapjaira rányomatta a kétfejű sasos hivatalos osztrák címert s kötelezte magát az előírt feltételek teljesítésére.⁴ 1850-től 1860-ig az összes jelentő-

¹ I. h. 244.

² Diaconovich: i. m. 34.

³ Hođos—Ionescu: i. m. 287.

⁴ Diaconovich: i. m. 34.

sebb cikkeket közlés előtt német fordításban bemutatta a rendőrségnek. Emiatt a két lap színvonala rohamosan hanyatlott, az előfizetők száma 400-ra esett. A Bach rendszer bukása után a lapok új fejlődési korszakba léptek. A megalkuvás nélküli román követeléseket hangoztatták s különösen az 1861—1867-i korszakban nagy hatással voltak a románság magatartására. 1861 január 7-től hetenként kétszer, 1863-ban gyakran hetenként háromszor jelentek meg s az előfizetők száma elérte az 1200-at; ezt azelőtt még a legnagyobb derűlátással sem remélték a szerkesztők. Mindez természetesen összefüggésben volt az 1863-i Nagyszebenben tartott ú. n. tartományi gyűléssel, ahol a magyarok távollétében a románságot Erdély negyedik nemzetévé és a román nyelvet, a magyar és német nyelvvel egyenlő jogú hivatalos nyelvvé nyilvánították.¹ Amint azonban az események további alakulása az 1867-es osztrák-magyar kiegyezéshez vezetett és a románságnak az erdélyi egyeduradalomra vonatkozó reménysegei megsemmisültek, a Baritiu-féle lapok is visszaestek. Az új helyzetben nem találták fel magukat s előfizetőik jó része más, időközben alapított román hetilapokhoz pártolt. 1875-ben mindössze 300-an rendelték meg a *Gazeta*-t és *Foaia*-t, ami nyilvánvalóan mutatta hanyatlásukat. A román olvasóközönség ekkor már megoszlott; a szebeni és budapesti román lapok erős versenytársai lettek a brassói újságoknak.

Az osztrák önkény-uralom berendezkedése lezárja a magyarországi román politikai sajtó történetének első korszakát. Ebben a korszakban történt meg az alapvetés és a Magyarországgal szembeforduló román politikai törekvéseknek a sajtó útján való népszerűsítése. Rövid ideig tartó próbálkozások után ebben az egész korszakban a *Gazeta Transilvaniei* bizonyult állandó újságnak a *Foaia* című mellékletével együtt. A *Gazeta* és melléklete mintegy összekötő kapcsot képezett a Kárpátokon inneni és túli románok között s politikai jelentősége jó ideig nem annyira az erdélyi, mint a Kárpátokon túli románság érdekeinek védelmében állott. Az 1848-as események közelségében megnőtt belpolitikai szerepe jelentős, de nem döntő a románság életében. A *Gazeta* a román nemzeti öntudat felébresztésében és erősítésében, valamint a román középosztály politikai nevelésében döntő tényező. A politikai magatartást és a románság e szempontból való irányítását a román egyházak püspökei, 1848—49-ben pedig Bärnuțiu Simon és Iancu Ábrahám erőteljes egyénisége határozta meg.

A román politikai sajtó történetének második korszaka 1850-től 1884-ig, a *Tribuna* című nagyszebeni újság megjelenéséig tart. Ebben a korszakban végleg kialakult a magyarországi román politikai sajtó három nagy gyűjtőpontja: Brassó, Nagyszeben és Budapest. A románság politikai magatartását most már jobban meghatározza a sajtó, mint annakelőtte. Az egyházfők szerepe 1867 után egyre jobban háttérbe szorul. A románság vezetői külön utakon indulnak el, mert úgy érzik, egyházaik képviselői kormánytól függő helyzetükben többé nem vezethetik úgy őket, mint annakelőtte.² A politikai

¹ Mester Miklós: *Az autonóm Erdély és a román nemzetiiségi követelések az 1863—64. évi nagyszebeni országgyűlésen*. Budapest, 1936. 152—60.

² Slavici János: *Tribuna și Tribuniștii*. București, 1896. 13.

vezetők e különválása, később pártszervezetbe való tömörülése természet-szerűleg új helyzetet alakított ki a sajtó területén is. Ebből az új helyzetből magyarázható a második korszakban alapított új hetilapok célkitűzése, sőt végeredményben ebből a helyzetből nőtt ki az első román napilap, a *Tribuna*, mely új korszakot jelent a magyarországi román politikai sajtó történetében.

Az osztrák önkényuralom korának első nagy sajtóeseménye a nagy-szebeni *Telegraful Român* megjelenése. Ennek az újságnak megalapítása s két évtizedes tevékenysége a Șaguna András ortodox püspök legszemélyesebb alkotásai közé tartozik. Mivel pedig az abszolutizmus korában Șaguna volt a magyarországi románság elismert és legtekintélyesebb vezére, a *Telegraful Român* jelentősége nyilvánvaló. A román történetírók a lap húsz évfolyamát (1852—1872) Șaguna emlékiratainak tekintik. Az újság ugyanis kezdettől fogva a püspök legszemélyesebb irányítása alatt állott. Șaguna püspök Flórián Áron szerkesztővel előzetes írásbeli megállapodást kötött. Ennek értelmében a szerkesztő kötelezte magát, hogy a lap megjelenése előtt legalább egy órával egy nyomtatott példányt Șagunának jóváhagyás céljából bemutat, az időszéri cikkek pedig kinyomtatás előtt ugyancsak ismerteti Șagunával, „magától értetődően — állapítja meg a szerződésben Șaguna — hogy ha történetesen valamelyik szám nem nyerne meg jóváhagyásomat, az nem közöltetik”.¹

Midőn Șaguna e megállapodást aláírta, akkor már meg volt az engedély a lap megindítására. Az engedélyt 1852. október végén kérte Schwarzenberg Károly herceg erdélyi kormányzótól, akivel bizalmas viszonyban volt. Ugyanakkor a rendőrhatalósághoz is beadta folyamodványát. Indokolásában rámutatott arra, hogy a brassói *Gazeta Transilvaniei* sokat veszített erkölcsi és szellemi erejéből s ezért szükség van egy új román újságra. Ez érdeke nemcsak a román népnek, hanem az államnak is, mert ez utóbbi számára lényegesen fontos, hogy a népnek olyan műveltséget adjanak, mely az állami érdekekkel nem áll ellentétben. Șaguna hangsúlyozta, hogy minden anyagi és szellemi lehetőséggel rendelkezik, amely szükséges egy újság fenntartásához. A rendőrhatalósághoz intézett beadványban megjelölte lapja célját. A cél: ipari, kereskedelmi és irodalmi kérdések tárgyalása, sőt politikai elmékedések közlése is. Az engedély már december 15-én megérkezett. Ennek alapján jelent meg a lap első száma 1853. január 3-án. Az első öt évben hetenként kétszer, 1858—1862-ig hetenként egyszer, azután 1878-ig ismét kétszer, 1878. után pedig rendszeresen hetenként háromszor jelent meg. A cikkeket eleinte cirill-betűkkel, 1865-től kezdve latin betűkkel közölték.²

Az 1852. december 8-i előfizetési felhívás szerint a *Telegraful Român* célja, hogy „a román néppel közölje azokat a politikai, ipari és kereskedelmi eszméket és hasznos ismereteket, melyek időszériek és az ő szükségleteihez vannak mérve, hogy megtanítsa neki, melyek azok a jogok és milyen az a helyzet, amelyet számára az államban biztosítottak, hogy felvilágosítsa népét azok felől az érdekek felől, melyek egyéni és közéletében fontosak számára, hogy fizikai és erkölcsi erőtevékenységét megmozgassa, hogy szel-

¹ Lupas: *Contribuțiuni...* 80. l. jegyzete.

² Hodoș—Ionescu: *í. m.* 715.

lemét fejlődésének tényezői felé irányítsa, és meggyőzze arról, hogy csak anyagi és erkölcsi helyzetének megjavulása révén juthat műveltséghez és boldoguláshoz”.¹

A Telegraful eme célkitűzése Șaguna józan, a valóságos helyzet ismerésével számoló szemléletét tükrözi vissza. A románok joggal tekintik őt legnagyobb tehetségű vezetőjüknek. Sokan a román Széchenyinek nevezik, mert az volt a felfogása, hogy amíg a magyarországi románság anyagilag, erkölcsileg és műveltségében meg nem erősödik, addig hiába küzd politikai céljaiért. Șagunára minden bizonnyal hatása volt Széchenyinek, mert sok terve, cselekedete román viszonylatban ugyanaz volt, ami Széchenyi és tettei a magyarság számára. Újságjában nagyvonalú gazdasági nevelő munkát fejtett ki. Politikai szempontból főleg 1861-től 1865-ig volt nagy jelentősége a Telegrafulnak. 1868 után ez a lap volt az aktivitás híveinek szócsöve. De a már külön utakon járó román vezetők nagy részére nem tudott elhatározó befolyást gyakorolni. Șaguna halála után Christea Miklós szeminaryumi tanár szerkesztésében sok értékes fiatal író kapcsolódott bele a lap munkájába. Már úgy volt, hogy az újság napilappá alakul át, mikor Christeát egy Tisza Kálmán miniszterelnök ellen írott éles cikke miatt püspöke lemondatta a szerkesztői állásról. Christea barátai ekkor indították meg azt a mozgalmat, mely a Tribuna megalapítására vezetett.

A Bach korszak bukása után új román hetilapok indultak meg. Ezeket már tisztán politikai célból alapították. Első volt közülük az 1861-ben Pesten alapított *Concordia*. Ez a hetenként kétszer megjelenő „politikai és irodalmi” lap (*Diurnalu politicu si literariu*) ugyanannak a Pap Zsigmondnak (a lapon Sigismundu Popu) volt az alapítása, aki 1848-ban az „*Amicul Poporului*” című újságot is szerkesztette.² Ez a kövárvidéki birtokos 1861-ben is a román-magyar kibékülés érdekeit hangsúlyozta s lapjában ennek a meggyőződésnek adott kifejezést. A bevezető cikkben összetartásra hívta fel a románokat, majd a jövő komoly építésére biztatta őket. Néhány hétig azonban olyan ügyesen fogalmazta meg cikkeit, hogy a románok nem tudták, vajjon egyetért-e a Șaguna és Barițiu képviselte unióellenes politikával, vagy sem? Ezért írta Barițiu róla, hogy eleinte elvből nem fűztek megjegyzéseket megjelenéséhez. „Azt halljuk azonban, — írta ezzel kapcsolatban — hogy a „*Concordia*” szelleme egyetért a nemzet „*concordiá*”-jával s nem hisszük, hogy azt elhagyja és belépjen az uniós magyar táborokba, amitől féltünk...”³ A lap tehát láthatóan figyelmet ébresztett maga iránt. A románok képviselői egy darabig a román nemzeti párt szervének tekintették. A külső formájával is feltűnt: ez volt az első román politikai újság, melyet egészen latin betűkkel nyomtattak.⁴ Szerkesztői között Roman Sándor és Cosma Pártén is ott voltak; ők később nagy szerepet játszottak a román közéletben. A „*Concordia*” jó román szellemét mutatta az egyesült román fejedelemségeket dicsőítő egyik cikke, melyben a fejedelemségeket a románok „ígéret földjé”-nek

¹ Lupas: i. m. 82.

² Hodos—Ionescu: i. m. 140.

³ Lupas: i. m. 14—15.

⁴ Diaconovich: *Enciclopedia*, I, 901.

nevezte.¹ Később azonban az olvasók észrevették, hogy a lap a magyarokkal való megbékélést hirdeti. Ezt maga Pap fejtette ki újságja 1863. január 3/15-i számában. Amint írja „a nemzetiségünk érdekében vívott harcok” alatt sohasem veszítette el szem elől a szerénység és béke határait. Ostorozta a visszaéléseket, de egyetlen nemzetet sem bántott, mert így akart hozzájárulni az egyetértés nagy épületének megalapozásához, mely épületben a haza minden polgára elfér. Lehetőség szerint került a támadást. Inkább a védekező magatartásban maradt. Ha a magyar lapok időnként rosszul fordított, vagy hiányos cikkek alapján támadtak, ők — mármint a „Concordia” szerkesztői — nem támadással feleltek, hanem a szükséges felvilágosítások megadásával. „Nem vagyunk hibásak abban, — folytatja tovább, — hogy románoknak születünk, nyelvünket és nemzetiségünket mindennekfelett szeretjük és arra törekszünk, hogy nyelvünknek a hivatalos ügyekben illő hely biztosítsunk, összhangban az állam sértetlenségével és a diplomáciai nyelvvel (t. i. az állam nyelvével).” „Szellemi harcaink sikeresek voltak”, — folytatja tovább. A más népek s elsősorban a magyar nép szellemiségével megismertették a román követeléseket. Ezek a követelések jogosak és nem túlzók. „Meg akartuk győzni őket arról — olvashatjuk cikke további részében — hogy legtermészetesebb szövetségeseik vagyunk, nemcsak azért, mert sokan vagyunk, hanem mert nagy előhaladást tettünk.”²

A lapot 1863-tól kezdve Pap veje, Roman Sándor szerkesztette. Az osztrák-magyar kiegyezés után azonban megvált a „Concordia” szerkesztőségétől, s *Federațiunea* címen külön lapot alapított. Ezután a „Concordia”, mely nem hagyta abba a román-magyar kibékülésre irányuló küzdelmet, egyre hanyatlott s 1870. december 25-én megszűnt.

A Roman Sándor alapította „Federațiunea” első száma 1868. január 3/15-én jelent meg ugyancsak Budapesten. Amint a cím alatti megjelölésből (*Diurnalu politicu, literariu, comercialu și economicu*) látható, az újság a politikai kérdések mellett irodalmi és gazdasági kérdésekkel is foglalkozott. Az első évben nagyon népszerű és jólmenő újság volt, hetenként négyszer jelent meg.³ Később — 1869—1872-ig — heteként háromszor, majd hetenként csak kétszer adták ki. Anyagi nehézségek miatt szűnt meg 1876-ban. — Amint a neve is mutatja, az újság politikai célja a federalizmus volt, azaz a monarchia átszervezése az egyenlő jogú nemzetiségek szövetségévé, Svájc mintájára. E cél érdekében hívta közös munkára a román olvasókat. Izzó hangja nem kis népszerűséget szerzett a románok között. „Kürtszóval harogjuk mindennap, — írta Roman Sándor bevezető cikkében — nemzetiségünk ügyét, amíg az Románia minden fiának vérévé és velejévé válik; hallják meg Európa művelt népei, ismerjék meg lényegében azok, akik most úgy tesznek, mintha nem értenék, hogy végül a rideg államhatalom engedjen annak az erőnek, amely a jogban és igazságban van. E célból alapítottuk a „Federațiunea”-újságot, hogy a toll erejével védjük jogainkat, harcoljunk az igazságtalanság és az alkotmányos rongyokba öltözött önkény-

¹ Lupas: i. m. 16.

² Lupas: i. m. 15.

³ Hodós—Ionescu: i. m. 252.

uralom ellen, ébresszük fel azoknak a testvéreinknek nemzeti öntudatát, akik a nemtörődomség álmát alusszák, vagy akik múltó anyagi érdekekért elég gyávák elhagyni édesanyjuk szent ügyét, aki őket táplálta.”¹ Roman Sándor és a lap munkatársai a dualizmust csak a federalizmus felé tett első lépésnek tekintették. Roman gyakran hangoztatta, hogy ha nem az első lépés e fejlődés felé, akkor „az utolsó a feloszlás felé”. A lap híven visszatükrözte ezt a gondolkozást, ezért nagyon népszerű volt, különösen az egyetemi ifjak között. A Bécsben tanuló román nemzetiségű egyetemi hallgatók többen munkatársai lettek az újságnak, amely örömmel közölte cikkeiket. E munkatársak között volt Eminescu, a románok legnagyobb költője, aki a lap 1870. 38—39-ik számában közölt Varro álnév alatt egy „Ecuilibrul” (Egyensúly) című cikket. Írásában ő is a lap szellemének megfelelően az osztrák-magyar monarchia nemzetiségeinek egyenjogusítását követelte.

Roman Sándort a lap cikkeinek izgató hangja és tartalma miatt börtönbüntetésre ítélték. 1870-ben épen a váci börtönben volt a tót Hurban-nal együtt, mikor Horváth Boldizsár igazságügyminiszter egy körútja során Vácot is meglátogatta. Roman-t betegesen találta. Azt tanácsolta neki, kérjen amnesztiát az uralkodótól egy külön kérvényben. Roman nem fogadta meg a tanácsot, Hurban ellenben rögtön megírta a kérést. Ki is szabadult Roman előtt. Ez utóbbinak Horváth kérés nélkül hat heti szabadságot adott egészségének helyreállítása céljából.²

A „Federațiunea”-val majdnem egy időben indult meg a Mocsonyi testvérek „Albina” (Méh) című hetilapja. Ennek jelentőségét a Mocsonyi család óriási szerepe biztosította. 1848 óta e család tagjai egészen 1890-ig döntő szerepet játszottak a magyarországi román közéletben. A család ősei macedo-románok voltak, akik a XVH. század végén a török üldözések elől vándoroltak be először Havasalföldre, onnan Magyarországra. Magyar nemességet kaptak s a leszármazottak a XVIII. század folyamán tekintélyes családi vagyont szereztek. A család tagjai a XIX. században majdnem ötven éven át a magyarországi románok legismertebb vezetői lettek, több magyar főúri családdal (Sztáray, Bethlen stb.) rokonságban voltak, s e révén olyan sikereket értek el, melvek nagyban hozzájárultak a románság fejlődéséhez és a család tekintélyének növeléséhez. Az összes művelődési, gazdasági és egyházi intézményeket támogatták, a román lapokat nagy összegekkel segélyezték s hatalmas vagyonukból mintegy száz román ifjú egyetemi tanulását biztosították.³ A magyarsággal szemben 1867 után az aktivitás politikáját hirdették.

Ez a hatalmas család indította meg az „Albina” című lapot. Az első szám 1866. március 27-én jelent meg Bécsben.⁴ Az újság célját a négy testvér — András, Gergely, Antal és Sándor — közös aláírásával kibocsátott felhívásban körvonalazta. Eszerint a testvérek „egyetemes román nemzeti orgánomot” (organu național general) akartak. Elképzelésükben ez a lap független és szabadelvű jelleggel indult minden párti és vidéki kötöttségtől

¹ Lupaș: i. m. 17.

² I. h. 20.

³ Diaconovich: *Enciclopedia*. III, 303—4.

⁴ Hodoș—Ionescu: i. m. 14.

mentesen. Főcélja „a nemzeti fejlődés és boldogság“ érdekében való harc, szenvedély, előítélet és felekezeti elfogultság nélkül, a legjobb és legbiztosabb nemzeti út megkeresése és a rajta való előhaladás. „Nemzetünknek a Kárpátokon túli Romániában élő részeit illetőleg a cél az igazi közvélemény megkeresése“ — olvashatjuk a felhívásban. — A lap a monarchiában „egy igazi nemzeti program“ megállapításáért és a román nép igazi etnikai, politikai és gazdasági értékének fejlesztéséért és képviseléséért akart küzdeni.¹

E felhívás tanúsága szerint az „Albina“ irányítói a románságot ugyan-csak egy testnek, egységes nemzetnek tekintették. 1869-ben jelszavat is választottak a lap első oldalára: Egyetlen és oszthatatlan, erkölcsi és kulturális Dacoromania (Dacoromânie morală, culturală, una și indivizibilă).² Ez lévén felfogásuk, a romániai belpolitikába is gyakran beleavatkoztak, mivel a Kárpátokon túli románság nemzetüknek „egyik része“. A lap 1870. júniusában kemény szavakkal fordult Károly fejedelem politikája ellen. Elítélte a sűrű kormányváltoztatást, az erőszakos választásokat, a verekedéssel, sőt gyilkossággal végződő választói hadjáratokat. „Romániának meg kell erősödnie — írta. Csak így felelhet meg azoknak a nemzeti követelményeknek, melyeket az összes románok felállítanak vele szemben... Ezek a követelmények a nemzet művelődési, szellemi és erkölcsi fejlődésére vonatkoznak. E viszonylatban azt várjuk, hogy Románia nappá váljék, melynek sugarai felmelegítsék és megvilágítsák a szomszédos országok összes románjait. Ilyen módon Románia politikájának a románizmus politikájával kell a jövőben azonosulnia. Így értelmezzük mi Románia hivatását, de ebbe az irányba kényszerítenek minket a körülmények is, ha biztosítani akarjuk nemzeti létünket és integritásunkat.“³

Az idézett sorok már nem Bécsben, hanem Budapesten jelentek meg. Tekintettel a lap egyre izgatóbb hangjára, a magyar kormány 1869 tavaszán a Magyarországra való póstai szétküldését megtiltotta. A lap szerkesztője, Babeş Vince akkor elhatározta, hogy újságját Pestre költözteti. Valóban, az „Albina“ 1869. július 16-án már Pesten jelent meg hetenként kétszer. Éles hangú kül- és belpolitikai cikkeivel a magyar fővárosban folytatta előbbi tevékenységét. Jellemző ennek lényegére, hogy például az 1870-i német-francia háború alkalmával nyugodtan kifejezte a románság francia-barát érzéseit. „Bármennyire is haragudjunk Napoleon császárra — írta ekkor — a nemzetiségünkre nézve oly kártékony osztrák-magyar dualizmus pártolása miatt, bármennyire is ragaszkodunk a romániai Károly fejedelemhez és németországi rokonaihoz: minden rokonszenvűnknek Franciaország mellett kell állania és minden fohászkodunk a francia fegyvereké.“⁴

Természetesen ezek a cikkek — tartalmukban kimerítve az államellenes izgatás ismérveit — nem egy sajtópert idéztek fel a lap szerkesztői ellen. A lap magatartása mindazonáltal nem változott. 1877. január 12-én jelent meg az utolsó száma. Ebben mintha még egyszer össze akarta volna foglalni

¹ I. h.

² Diaconovich: *Enciclopedia*. I, 85.

³ Albina 1870. 46. sz. „Misiunea României“ cím alatt idézi Lupăş: i. m. 21.

⁴ I. h. 1870. július 9/21, 57. sz.

nyolc éves munkásságának lényegét. A szerkesztőség az olvasókhoz intézett búcsúszavaiban kifejezte annak reményét, hogy mindaz, amit a lap fennállása alatt írt, „gyökeret vert és kicsirázott a román keblekben, *mutatva az utat a babiloni rabságból az igéretföldre, Románia és Traján fájának uralma felé.*“

Ugyanilyen szélsőséges hangon írt az 1874—75-ben Brassóban megjelenő „*Orientulu latinu*“ című hetilap is. Ez a politikai és társadalmi jellegű újság (Diariu politicu, literariu, socialu și economicu)¹ részben az „Albina“ és „Federațiunea“ által képviselt irányzatot követte, részben pedig egészen új utakon indult el. A román nép egységét az „Albiná“-hoz hasonlóan vallotta, sőt némely tekintetben pánromán szellemű volt, többször követelve a balkáni románok bekapcsolását a nemzeti egységbe. „A Kárpátokon túli románokat illetőleg — írja a legelső, 1874. február 23-iki száma — átlépünk az eddigi káros vidékiességen és elkülönülésen és érdeküket, jogaikat és kérdéseiket úgy fogjuk tekinteni és tárgyalni, mint a mienket.“² A lap tulajdonosa Densușianu Áron író és fogarasi ügyvéd, szerkesztője Frâncu Teofil, főmunkatársa Lapedatu János költő, a brassói román főgimnázium tanára volt. Mindhárman az értelmiséghez tartozók, akik szerény anyagi viszonyok között éltek és lapjukat elsősorban az anyagiak hiánya miatt nem tudták sokáig fentartani. Két éven át azonban állandóan beavatkoztak a romániai belpolitikába s annak minden nagyobb kérdéséhez hozzászóltak. Újságjuk főleg két kérdésben foglalt el új álláspontot: követelte a monarchiában élő románok teljes és tökéletes összetartását, továbbá nyíltan szembefordult a németekkel s a német befolyással, a francia és latin népek összefogását hangoztatva. Lapedatu az addigi hagyománytól eltérően nem Német-, hanem Franciaországban tanult. Francia hatás alatt elejétől fogva ellensége volt a magyaroknak és németeknek s ez az ellenséges magatartás minden írásában meglátszott. Cikkeiben hevesen korholta a román politikát, amiért teret engedett a német befolyásnak. Az erdélyi szászok ellen mindvégig bíráló, elítélő hangot használt. Szerinte Románia s a románok Kelet latin bástyáját alkotják a germán-szláv elem között s csak a latin testvérnépek támogatására számíthatnak.³

A kéthetenként megjelenő lap rövid, de érdekes epizód a magyarországi román sajtó történetében. Nem jelentett új hangot a Szébenben élő Barițiu új hetilapja, az „*Observatoriulu*“, melyet a román újságírás nesztora 1878-ban alapított.⁴ Hét éven át jelent meg hetenként kétszer. Hasonló értékű volt a temesvári *Luminatoriul*. Ez már hosszabb ideig fenntartotta magát: 1880—1893-ig jelent meg — ugyancsak hetenként kétszer.⁵

Az 1849-től 1880-ig terjedő korszakban a magyarországi román politikai sajtó sok új hetilappal gazdagodott. Ezek a lapok a későbbi román politikai küzdelmek majdnem minden lépését eszmeileg felvetették. De egységes

¹ Hodoș—Ionescu: *i. m.* 475.

² Agărbiceanu: *Orientul Latin*. Lapedatu. emlékkönyv 6.

³ I. h. 4.

⁴ Hodoș—Ionescu: *i. m.* 458.

⁵ I. h. 393.

gondolkozást épen nagy számuk és bizonyos párt-, valamint helyi érdekek miatt nem tudtak kialakítani. Hasonlóképpen nem tudtak a román nép nagy tömegeihez férkőzni, hiszen még a román vezetőosztálynak is csak egy-egy részéhez szólottak. E hiányokra gondoltak azok a fiatalok, akik már a 70-es években felvetették egy román napilap megalapításának szükségességét. A tervezett napilap hosszú előkészítés után 1884-ben jelent meg. Ez volt a nagyszebeni Tribuna.

3.

A románok helyzete a szabadságharc után és a Tribuna előzményei.

A Tribuna szerepének és munkájának értékelése csak a magyarországi románság egykori viszonyainak ismerete alapján lehetséges. Mielőtt a nagyjelentőségű napilap munkájának kibontakozásával foglalkoznánk, szükséges tehát röviden áttekinteni azokat a változásokat, melyek a szabadságharc után a magyarországi románság életében történtek. E változások ugyanis egészen átformálták a románság gazdasági, társadalmi, egyházi, művelődési és politikai viszonyait.

Az 1848-as törvények a rendiség eltörlésével a román jobbágyokat is felszabadították. Erdélyre vonatkozólag az 1848-iki erdélyi országgyűlés IV. t.-cikke mondotta ki az úrbéri szolgálat és tized eltörlését, valamint a földbirtokosok állami kártalanítását. Ilyenformán a román jobbágyok minden fizetési kötelezettség nélkül 1,600.000 hold földbirtok tulajdonosai lettek.¹ Ezt a rendkívül nagy jelentőségű ténytet még kedvezőbbé tette az a számukra szerencsés körülmény, hogy a magyar országgyűlésen megszavazott jobbágy-felszabadító törvényeket a szabadságharc leverése után az osztrák közigazgatás hajtotta végre. Slavici szavai szerint ez a közigazgatás a „nép érdekeit tartva szem előtt, a törvényt részben az elvesztett jogok egyenes visszaadásának tekintette”.² Azaz az összes vitás kérdésekben a románok javára s a magyarok hátrányára döntött. Így a volt jobbágyok teljes gazdasági függetlenséget szereztek. Vagyonosodásuk ország-szerte megindult s a század végéig, átlag ötven év leforgása alatt „a magyarországi románok birtokmennyisége megtízszereződött”.³ A románok első-sorban a magyaroktól szereztek földet, különösen a 80-as évektől kezdve, mikor az Albina bank mintájára mindenfelé megindult a román pénzügyintézetek alapítása. De már azelőtt is, az abszolutizmus korában némely vidéken csupa jómódú román falvak voltak. Slavici visszaemlékezéseiben leírja Arad környékét, ahová a románok a XVIII. században vándoroltak be. Leszámazottaik tíz nagy faluban élnek; az abszolutizmus korában mind virágzó, gazdag falvak voltak. Lakóik jómódúak, öntudatos magatartásukon megérezte a gazdasági függetlenség.⁴ A román gazda-társadalom érdekeit az altruista román bankok védelmezték. Az első ilyen bankot, az Albinát 1872-ben

¹ Dr. Jancsó Benedek: *Erdély története*. Kolozsvár, 1931. 276.

² Slavici: *Românii din Ardeal*. Bucureşti, 1910. 32.

³ I. h. 32.

⁴ Slavici: *Lumea prin care am trecut*. Bucureşti, 1930. 65.

alapították. Alapszabályainak első cikkelye szerint célja az volt, hogy „megszerezze a román paraszt-nép gazdaságának fenntartásához és fejlesztéséhez szükséges eszközöket, felébressze benne a takarékosság szellemét, hitelét emelje és ily módon műveletei által előmozdítsa a nemzeti gazdaság érdekeit“. Az Albina példájára húsz év alatt huszonnyolc román hitelintézetet alapítottak. Ezek az intézmények 1872-től 1890-ig ötvenezer román családot mentettek meg az anyagi összeomlástól.¹

A románság azonban nemcsak a földművelés, hanem az ipar és kereskedelem területén is megerősödött. 1848 előtt román iparosok csak Brassóban, Szelistyén és Szebenben voltak, mivel máshol iparos mesterséget nem folytathattak.² 1851-ben egy császári rendelet az iparban és kereskedelemben a szabad verseny elvét honosította meg. Az erdélyi kormány külön utasítást adott ki az ipari és kereskedelmi élet rendszabályozására. Şaguna e korszakban minden befolyását latbavetette, hogy a románokat az iparos és kereskedő pályára irányítsa. 1855-ben 445. sz. körrendeletével külön elrendelte, hogy az ortodox papok és esperesek fejtsenek ki nagy propagandát az ipar és kereskedelem érdekében. Sőt gyakran maga is végigjárta egy-egy vidéket s a népet mindenütt buzdította a mesterségek elsajátítására. „Mesterségre, mesterségre, szeretett nyájam, — írta említett körlevelében, — mert nagyszámú nép vagy, fiaidból tanult embereket formálhatsz, akik megvédik érdekeidet; iparosokat, akik megsokszorozzák és fenntartják a nemzeti gazdagságot...“³ A papság buzdítása, de még inkább a kedvező anyagi lehetőségek hatása alatt csakugyan megindult a román kisiparos osztály kialakulási folyamata. Az alakuló osztály tagjait a románság vezetői valósággal dédelgették. Baiulescu esperes Brassóban iparos-egyesületet szervezett a román iparosok számára. 1871-ben Kolozsváron is megalkult az iparos-segédék pártoló egyesülete Pap Gábor ortodox esperes vezetése alatt. 1873-ban az egyesület vezetését Silasi Gergely, a kolozsvári egyetem román nyelvi tanára vette át. Hasonló egyesület alakult Szebenben és Besztercén. Ezek az iparos ifjak nemcsak magyarországi, de romániai segílyt is kaptak. A magyarországi román egyetemi hallgatók segílyezésére alakult bukaresti egyesület, a *Societatea Transilvania pentru ajutorul Studenţilor Români din Ţările de peste Carpaţi* (a Kárpátokon túli országokból való diákok segílyezésére alakult Erdély-társaság) évenként 400 forint segílyt juttatott az inasok eltartására. A kolozsvári egyesületnek 1878-ban 47 tagja volt, kik közül több mint 50 százalék mester. 1883-ban 52 tag 30—32 inas ellátásáról gondoskodott.⁴ A kisiparosok mellett román iparvállalatok is voltak, főleg Brassóban, az Érchegység vidékén és a Maros balpartján, valamint Nagybányán.

Aránylag a kereskedő osztály volt a leggyérebb. De Brassóban, Szebenben, Aradon, Temesváron és Budapesten, sőt Bécsben is élt nehány igen gazdag román kereskedő. Ezek összetartottak és a román célokra nagyon

¹ L. az *Observatorul Social-Economic. Revistă lunară*, Kolozsvár (Cluj), 1935. 140. kk. az erdélyi román bankszövetség titkáráról közölt adatokat.

² Slavici: *Românii din Ardeal*. 35.

³ Lupuş: *Istoria bisericăască a Românilor ardeleni*. Sibiu, 1918. 224—6.

⁴ *Observatorul Social-Economic*. 1931. 322. kk.

sokat áldoztak. A román származású nemesek mellett ezek a gazdag kereskedők és leszármazottaik alkották a románság igazi vezetőrétegét.¹ Fiaik orvosok, ügyvédek, papok lettek s anyagilag már hazulról függetlenek lévén, nagyon alkalmasak voltak a politikai vezetésre.

A gazdasági és társadalmi helyzet kedvező alakulásával egyidejűleg az egyházi és művelődési viszonyok is előnyösen változtak meg a magyarországi románok életében. Az abszolutizmus korában az ortodox román egyház rendkívül megerősödött, 1864-ben különvált a karlócai szerb patriárka egyházától és független román érsekséggé (mitropolia) alakult. A császár engedélye alapján az új érsekség hatásköre kiterjedt az összes erdélyi és magyarországi ortodox román hívekre. Az érsekség élére a császár Şagunát nevezte ki, akinek érseksége alá tartoztak az aradi és karánsebesi sufraganeus püspökök.² Şagunának néhány év múlva sikerült érseksége számára a magyar országgyűlés hozzájárulását is megszerezni. Az 1868. évi IX. t.-c. elismerte az új szebeni érsekséget és annak önkormányzatát törvénybe iktatta. Ez sok tekintetben Eötvös József kultuszminiszter érdeme volt, aki mint Şaguna tisztelője mindent megtett iránta való rokonszenvének és ragaszkodásának kifejezésére.³ E törvény alapján ült össze a román ortodox egyház törvényhozó kongresszusa, mely hosszú viták után megszavazta a híres „Szervezeti statutum“-ot (Statutul Organic). A szervezeti alaptörvényt világiak dolgozták ki és szavazták meg. Legtöbbet munkálkodtak rajta a románság későbbi politikai vezetéi: Babeş Vince, Cosma Pártén, Mocsonyi Sándor stb. Ezek sokszor annyira túlsúlyban voltak az egyes bizottságokban, hogy az egyházi elemet, sőt magát Şagunát is leszavazták. Befolyásuk látszik az egész Statutumon, mely tulajdonképpen a világi elem uralmát honosította meg az ortodox egyházban. A hívek döntő módon vesznek részt az egyház ügyeinek intézésében. Minden állást választás útján töltenek be. Az esperesi, püspöki, érseki szinódusban, sőt az egyházi-nemzeti kongresszusban is a világi képviselők az összes tagok kétharmadát, a papi, illetőleg egyházi képviselők csak egyharmadát alkotják. Így állván a helyzet, az ortodox román egyház irányítása végeredményben a világiaktól függött; ezt sem Şaguna, sem a romániai ortodox álláspontot képviselő Melchisedec püspök nem tartott kanonikusnak. Az alaptörvényt a magyar kormány csekély módosításokkal jóváhagyta s ezzel a Statutum érvénybe lépett. Így a világi elem tulajdonképpen egy jól használható védvára kapott a maga számára. „Az ortodox románok meg voltak győződve arról — írja Lupaş —, hogy autonom érsekségük eme szép alaptörvényében nemzetiségük számára erősséget és független területet szereztek, legalább is az egyházi élet részére, melynek azonban bizonyos határok között lehetőség adatott az iskolai, művelődési és gazdasági élet átfogására.“ Ezért írta 1870-ben a Telegraful Roman, hogy „az ortodoxok csak Istennek és autonom érsekségüknek vetik alá magukat“.⁴

¹ Slavici: *u. m.* 37.

² Lupaş: *Istoria bisericeasca*. 191.

³ I. h. 194.

⁴ I. h. 197.

Az egyházi függetlenség és önkormányzat biztosítása a román oktatásügy fejlődésére is kedvező hatással volt. A gör. kat. egyház már előbb megalapított elemi és középfokú iskolái mellé most felsorakoztak az újonnan létesített ortodox román iskolák. Ezek nagy részét Șaguna biztatására és hathatós anyagi segítségével az 50-es és 60-as években alapították. A népiskolák száma 1850-től 1865-ig 339-el növekedett. Ugyanekkor alapították a brassói és brádi gimnáziumot, amelyek nemsokára nagy fejlődésnek indultak. Șaguna a szebeni ortodox papnevelőt is átszervezte és megreformálta.

Az abszolutizmus és dualizmus korában a románság műveltségi viszonyai ugyancsak évről-évre javultak. 1861-ben Szebenben megalapították az *Astra* nevű nagy közművelődési egyesületet (Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român), mely állandóan szaporodó tagozataival lassankint behálózta az összes románlakta vidékeket s a nép gazdasági, nemzeti és műveltségi nevelésében jelentős szerepet játszott. „Egyesületünk által — mondotta 1872-ben az *Astra* szászsebesi közgyűlésének elnöke — ébresztjük, tápláljuk és őrizzük a nemzeti érzést, műveljük a nyelvet és ezáltal nemzeti létünket, míg politikai és vallási téren szét vagyunk szaggatva és egymástól elidegenítve, ... itt mind testvérek vagyunk, ugyanazon az úton haladunk. Így összekapcsolódva nemzeti egységünk kötelékéhez el fogunk jutni az óhajtott parthoz, ahová törekszünk az egyesület támogatása által.”¹

Ami még hiányzott a magyarországi románok műveltségéből, azt bőven pótolták a Kárpátokon túli románok. Az érintkezés zavartalan volt, különösen 1860 után. A dualizmus korában még könnyebben lehetett Romániából Magyarországra jutni. A világháború után kialakult határforgalmi megkorlátozások akkor ismeretlenek voltak. Világosan bizonyítja ezt a bukaresti román színtársulatok gyakori vendégszereplése Erdélyben. 1868-ban Pascaly Mihály, egyik legismertebb román színész járta be társulatával Magyarország románlakta területeit. Brassóban, Szebenben, Aradon, Temesváron, Lugoson és Oravicán tartott előadásokat, melyekre a románok úgy összegyűltek, mint valami nemzetgyűlésre. A temesvári előadásokat például budapesti románok is végignézték. 1870-ben Millo Mátyás rendezett egy nagy erdélyi kirándulást. Tizenkét tagú társulatával Brassót, Szebent, Aradot és Oravicát kereste fel. Előadásai sehol sem ütköztek akadályba, noha valamennyi darabját román írók írták. Sőt Kolozsváron, a magyar központban, ingyen átengedték a magyar színház épületét a román nyelvű előadások számára, noha az alapító-oklevél szerint a színházban csak magyarul lehetett előadást tartani.² A román nemzeti viseletben játszó színészeket megtapsolták, de a magyar közönség véleménye az volt, hogy az erdélyi románoknak szebb népviseletük van.

A román színművészet akadálytalan fejlődési lehetőségét bizonyítja a román műkedvelő társulatok tevékenysége. A kolozsvári román egyetemi hallgatók műkedvelő társulata 7 év alatt 40 színházi előadást tartott, bejárva az erdélyi városokat. 1874-ben május 15-ét (a balázsfalvi népgyűlés

¹ *Transilvania*, 1930. 1—6. sz. 33.

² Ion Breazu: *Matei Millo în Transilvania și Banat (1870)* Lapedatu- emlékkönyv 202.

napja) Kolozsváron Lapedatu János „Tribunul“ című darabjának előadásával ünnepelték meg. A darab szellemére jellemző, hogy abban a magyar alakok „árulók, gyávák és könyörtelen elnyomók“¹ — Breazu szavai, — különösen egy Vilmos nevű gróf; a románok ellenben nagylelkű hősök, akiknek vezére az 1848-as felkelés egyik „tribunja“ legnagyobb ellenségének is megkegyelmez és bántatlanul szabadon bocsátja. A dráma egyik személye a román eredetű, de elmagyarosodott főispán, László, aki a harmadik felvonás végén bevallja eltévelyedését, s román eredetét elismeri. Az Albina című újság beszámolva az előadásról, dicsérte a főispánt játszó Filip színészt, mert „fenséges volt és az összes nézők lelkét megrázta, mikor mint renegát beismerte eltévelyedését, hitványosságát és megátkozta múltját. Borzongás fogott el, mikor hallottuk és felismertük vallomásának igazságát s minden néző törhetetlen hűséget esküdött lelkében a román nemzetnek“.² Az „elnyomó“ magyar hatóságoknak nem volt szavuk az előadás ellen, mint ahogy a dráma is minden baj nélkül megjelent a Familia c. irodalmi folyóiratban, melyet Budapesten nyomtattak. A román irodalom és műveltség fejlesztését egyetlen magyar hatóság sem akadályozta. Hiszen a román nyelv a román vidékeken jegyzőkönyvi nyelv volt s a 70-es években az igazságszolgáltatás és közigazgatás románok számára románul történt. Noha a románok már 1869-ben kimondták a választásoktól való tartózkodást — az ú. n. passzivitást — és az ország alkotmányát el nem ismerve követelték Erdély autonómiáját, anyanyelvük zavartalan közéleti használatát országszerte biztosították. „A provizórium idején bevezetett gyakorlat és a nemzetiségek egyenjogúsításáról szóló törvény alapján — írja az erre minden bizonnyal illetékes Slavici — a románok jogosan használhatták nyelvüket a közigazgatásban és az igazságügyi hatóságok előtt. 1872-ben ezt a jogot tiszteletben tartották³ és mi a román ügyfeleink pereit románul folytattuk fel egészen a legmagasabb fórumig, amely határozatait és végzéseit nekünk ugyancsak románul hozta. A románok jogait még inkább elismerték a közigazgatásban.“⁴

Áttekintve a magyarországi románok eme háborítatlan egyenesvonalú előhaladását a gazdasági, társadalmi, egyházi és művelődési téren, lehetetlen csudálkozásunkat eltitkolni ama heves, elkeseredetten gyűlölködő magatartás felett, melyet a romániai és magyarországi románok egyaránt tanúsítottak a magyar állammal szemben. E magyarelles magatartás okát a románok politikai törekvéseinek természetében és azok végső céljában találhatjuk meg.

Mióta Şincai és Maior eszméi az erdélyi románság történeti folytonosságáról napvilágot láttak, a magyarországi románok egyre többen és egyre határozottabb módon kezdték igényt formálni Erdély román vezetésére. Számárányuk állandó hangsúlyozása mögött ez a gondolat rejtett elejétől fogva. Sőt Slavici szerint a balázsfalvi iskola egyenesen e földre (t. i. Erdély földjére) vonatkozó román jogok érdekében indította meg munkásságát.

¹ I. h. 199. l. széljegyzet.

² Idézi PetruŃiu a Lapedatu-émlékkönyv 683. l.-ján.

³ Slavici: *Lumea prin care am trecut*. Bucureşti, 1930. 64.

⁴ I. h. 65.

„Kiindulva abból a gondolatból — írja — hogy napvilágra hozzák a románok római eredetét és jogukat ahhoz a földhöz, ahol élnek s bátorítani akarván a római legionáriusok utódait abban a harcban, melyet olyan régóta folytatnak lényök megőrzéséért, a balázsfalvi iskola vezetői nem törődtek sem a történeti igazsággal, sem a jelenlegi viszonyokkal, sem a közösségi érzéssel, hanem arra törekedtek, hogy a multat és jelent egyébként igen nemes szándékaiknak megfelelően mutassák be.“¹

Valóban az erdélyi románok nemzeti öntudatának felébredése óta vezetőik folyton a románság „számának“ megfelelő politikai helyzetre törekedtek. Ők lévén többségben — gondoljunk Baritiu idézett 1842-es cikkére — erősen meg voltak győződve arról, hogy ha számarányuknak megfelelő helyet kapnak, Erdély román vezetés alá kerül. A román vezetés alá jutott Erdély pedig előbb-utóbb politikai egységbe kerül a Kárpátokon túli románsággal. Ez a gondolat már a 40-es években felmerült, s ettől fogva örökké ott csillogott a jövő felett elmélkedő románok szeme előtt. 1848-ban ezért tiltakoztak a Magyarországgal való unió ellen. Ezért csatlakoztak az osztrákokhoz, gondolva, hogy esetleg Ausztria segítségével valamiképpen megvalósíthatják a Kárpátokon túli románsággal való egyesülést. A politikai törekvések eme gondolatmenetét fejtette ki először Maiorescu Jánosnak a frankfurti német birodalmi minisztériumhoz beadott ismeretes emlékirata.² Ezek a remények Ausztria 1849. utáni politikája következtében kissé megfakultak, de a Bach rendszer bukása ismét tág teret nyitott a politikai érényesülésnek. 1863-ban úgy látszott, hogy Ausztria uralkodója végleg a román álláspont mellé áll a magyarokkal szemben. A nagyszebeni tartománygyűlésen a románság egyenjogosítása és a román nyelv hivatalos nyelvvé nyilvánítása megtörtént. A románok csakhamar Erdély urainak érezhették magukat. Slavici gimnázista volt ekkor s az aradi templomban hallotta, hogy a román urak erősek és nagyok Aradon.³ Egyikből tanfelügyelő, másik megyefőnök stb. lett. „Úgy tetszett nekem tehát — folytatja visszaemlékezéseit — hogy itt is (Aradon) olyanformán van, mint Világoson, ahol minden a románoktól függött s nem találtam a maga nemében új dolognak, hogy Aradra román főispánt neveztek ki Popa György személyében.“ A vármegye más vezető tisztviselői, szolgabírák, jegyzők stb. ugyancsak románok lettek. A világ külső képe románná vált; a román nyelvet mindenütt bevezették a közigazgatásba és igazságszolgáltatásba; a jegyzőkönyveket nem tisztán román vidékeken is románul vezették. Sőt „némely túlbúgó magasrangú hivatalnok ott is bevezette, ahol a románok kisebbségben voltak.“⁴ Ez természetesen nagy elkeseredést idézett elő az illető vidék lakosainál. A svábok a magyarokkal rokonszenveztek a románokkal szemben s közülük sokan egyenesen magyarnak vallották magukat. „Szégyeljétek magatokat — mondták a román gimnázisták sváb társaiknak, — azokhoz csatlakoztok, akik népeteket kényszergetik a magyar nyelv állandó

¹ Slavici: *Românii din Ardeal*. București, 1910. 80.

² Jancsó Benedek: *A román nemzetiségi törekvések története*. II, 498—501.

³ Slavici: *Lumea prin care am trecut*. 21.

⁴ Slavici: *i. m.* 33.

használatára.“ A svábok visszavágtak: „A románok is kényszerítenek, hogy az ő nyelvüket használjuk.“ A főispán fia erre apjának intézkedésére hivatkozott, mellyel az orvosolta az ilyen sérelmeket s a román nyelv erőszakolását nem pártolta. De sok román diák a román nyelv uralmáért lelkesedett s a főispán eljárását helytelenítette. „Végül is, — mondták vita közben — mi itthon vagyunk s egészen azt csináljuk, amit akarunk. Ki hozta őket (t. i. a nem románokat, magyarokat, svábokat stb.) ide?“ Slavici az érvelést visszautasította: „A többiek is itthon vannak. Ha panaszkodunk azokra, akik minket kényszergetnek, nem engedhetjük meg magunknak azt, hogy másokat mi kényszerítsünk.“¹ Slavici azonban véleményével kisebbségben maradt. A románság országszerte úgy rendezkedett be, mint aki úr, s minden téren megkezdődött a magyarság háttérbeszorítása. Ezt elsősorban a román középosztály cselekedte, hiszen annak tagjai ültek be a közhivatalokba. A román falusi nép addig is háborítatlanul élt, neki az új korszak nem sok változást hozott. Római eredete tudatában és jómódú viszonyai között öntudatos és büszke volt. Nem politizált, de a nem románokat kevésre becsülte. Slavici visszaemlékezéseiben megállapítja, hogy szülőföldje környékén a román parasztok a többi nemzetek tagjait, — magyarokat, svábokat, szerbeket — nem vették emberszámba. „Ha nem éppen piszkos (spurcați), de valami hasonló lényeknek tekintették őket.“² A román parasztság azonban e meggyőződését politikailag nem érvényesítette. A román-magyar viszonyt a román és magyar középosztály egymáshoz való viszonya határozta meg. Ez a viszony pedig az erdélyi vezetés, az erdélyi területekre vonatkozó román hatalmi igények miatt volt feszült. A magyarság természetesen nem akarta, hogy a számbeli többség elve alapján román vezetés alá kerüljön, a román középosztály pedig éppen a román többségre való hivatkozással csak a román vezetést tekintette jogszerűnek.

Az a néhány esztendő, mely alatt (1861—1865) Erdély úgyszólván román vezetés alá került, kitorölhetetlen nyomokat hagyott a magyarországi román középosztály lelkében. Megízelték s jónak találta a hatalmat. Igaza van Slavicinak, mikor megállapítja, hogy „az a hat éves korszak a magyaroknak többet ártott, mint máskor egész évszázadok.“³ Valóban itt a legmélyebb magyarázata a románok későbbi magyarelles magatartásának. A kiegyezéssel Erdély vezetése kiesett a kezükből s ismét a magyarok vették azt át. A román középosztály csalódása óriási volt. Politikai és egyházi vezetői megkísérelték a kiegyezés megakadályozását. Mikor ez nem sikerült, a magyar országgyűlésen próbálták az ország nemzetiségi területekre való beosztását keresztülvinni. A nemzetiségek egyenjogosításáról szóló 1868:XLIV. törvénycikkkel szemben benyújtott nemzetiségi ellenjavaslatuk erre irányult. A magyar országgyűlés azonban visszautasította a „cuius regio eius religio“ elvének nemzetiségi területen való alkalmazását, s ezzel a nemzetiségek javaslata megbukott. Így a nemzetiségek a XLIV. törvénycikket nem fogad-

¹ I. h. 37.

² Slavici: *Amintiri*. București, 1924. 18.

³ Slavici: *Politiia națională română, articoli sorisi dela 1871 până la 1881*. București, 1915. 21.

ták el. A románok már ekkor a többi nemzetiségek élén állottak. Ők voltak a leghevesebbek. 1869. március 7—8. napjain az erdélyi román értelmiség mintegy 400 tagja a szerdahelyi értekezleten kimondotta a képviselőházi választásoktól való tartózkodást, az ú. n. passzivitást.¹ Ennek indokolására a szónokok rengeteg érvet felhoztak, de igazi oka az volt, hogy nem ismerték el Erdélynek Magyarországgal való egyesítését. Világosan mutatja ezt az értekezlet elnökének az uralkodó iránti hűség kifejezésére vonatkozó előterjesztése. Az előterjesztésben „Őfelsége a császár és Erdély nagyfejedelme” szerepel,² a király pedig nem. Az értekezlet vezetője Macelariu Illés kormánytanácsos azonban Péchy Manó királyi biztosnak olyan értekezleti jegyzőkönyvet küldött, melyben az elnöki előterjesztés szövege „Őfelsége, a mi királyunk”-ról szólt.³ Az értekezlet vezetőjének ez az „óvatos” magatartása felesleges volt, mert csakhamar nyilvánvalóvá lett, hogy az erdélyi románság politikai célja az unió revíziója és Erdély önkormányzatának biztosítása.

A magvarság érezte e politikai cél magyar- és alkotmányellenes jellegét. Ezért egyetlen magyar felelős államférfi sem gondolt a románság fenti követelésének teljesítésére, hiszen ez egyet jelentett volna Erdélyben a román egyeduralkodással, ami mögött ott rejtett a Romániával való egyesítés dákóromán szemlélete. Ezt a románság vezetői állhatatosan tagadták, noha időnként itt-ott elszólták magukat. Így például Moldován balázsfalvi tanár már a szerdahelyi értekezleten megmondotta, hogy „meg akarjuk szerezni az összes jogokat, amelyek minket megilletnek”.⁴ Később a passzivitást a választói törvénnyel indokolták, mint amely lehetetlenné teszi a románság számarányának megfelelő parlamenti képviselő biztosítását. A magvarság azonban tudta azt, amit Slavici 1881-ben nyíltan megírt: „*A románaktól felvetett erdélyi önkormányzat követelése bizonyos mértékben magában foglalja azt a vágyat, hogy idővel elnyomják a magyar és szász kisebbséget.*”⁵ Ezért volt olyan nehéz a román és magyar álláspont összeegyeztetése. Az összeegyeztetést különben a passzivitás is megnehezítette.

Şaguna és hívei a passzivitást nem helyeselték. Elsősorban azért, mert semmi eredményt nem vártak alkalmazásától. A passzivitás mellett kardoskodó politikai vezérek a magyar passzív ellenállás példáját akarták utánozni. Deák és pártjának magatartására gondoltak. De megelégedtek az erőviszonyokról. Bármennyit is fejlődtek a szabadságharc utáni két évtized alatt, még nem voltak olyan erősek és olyan egységesek, mint a magyarok az abszolutizmus korában. Túlbecsülték a románság erejét. Pedig a román középosztály még igen fiatal volt egy ilyen harc eredményes folytatásához, a parasztság pedig nem nagyon foglalkozott politikával. „A passzivisták, — írja Slavici — túlságosan búzgók voltak, túlozták a román nép erőit és nem tudták szándékaikat népies formában megmutatni.” „Az igazi románnak — folytatja tovább a népre vonatkoztatva — körülbelül mindegy az, hogy

¹ Păcăţian V. Todor: *Cartea de Aur*. V, 62—7.

² I. h. 63.

³ I. h. 78.

⁴ I. h. 103.

⁵ Slavici: *Politica naţională Română*. 27.

Erdély autonóm marad, vagy Magyarországgal egyesül.¹ Ez valóban így is volt. A román választók legnagyobb része s maga a nép nem nagyon értette, mit akarnak vezetői? A passzivitás kimondása után tíz évvel, az 1878-i szebeni értekezleten Străvoiu Miklós ügyvéd kifejtette, hogy a passzivitással mielőbb fel kell hagyni, mert a román nép nagy tömegei sohasem értették s nem is tartották meg. Még tiszta román kerületekben is résztvettek a képviselő-választásokon, csak épen nem román, hanem magyar vagy zsidó jelöltre szavaztak. Mivel pedig a passzivitás politikáját ilyenformán csak a román középosztály, az értelmiség, tartotta meg, a nép nem, az addig meglévő kapcsolat a nép és középosztály között egészen meggyengült, sőt nem egy helyen teljesen eltűnt. A politikai fegyelem is megsemmisült.² Azonkívül a mindenkori kormányt a passzivitás a románság elleni fellépésre kényszerítette, mert amint Străvoiu megállapította, „a politikai passzivitás elve minden kormány létjogát tagadja. A harcoló ellenféltől senkisémm várhat előnyöket, csak csapásokat... Az akció reakciót vált ki, az ütés visszacsapást.“ S így a passzivitás lehetetlenné teszi az annyira szükséges román-magyar kiegyezést.³

Şaguna mindezt előre látta s ezenkívül még mást is. Úgy vélte, a románság a passzivitással nemcsak a magyar kormány, de a bécsi udvar, sőt a császár neheztelését is magára vonja. A császárnak pedig a románok vég-eredményben sokat köszönhetnek s csak jóakarata további megtartásával remélhetik helyzetük javulását. A passzivitás, — Şaguna véleménye szerint — részben a császár ellen is irányult, már pedig a román népnek nem szabad kockáztatni a császár jóbarátságát. Ezért azt tanácsolta a románoknak: béküljenek ki a helyzettel, küldjenek képviselőket a pesti országgyűlésre és ott ellen küzdjenek, akik az uralkodóházat támadják. A bécsi, pesti és szebeni román vezetők legnagyobb része a Şaguna véleményén volt. Ők elítélték a nemzetiségek egyenjogosításáról szóló törvény tárgyalása alkalmával tanusított román magatartást is. A kormányt ugyanis már ekkor szorongatta a „dinasztia-ellenes“ Tisza-párt s ezzel szemben a románoknak a kormányt kellett volna támogatniuk, mert Eötvös és Deák kormánya őszintén akarta a nemzetiségekkel való békés kiegyezést.⁴

Şaguna és hívei azonban nem tudták a passzivistákat meggyőzni s így véleményükkel kisebbségben maradtak. Szócsövük a „Telegraful Roman“ volt, melyet Şaguná-nak 1872-ben bekövetkezett halála után az érsek bizalmi embere, Christea Miklós konzisztórium-i asszesszor és teológiai tanár szerkesztett. Sok eredményt azonban ő sem érhetett el, mert az aktivitás híveinek száma egyre csökkent. Hiába léptek közbe az aktivitás érdekében a magyarországi románság bécsi és bukaresti barátai. A passzivitás hívei kitartottak, mert „azon a véleményen voltak, hogy a románoknak ugyanazt kell tenniük, amit annak idején a magyarok tettek és veszedelmeseknek kell mutatkozniuk, ha hatni akarnak“.⁵ E célból azonban szükség volt az összetartásra.

¹ I. h. 27.

² Păcăţianu: *Cartea de Aur*. VI, 655—6.

³ I. h. 654—5.

⁴ Slavici: *Lumea prin care am trecut*. 49.

⁵ Slavici: *Românii din Ardeal*. 119.

Az ország szentesített alkotmányát és törvényeit elutasító román előharcosok az összetartás érdekében együtt dolgoztak a román egyházfőkkel. De ez az együttműködés titokban történt, bizalmas értekezleteken, mert az egyházfők, akik az ország törvényeire megesküdtek, nyíltan nem foglalhattak állást az ország törvényeivel ellentétes politikai célok mellett. A titkos tanácskozásokon meghatározott célok azonban nem kerülhettek nyilvánosságra, s így a románságnak vakon kellett vezetői szava után mennie. Ez az eljárás azonban sok veszekedést eredményezett. Slavici kissé gunyoros megállapítása szerint a politikai előharcosok és az egyházi vezetők jelszava ez volt: „Ti semmit se csináljatok nálunk nélkül, mi semmit sem csinálunk nélkületek s mindannyian együtt semmit se csinálunk.”¹ A románság vezetőinek tevékenysége valóban csak helyi tiltakozásokra, vezércikkre írására és beszédek tartására szorítkozott. Nagy tömegeket magával ragadó egységes politikai fellépés hosszú ideig nem történt.

Ezzel a helyzettel azonban sokan nem voltak megelégedve s ezért 1881-ben összehívták a román választók nagyszebeni gyűlését. A gyűlés kérdéseit bizalmas előértekezleteken vitatták ugyan meg, de a határozatokat mint a románság nemzeti programját nyilvánosságra hozták. E program értelmében a románok „román nemzeti pártot alapítanak”; harcot indítanak Erdély autonómiájának visszaszerzéséért, követelik a román nyelv törvényes bevezetését a közigazgatásba és igazságszolgáltatásba, a román tisztviselők alkalmazását, a nemzetiségi egyenjogúsítás törvényének a nemzetiségek javára felülvizsgálását. A dualizmus kérdéséről a párt egyelőre nem nyilatkozik,² de femtartja magának a jogot a későbbi állásfoglalásra.

Az aktivitás hívei a szebeni programnak az erdélyi önkormányzatra vonatkozó részét nem helyeselték. Legalábbis így mutatták s ezért nyilatkozatban különvéleményüknek kifejezést adtak. A magyar kormány örült ennek s az egyházfők útján egy „mérésékelt” román nemzeti párt megalakulását szorgalmazta. Annál is inkább, mivel akkor már folytak a tárgyalások Romániának a hármasszövetséghez való csatlakozása érdekében. Ez a csatlakozás 1883-ban meg is történt, s most még nyomósabb okok szóltak egy román mérsékelt párt megalakulása mellett, amely nem állna ellentétben az ország alkotmányával és alaptörvényeivel. Ezek voltak az előzményei annak az értekezletnek, melyet mintegy ötvenen Miron ortodox érsek elnöklése alatt 1884. március 14-én Budapesten tartottak. A résztvevők, akik Păcățianu szerint „részint helyzetük, részint meggyőződésük” miatt a szebeni programot nem fogadhatták el, kimondták a „mérésékelt román párt” megalapítását. Ez a párt a dualizmust és Erdélynek Magyarországgal való egyesítését fenntartás nélkül elismerte, továbbá az általános választó jogot nem kívánta. A szebeni program többi pontjait elfogadta.³ A párt megalapítását dr. Gall József országgyűlési képviselő kezdeményezte, de Roman érsek is támogatta. Az előbbinek volt egy hetilapja, melyet most a pártnak ajánlott fel s melynek első száma 1884. január 1-én jelent meg Budapesten aktivista

¹ Slavici: *Tribuna și Tribunații*. 16.

² T. Păcățianu: *í. m.* VII, 34.

³ Păcățianu: *í. m.* VII, 142.

írány. A lap főcíme, a „Viitorul“ (Jövő) mellett mintegy jelszóképpen ezek a szavak szerepeltek: aktivitás és törvénytisztélet (activitate și legalitate), testvériség és egyenlőség (frăție și egalitate). A magyar kormány azt gondolhatta, hogy most a mérsékeltek ellensúlyozzák a túlzókat. Nem ez történt. A szebeni pontok alapján álló előharcosok és a mérsékeltek vezetői bizalmas értekezleten megegyezést kötöttek, mely szerint a két párt titokban együttműködik, míg nyilvánosan egymást bírálják. A szebeni program alapján álló nemzeti párt elnöke, Popea Miklós vikárius azonban nem akart ilyen kétszínű politikai játékban résztvenni s ezért lemondott. Helyét Cosma Pártén, Miron érsek rokona és bizalmasa foglalta el a párt élén.¹ Így látszólag megvolt az összetartás, ez azonban nemsokára megbomlott. A „szolidaritás“ hívei nem számoltak a fiatalokkal, akik ekkor már javában szervezték a Tribuna-t. Ennek megjelenése gyökeresen megváltoztatta a magyarországi románság politikai és művelődési viszonyait.

A Tribuna előzményei a 70-es évekbe nyulnak vissza. Ekkor alakult meg az a csoport, mely a Tribuna eszméit kitermelte és népszerűsítette. Saguna biztatására és néha anyagi segítségével, a tehetséges román ifjak Németországban és Bécsben tanultak. Ez utóbbi helyen lassankint tekintélyes számú román egyetemi hallgatóság verődött össze; ennek tagjai részint a monarchia területéről, részint Romániából mentek a bécsi egyetemre. Közük elsősorban ketten vonták magukra a figyelmet: Eminescu Mihály, a román Petőfi és Slavici János, aki a magyarországi románság közéletében korszakalkotó szerepet játszott.

A két fiatalember gyorsan összebarátkozott. Rengeteget vitatkoztak a román jövőről, az osztrák-magyar monarchia sorsáról. Eminescu ekkor már ismert ember volt, az 1863-ban alapított jászvásári *Junimea* irodalmi egyesület tagja. A Junimea tagjai mind tehetséges írók voltak, akik a román helyesírás és a román nyelv törvényeiről vitatkozva megállapodtak abban, hogy az a jó irodalmi nyelv, melyet a nép mindenütt általánosan beszél.² Eminescunak a román nyelvi egység mindenekfelett szívügye volt. Bécsben mindenféle tartományból származó románnal találkozott. Megdöbbenve tapasztalta, milyen nehezen értik meg egymást. „Nincsen még román nép, — kiáltott fel egy alkalommal — csak a lehetőség arra, hogy összeolvasszuk.“³ Ez egy kis költői túlzás volt, mert a román egység eszméje már évtizedek óta összefogta a különféle vidékek románjait. De a középosztályhoz tartozó román rétegek nyelvében valóban nagy különbségek voltak. „Különböző uralom és különböző műveltségi hatások alatt élve — állapítja meg Slavici — a románok egyrésze ilyen, másrésze amolyan módon eltávolodott a néptől, mégpedig nemcsak a látásmódot és a gondolkozást illetően, hanem a szavak megválasztása, elhelyezése és helyesírása tekintetében is. Annyira ment ez az eltávolodás, hogy az erdélyi románok nehezen tudták olvasni a romániai írásokat, a romániaiak pedig már nem olvasták az Erdélyben nyomtatott dolgokat.“⁴ A Junimea hatása alatt a romániai írás-

¹ Slavici: *Tribuna și Tribunaștii*. 18.

² Slavici: *Amintiri*. 80.

³ I. h. 47.

⁴ Slavici: *Lumea prin care am trecut*. 93.

mód lassankint egységessé vált és egyre közelebb jutott a népnyelvhez. Ezzel szemben Erdélyben kitartottak a balázsfalvi hagyományok mellett. A balázsfalviak, Cipariu tanítványai, állandóan a latin nyelvből akarták származtatni azokat a szavakat, melyek a szláv, vagy görög nyelvből való átvételek voltak. Sokan mindent ki akartak vetni a román nyelvből, ami nem volt latin eredetű. Így keletkezett Erdélyben az a nehézkes román nyelv, melyet sem a köznép, sem más területek románsága nem igen értett. Eminescu „madár nyelv“-nek (limba păsărească) csúfolta ezt, mert olyan nyelv volt, amelyet a nép sehol sem beszélt, amelyet úgy „találtak ki“ pillanatnyi benyomások alapján és sietve vagy kellő hozzáértés nélkül újítottak.¹ Slavici-csal együtt úgy látta, hogy az irodalmárok legfontosabb és legsürgősebb kötelessége a nyelvi egység, a művelődési egység helyreállítása. E célból alapították a bécsi román egyetemi hallgatók számára a „România Jună“ egyesületet, melynek elnökévé Slavici-ot választották meg.

A bécsi román diákegyesületben vetették fel a putnai zarándoklás tervét az összes románok egységének hangsúlyozása érdekében. Az Ausztriához tartozó Putna kolostorban volt eltemetve Nagy István (Ștefan cel Mare) moldvai vajda. Slavici és társai elhatározták, hogy a nagy vajda sírjánál egy ifjúsági találkozót rendeznek, melyre az összes románlakta országok románjait meghívják. A felhívást Slavici fogalmazta meg, rámutatva arra, hogy „a román nemzet műveltséget akar s ez a műveltség egy legyen, ugyanaz a Prútnál és a Szamos mellett, ugyanaz a hófehér Kárpátok ölében és az öreg Duna partjai mentén.“²

A putnai kirándulást Slavici-ék a román művelődési egység érdekében szervezték meg. Akkor állandóan hangsúlyozták az osztrákok és később a magyarok előtt, hogy kimondottan a művelődési egységről van szó, nem pedig politikai egységről, amit sokan gyanítottak. A rendezők vigyáztak a látszatra s a putnai találkozóról évtizedek múlva is csak mint „kulturális“ eseményről beszéltek. A világháború után már nem volt szükség titkolózásra. Slavici ekkor két önéletrajz-szerű könyvében: „Amintiri“ (Emlékezések) és „Lumea prin care am trecut“ (A világ, melyet bejártam) részletesen és őszintén beszámolt a putnai ünnepek jelentőségéről. Megállapításaiból kitűnik, mennyire igazuk volt azoknak, akik a sokat hirdetett művelődési egység mögött a román politikai egység előkészítését sejtették.

Miről volt szó a putnai gyűlés előtt? — kérdi Slavici az Amintiri című kötetében. — Arról, hogy 1866-ban egyesültek az olaszok, 1870-ben a németek. „Közel volt az a gondolat, hogy előbb-utóbb megtörténik az összes románok egyetlen államban való egyesülése is. Mi azon a véleményen voltunk, hogy ez az egyesülés a dolgok természetes fejlődése alapján meglesz... A fő dolog az volt, hogy készüljünk fel reá, amint felkészültek az olaszok és a németek.“³ Az egyesülés megvalósulásában tehát Slavici-ék nem kételkedtek. Az összes románok egy államban való egyesülésének úgy kellett véleményük szerint bekövetkeznie, mint amely az európai élet szerves szükségességének folyamánya.

¹ Slavici: *Amintiri*. 41.

² I. h. 48.

³ Slavici: *Amintiri*. 115.

Ebben a hitben indították meg a harcot a művelődési egység „helyreállítására“. A román ifjúság nagyrésze rögtön megérezte a kérdés politikai jelentőségét s a kevésbbé óvatosak sokkal nyitabban beszéltek a politikai egyesülés kérdéséről, mint Slavici-ék. „A többiek számára — írja ezzel kapcsolatban — a „Románia Jună“ egyesület, de különösen a putnai ünnepség csak mintegy spanyolfal volt, melynek háta mögött a politikai egyesülés érdekében üzték propagandát. Ez előttünk veszedelmesnek látszott. Az egyesület megszervezése és az ünnepség engedélyezése érdekében jóhiszeműeknek kellett lennünk. Azután pedig nem feledkezhettünk meg arról, hogy az olaszoknál és németeknél is a politikai egyesülés a kulturális egyesülés természetes következménye volt s a dolgokat megfordítva látnók, ha úgy akarnók, hogy nálunk a kulturális egyesülés csak akkor legyen meg, mikor már a politikai megvalósult.“¹

Ilyen előzmények után fogtak hozzá a putnai ünnepség megrendezéséhez. A rendező román diákok nevében Slavici készített elő mindent. Ő írta a felhívást az ünnepen való megjelenésre, ő tárgyalt az osztrák hatóságokkal, melyek megengedték az összes román vidékek kiküldötteinek eme pánszövetségét. Pedig ha más nem, már a felhívást közlő lap iránya is óvatosságra inthette volna a bécsi köröket. A felhívás ugyanis a bukaresti *Románul* című újságban jelent meg, mely már egy évtized óta a legféktelenebb módon izgatott a magyarság ellen, a „román“ Erdély érdekében. Az osztrák-magyar kiegyezés után nyíltan hangoztatta a románság jogát Erdélyre vonatkozóan, mert amint írta „a román kérdés kulcsa Erdélyben van“. Sajnos a már nem is burkolt területi követelésekről a hivatalos körök bizonyára nem vettek tudomást. Slavici és társai akadálytalanul megrendezhették 1871-ben a putnai találkozást. Az illetékes bukovinai hatóság, a Rădăuț-ban székelő kerületi parancsnok román volt. Az ünnepségen ő képviselte az államot, a kirendelt csendőrök pedig — ugyancsak románok, — az ünnep rendezőségének rendelkezése alá helyezték. Így az ünnepet a szó szoros értelmében állami segédlettel rendezték és tartották meg, minden ellenőrzés nélkül. Moldvából, Havasalföldről, Ausztria-Magyarországból, Besszarábiából és Dobrudzsából először jöttek össze a román ifjúság képviselői. Mellettük persze politikusok is voltak, olyan hírességek, mint Kogălniceanu, Alexandri és mások. Az ünnepi beszédet Xenopol tartotta, aki néhány év múlva megkezdte külföldi hírverő tevékenységét a magyarországi románok érdekében. A viták a román egység — kulturális és politikai — kérdéseiről folytak. Teljes szabadságban, mert az államot képviselő román parancsnok, miután elmondta pohárköszöntőjét a „román nép boldogulására“, e szavakkal búcsúzott a diákoktól: „habár nem vagyok pap, megáldom az önök munkáit és íthagyom önöket, hogy teljes szabadságban vitatkozzanak.“² A román ifjak valóban szabadon vitatkoztak és megállapodtak egy közös fellépésben „a művelődési egység helyreállítása“ érdekében. A határozatok egyik pontjában kimondották egy erdélyi román napilap, egy képes irodalmi folyóirat és egy népkönyvtár megalapítását. Slavici

¹ Slavici: *Lumea prin care am trecut*, 63.

² Slavici: *Amintiri*, 71.

fogadalmat tett, hogy e kulturális mozgalom vezetését és a megalapítandó román napilap igazgatását elvállalja.¹

A putnai találkozón kimondott határozatokat a rendező ifjak, első-sorban Slavici és Eminescu nagyon komolyan vették. Mindkettő rendkívül tehetséges író volt, attól fogva minden írásában hangoztatta a román szellemi egység helyreállításának parancsoló szükségességét. Eminescu a Timpul című újságban, Slavici a Convorbiri Literare folyóiratban, továbbá a szebeni Telegraful Roman-ban irogatott ilyen értelmű cikkeket. A putnai megállapodás tehát kezdte éreztetni hatását a különféle területek románságának szellemi életében. „Sok minden, ami később különösen Erdélyben és Bukovinában történt, — írja Slavici — azoknak a (putnai) vívódásoknak következménye.”²

Egyelőre a lapot még nem tudták megalapítani. Slavici és hasonló gondolkozású társai túlságosan szegények és fiatalok voltak egy napilap alapításához és vezetéséhez. Megelégedtek hát azzal, hogy a Telegraful Roman-ba írtak cikkeket a román szellemi egység érdekében. A Junimea mozgalmának és az egységes román nyelv kialakítására irányuló kezdeményezésnek már Șaguna érsek nagy híve volt s lapját a Junimea híveinek rendelkezésére bocsátotta. Halála után Cristea Miklós szerkesztő ugyancsak e szellemet képviselte. Körülötte alakult ki Popea Miklós vikárius vezetése alatt a Németországban tanult tehetséges román fiatalok csoportja; ebben Slavici mellett a Brote testvérek és Bechnitz János voltak a legnevezetesebbek. E fiatalokból egy irodalmi kör alakult (Cercul literar din Sibiu), mely harcot indított az etimologikus írás ellen és a kiejtéshez igazodó egyszerűbb helyesírás érdekében. A csoport a Telegraful Roman-t az erdélyi román irodalmi és szellemi mozgalom élére akarta állítani. Mivel azonban egy ilyen mozgalmat hetilap nehezen tudott volna hordozni, a fiatalok napilappá akarták átszervezni. A szerkesztő egyelőre az irodalmi melléklet összeállítását bízta rájuk. A csoport tagjai a mellékletben a romániai helyesírást akarták használni. Ettől azonban sokan féltek, mert a romániai befolyás ellen különösen a görög-katolikusok tiltakoztak. Már-pedig, amint Slavici írja „a szebeni irodalmi kör mindjárt kezdettől fogva abból a gondolatból indult ki, hogy a román kulturális élet központja Bukarestben van és a román irodalomnak minden szempontból a román nép lelki életét kell visszatükröznie.”³ Így természetesen a kör és tagjai csakhamar szembe-kerültek a balázsfalvi iskolával és ennek híveivel. Ezért nem merték a Telegraful Roman mellékletében a romániai kiejtéses helyesírást használni, hanem Bechnitz a nyugati nyelvészek elvei alapján összeállított egy fonetikus helyesírást és ennek szabályai szerint írtak.⁴ Az irodalmi körnek a napilap megalapítására vonatkozó terve egyelőre nem valósulhatott meg, mivel a kör legtehetségesebb és legszívósabb tagja, Slavici, Bukarestben lakott.

¹ Slavici: *Lumea prin oare am treout*. 81.

² Slavici: *Amintiri*. 118.

³ Slavici: *România din Ardeal*. 82.

⁴ Slavici: *Trîbuna și Trîbunistii*. 25.

Slavici a putnai gyűlés után Eminescu révén a Junimea-tól tizenkét arany havi segílyt kapott, hogy ebből kényelmesebben éljen. Azonban Bécsben társaival csakhamar összeveszett és ezután hazatérve egy aradi ügyvédi irodában helyezkedett el. De összeütközésbe került a megyei vezetőséggel s emiatt újból Bécsbe ment. Itt ugyancsak a Junimea segélyeiből élt. Nemsokára azonban helyzetében gyökeres változás állott be. Romániában kormányválság volt s annak megoldása után az új közoktatásügyi miniszter Maiorescu Titusz lett. Maiorescu barátja volt Slavici-nak. Kinevezése után azonnal levelet írt neki s felajánlotta támogatását, megkérdezve tőle, milyen állást akar? Meghívására Slavici Romániába ment s rövid jászvásári tartózkodás után Bukarestben telepedett le. Itt tanári működés mellett újságírással foglalkozott és a Hurmuzachitól összegyűjtött román oklevéltár kiadási bizottságának titkára lett. E minőségben ismerkedett meg a román társadalom legelőkelőbb és legnagyobb tekintélyű tagjaival. Ezek között legismertebbek Sturdza Demeter, a román Akadémia titkára és a későbbi liberális vezető-politikus, Davila tábornok, Rosetti Tódor és Bratianu János voltak. Sőt a puritán jellemű tehetséges erdélyi írók maga Károly király és felesége, Carmen Sylva is nagyon megszerette. Tíz éven keresztül élt Bukarestben boldogan és megelégedetten. Ez idő alatt erdélyi barátaival állandóan fenntartotta a kapcsolatot és a Telegraful Roman-ba szorgalmasan irogatott. Magyar állampolgárságáról nem mondott le, mert eltökélt szándéka volt, hogy amint a Putnában tervbe vett napilap megalapítása lehetővé válik, azonnal visszatér Erdélybe és fogadalmának megfelelően a lap vezetését átveszi. Fogadalmát 1884-ben teljesítette és Bukarestből Szebenbe költözve, kezébe vette az akkor alapított Tribuna című napilap irányítását.

II.

A Tribuna története.

1.

A Tribuna alapítása és a román kérdés új megfogalmazása.

A putnai román nagygyűlésen tervezett erdélyi román napilap első száma 1884. április 14/26-án jelent meg Nagyszebenben.

A Tribuna több körülmény találkozásából született. Egyik ilyen körülmény a nagyszebeni Telegraful Roman mellett alakult irodalmi kör és Roman Miron szebeni ortodox román érsek összecsapása volt. Az irodalmi kör fiatal tagjai ugyanis az érsekség hivatalos folyóiratát egyre harciasabb szellemben kezdték irányítani. A folyóiratért a magyar kormány előtt végeredményében maga az érsek volt felelős, mivel a hetilapot az érsekség nyomdájában nyomták, mint hivatalos érsekségi újságszervet. A Telegraful Roman-t azonban ténylegesen Cristea Miklós, a szebeni ortodox román teológia tanára szerkesztette, aki egészen „egy test, egy lélek”

volt a hetilap fiatal, harcias munkatársaival. A politikai természetű cikkek nagy részét e fiatalok írták, akik végeredményben meghatározták ennek az egyházi újságnak egyre élesebb politikai magatartását. 1883-ban a Telegraful Roman hasábjain egy „Ave Tisza, morituri te salutant” című rendkívül éles cikk jelent meg az akkor bukaresti lakos, Slavici tollából.¹ A cikk Magyarország akkori miniszterelnökét, Tisza Kálmánt támadta és egyházi hivatalos lapban egészen szokatlan szélsőséges hangot ütött meg. Roman Miron érsek, érezve a magyar körök felháborodását, a további kellemetlenségek elkerülése céljából Cristea szerkesztőt lemondatta és a Telegraful Roman-t kevésbé harcias emberre bízta. Cristea eltávolítását azonban a lap körül csoportosult fiatal írók gyávaságnak és a magyar kormány erőszakos nyomásának tulajdonították. Ezért együttérzésük jeléül mind otthagyták az érsekség lapját s elhatározták, hogy most már — ha törik, ha szakad, — megvalósítják az erdélyi román napilap meg-alapítására vonatkozó 1871-es putnai határozatot.

Ugyanekkor az erdélyi román nemzeti pártban is felmerült egy román napilap megalapításának terve. A pártnak szüksége volt egy harcoss napilapra. E célból Cosma Pártén, az „Albina” hitelintézet vezérigazgatója és a nemzeti komité elnöke más román politikusokkal együtt egy nyomdát akart vásárolni. A nyomda egyúttal könyvkiadó vállalat is lett volna, mely a román irodalmi és művészeti alkotásokat olcsón, de ugyanakkor megfelelő írói tiszteletdíj biztosítása mellett adja ki. Az intézményt „Ateneul român” (Román Athenaeum)-nak akarták elnevezni és az elgondolás szerint, mint részvénytársaság, 100.000 forint névértékű alaptőkével indult volna meg.² Mialatt azonban a komité tagjai vitatkoztak, a nagyszebeni fiatalok — néhány anyagilag független brassói román vezetőegyéniiség támogatásával — Nagyszebenben nyomdát vásároltak. Ennek megtörténte után a komitét biztosították, hogy a „Tribuna” című lap, melyet megjelentetnek, a szebeni pontokat képviseli s így nincs szükség külön hivatalos lap felállítására. A befejezett tény elé állított komité belenyugodott a kész helyzetbe, noha több tagjának aggodalmai voltak a „tribunisták” magatartását illetőleg.

A „tribunisták” elsősorban a lap alapítói voltak; tágabb értelemben pedig mindazok, akik az új román lapot anyagilag és eszmeileg támogatták. Ezek abban a tíz emberben látták, akik a Tribuna első számát aláírták. Ezek a következők voltak: *Bechnitz János* szebeni magánzó, *Brote Aurel dr.*, a szebeni Transilvania bank vezérigazgatója, *Brote Jenő* szebeni birtokos, *Duşoiu János* brassói kereskedő, *Manole Diamandi* brassói kereskedő, az ottani kereskedelmi kamara elnöke, *Mărginean Simon* brassói ügyvéd, *Neagoe János dr.*, brassói orvos, *Popp György* brassói gyáros, *Preda János* szebeni ügyvéd és *Slavici János* szebeni magánzó.³ A tíz alapító közül tehát öt brassói, öt pedig szebeni lakos volt, valamennyi jómódú, anyagilag független ember. Erre a szempontra nagyon vigyáztak a lap vezetői. A Tri-

¹ Slavici: *Lumea prin care am trecut*, 90.

² Tribuna, 1885. április 17/29. 87. sz.

³ Boitoş Olimpiu: *Activitatea lui Slavici la Tribuna*, Kolozsvár, 1927. 16. l.

bunát kiadó „Institut Tipografic” intézőbizottságának említett tíz tagja semmi tekintetben nem függött sem a magyar kormánytól, sem a magyarországi román egyházi vagy más jellegű intézményektől. A tíz ember közül négy gyermektelen, négy pedig nőtlen ember volt.¹ A lap szellemi irányításának függetlenségéhez annyira ragaszkodtak, hogy pl. Slavici és társai nem voltak hajlandók az Albina vezérigazgatóját, Cosma Pártént az intézőbizottságba bevenni, mivel ez Roman Miron érsek rokona volt. Slavici egyenesen azzal fenyegetődött, hogy nem vállalja el a lap vezetését, ha Cosmat beveszik, mert még közvetve sem hajlandó lehetőséget és módot adni a lap irányának az érsek részéről való befolyásolására.² Érthető ezek után, ha Cosma Pártén és hívei nyugtalanul néztek e számukra megfoghatatlan és tőlük független emberek tevékenysége elé. Cosma Pártén ekkor a komité elnöke volt s tekintélyével összeegyeztethetetlennek tartotta, hogy erőszakolja a Tribunát fenntartó nyomdavállalat intézőbizottságába való felvételét. Így tehát a komiténak, illetőleg a román nemzeti pártnak volt ugyan lapja, amely a szebeni pontokat képviselte, de azzal a lappal nem ő rendelkezett s annak szellemét nem ő irányította.

Az irányító szellemet mindenekelőtt Slavici képviselte. A lap intézőbizottságában ugyan ő volt a legszegényebb, de szellemiekben egymaga többet ért, mint a másik kilenc együttvéve. Azonban nem lévén gazdag ember, anyagilag azoktól függött, akiktől a fizetést kapta. Visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a Tribuna szerkesztéséért járó csekély tiszteletdíj nem volt elegendő megélhetéséhez.³ Slavici Szebenben is jórészt abból élt, amit a Hurmuzachi okmánytár szerkesztéséért, illetőleg sajtó alá való rendezéséért kapott. Ez okmánytár kiadására alakult bizottság már régebben titkárként alkalmazta volt őt. A bizottság I. Károly király legmagasabb védelme és pártfogása alatt a román Akadémiával karöltve végezte munkáját. Slavici rendszerint a román közoktatásügyi minisztériumtól kapta fizetését, noha voltak néha zavarok is, mivel Romániában idegen állampolgárként tartották nyilván. Mikor 1884-ben Szebenbe költözött, a Bukarestben vállalt titkári állását továbbra is fenntartotta.⁴ A kiadással megbízott nyomda a kiszedett kéziratokat és kefelenyomatot Szebenbe küldte, ahonnan Slavici minden akadály nélkül irányíthatta a kiadás menetét. Szerkesztői fizetését ebből a bukaresti jövedelemből pótolta, azaz végeredményben a román közoktatásügyi minisztérium alkalmazottja volt. Igaz, bukaresti fizetése gyakran a miniszter szeszélyétől függött, de jó barátja, *Sturdza Demeter*, a romániai liberális párt vezetője mindig melléje állott, ha valahol nehézsége támadt. Ezekből tehát nyilvánvaló, hogy Slavicinak adott esetben a bukaresti körök, elsősorban a közoktatásügyi minisztérium és Sturdza pártjának magatartásához kellett alkalmazkodnia. Azaz a Tribuna politikáját végső fokon Bukarestből irányították, mégpedig liberális párti színezettel, a putnai nagygyűlés nagyromán szellemében.

Úgyancsak a liberális párt és főleg *Brătianu János* híve volt a Tribuna

¹ Slavici: *Tribuna și Tribuniștii*, 128.

² Tribuna, 1885. április 13/25. sz.

³ Slavici: *Lumea prin care am trecut*, 106.

⁴ I. h. 103.

intézőbizottságának másik vezető tagja *Manole Diamandi* brassói nagykereskedő. Ez a valószínűleg görög származású román kereskedő évtizedeken át a magyarországi románság legnagyobb gazdasági hatalmassága volt. Nála nélkül semmit sem lehetett csinálni a román közéletben. Az 1871-i putnai nagygyűlés anyagi fedezetét is ő teremtette elő. A rendezőbizottságtól összegyűjtött pénzt ugyanis Murășanu bécsi román bankár elsikkasztotta s a rendezőség már-már lemondott az ünnepségről, mikor Manole Diamandi kereskedelmi összeköttetéseit felhasználva, a szükséges pénzt biztosította.¹ A román kormány rendszerint őt bízta meg az erdélyi románság céljaira adott pénzösszegek áthozatalával. Mikor a magyar kormány a brassói román egyházat és iskolákat fenntartó előljáróságnak megtiltotta, hogy a román kormánytól továbbra is államsegélyt fogadjon el, a román kormány azután csak titokban segítette a brassóiakat. A titkos pénzt Manole Diamandi vitte át a határon.² „Többek között a nagy-szebeni Tribunát sem lehetett volna megalapítani — írja Slavici — ha Manole Diamandi nem áll az erdélyi román újság megalapítására irányuló mozgalom élére.”³

Slavici és Manole Diamandi mellett a Tribuna csoportjából *Bechnitz János* vezető egyénisége emelkedett ki. Manolehoz hasonlóan kereskedő-család leszármazottja volt, szép vagyon örököse. Nőtlen ember lévén, szívvvel lélekkel a román ügy szolgálatába állott és tiszteletreméltó önzetlenséggel áldozta fel idejét és vagyonát a magyarországi románság érdekében. Annak idején a már említett szebeni kört is ő szervezte meg s a Telegraful Roman mellett alakult fiatal román íróknak ő volt a szellemi vezére. Slavici szerint Bechnitz-e! egyetemes műveltsége magasan a többi művelt erdélyi román fölé emelte.⁴ Bécsi és heidelbergi tanulmányok után jogi pályára készült. De alaposan értett a történelmi, nyelvészeti, néptudományi, sőt irodalmi és művészeti kérdésekhez is. Ezenkívül kitűnő politikai érzéke volt, mely a Slavici néha túlságosan érzelmi és hirtelen lendületű politikai magatartásának veszélyeit sokszor szerencsésen tudta a Tribunáról elhárítani.

A Tribuna megjelenése végeredményben e három ember, Slavici, Manole és Bechnitz szervező munkájának eredménye volt. Mindhárman a putnai nagyromán és dákoromán szellemiség hatása alatt állottak. A Tribuna megalapítását 1884-ben azért tekintették sürgős szükségességnak, mert úgy látták, hogy a magyarországi románság egyes vezetői, különösen Roman Miron érsek és a mérsékelt román párt hívei ki akarják békíteni a románságot a magyar állammal. Ezt a békülési szándékot a tribunisták a román érdekek feladásának minősítették, mivel az érsek és barátai Erdély önkormányzatát nem követelték. „A román népre nézve mostani fejlődési fokán legnagyobb szerencsétlenség lenne a magyarokkal való látszatbékülés” — írta ezzel kapcsolatban Slavici.⁵ „Nem akarták ezt

¹ I. h. 85.

² I. h. 86.

³ I. h. 86—87.

⁴ Slavici: *Tribuna și Tribunistii*, 27. 34.

⁵ I. h. 33.

akkor (1884-ben) a mi politikusaink megérteni — folytatja tovább, — de megértették azok a jó gyakorlati érzékű emberek, akik velünk együtt néhány hét alatt összegyűjtötték azt az összeget, mely szükséges volt az „Institut Tipografic“ megvételéhez, melynek kiadásában a Tribuna meg is jelent.“

Valóban a magyarság és a magyar állam elleni harc továbbfolytatása volt a Tribuna megalapítóinak legfőbb gondolata. Mikor a nagyszebeni ortodox érsekség lapját otthagyták, eleinte arra gondoltak, hogy legjobb lenne a brassói „Gazeta Transilvaniei“ című hetilapot átalakítani és a csoport irányítása alatt napilappá szervezni. A megindult tárgyalások eredményeképpen *Murășanu Aurel* szerkesztő beleegyezett az átalakításba és aláírt egy megegyezést a vele tárgyaló csoport öt tagjával. Ezek között ott volt Slavici is, aki olyan gyakran ulazott Bukarestből Brassóba, hogy Manole Diamandi tréfásan „denevér“-nek, máskor meg „orosz futár“-nak nevezte.¹ Slavici ekkor még nem látta szükségesnek Bukarestből való hazaköltözését. A *Murășanu*-val kötött megállapodás értelmében a szépirodalmi részt és hetenként két politikai cikk írását vállalta. Ezt azonban Bukarestből is megtehetette, hiszen azelőtt ugyancsak a román fővárosból írogatta politikai cikkeit az erdélyi újságokba. Ám a helyzet csakhamar megváltozott. A brassói megállapodás után Slavici alig érkezett vissza Bukarestbe, mikor *Murășanu* táviratilag értesítette őt a megállapodás felbontásáról. Egyidejűleg tudomására hozta azt is, hogy a *Gazeta Transilvaniei*-t napilappá fogja átszervezni. Most már a csoport, de különösen Bechnitz ragaszkodott a saját külön lap megindításához és Slavici Szebenbe való költözéséhez. Egyenesen kijelentette, hogy Slavici nélkül az újságnak nincs értelme.² A putnai nagygyűlés ekkor már híres szervezője elhatározta magában, hogy Szebenbe költözik. Elhatározásában része volt Rosetti Tódornak, Brătianu Jánosnak és Kogălniceanu Mihálynak, akik bíztatták az erdélyi harcra induló író.³ Slavici tehát abban a tudatban mehetett el Bukarestből, hogy ott jóbarátai és támogatói maradnak, akik szükség esetén bizonyára melléje állanak.

Erdélyben ezalatt Manole Diamandi lerakta a lap anyagi alapjait. A tervezett napilapot ő különösképen harci eszköznek tekintette, melyet jól fel kell majd használni a magyarok ellen. Gondolataiban a *Telegraful Roman* pisztoly volt, melyet Șaguna adott az ő szellemi örököseinek kezébe. Mikor Roman Miron érsek Cristea szerkesztő eltávolításával a harcias fiatalok kezéből „kivette a pisztolyt“, Manole kijelentette: „megszerezzük az eszközöket, hogy egy ágyút önthessünk: egy nyomdai műintézetet és egy napilapot“. Elképzelésében a román napilap ágyú volt, melynek naponta kellett a magyar kormányra és a magyarokra tüzelnie.⁴ Ilyen gondolatok hatása alatt bocsátott ki 40.000 forint értékű részvényt a Tribuna nyomdájának megvásárlásához szükséges összeg biztosítása céljából. A részvények közül 5000 forint értékűt későbbi támogatók számára tettek félre. A lejegyzett részvényekért kapott pénzből megvásárolták a szebeni nyomda-

¹ Slavici: *Lumea prin care am trecut*, 88.

^{2—3} I. h. 90.

⁴ I. h. 88.

intézetet és hozzáfogtak a lap műszaki előkészítéséhez. A lap címét, formáját, helyesírását Bechnitz állapította meg. Elképzelése egyezett a Manole-éval; ezért adta a lapnak a „Tribuna“ nevet, mely „szószék“-et, Bechnitz szerint „harci szószék“-et jelentett. Némi nehézség merült fel a román nemzeti párt szebeni pontjainak fenntartás nélküli elfogadása körül. Manole, Slavici és mások sem helyeselték egészen a párt szebeni követeléseit. Nem voltak a passzívítás hívei és nem akarták az általános titkos választójogot. De feltétel nélkül kellett elfogadniuk a szebeni pontokat, különben a lap nem tarthatta volna fenn magát. Bechnitz meggyőzte a többieket erről. Bebizonyította nekik, hogy nyugodtan elfogadhatják a passzívisták pontjait, mert a lap harcias szelleme amúgy is elég élénkséget fog a román berkekben előidézni; az általános választó jogot pedig követelhetik, mert a magyar kormány semmiképen nem fogja megadni. Manole és társai a végén belátták Bechnitz igazságát; hirdethetik a passzívisták pontjait, anélkül, hogy saját meggyőződésüket feladják.¹

Mivel a Tribuna alapítói fő ellenségnek a magyar kormányt és a magyar társadalmat tekintették, nem szerettek volna egy időben több arcvonalon küzdeni. Ezért mindent megtettek arra nézve, hogy az esetleges más ellenfelekkel békében maradjanak. Egyik ilyen ellenfél a görög katolikus egyház lehetett, mely aggodalommal és féltékenyen nézett minden szebeni, ortodoxoktól induló kezdeményezésre. A Tribuna alapító-csoportját épen gyanakvóan figyelte, mert annak tagjai már évekkal azelőtt megindították a küzdelmet a balázsfalvi etimológikus írásmód és gondolkodás ellen. A görög katolikus egyházzal összeforrott balázsfalvi iskola hívei ragaszkodtak az etimológikus íráshoz és nem akartak a romániai közművelődéshez, illetőleg annak formáihoz hasonlítani. A Tribuna alapítói mindent megtettek a görög katolikus egyházzal való összeütközés kikerülése érdekében. A részvények egy részét a görög katolikusoknak szánták. A lap és nyomda ügyeit vezető igazgató-tanácsban két helyet nekik tartottak tennt. Ezenkívül kimondották, hogy az újság szerkesztője mindig görög-katolikus vallású, a balázsfalviak előtt rokonszenves egyén lesz. De ezek a figyelmeztetések hiábavalók voltak. A görög katolikusok nem vásárolták meg a nekik szánt részvényeket. Az igazgató-tanácsba megválasztott két görög-katolikus rövid idő múlva kilépett és visszavonult. A görög-katolikusok gyanakvása később sem tűnt el, noha a szerkesztők mindig görög-katolikusok voltak, s a lapban soha nem jelent meg egy sor sem, ami a görög-katolikus egyházat sérthette volna. Slavici elment Balázsfalvára tárgyalni. Nagyon jól fogadták, de a Tribuna munkájába nem kapcsolódtak bele és a lappal munkatársi viszonyban lévöket — Coşbuc, az Albini testvérek, stb. ha nem is épen eltévelyedett, de elkallódott embereknek tekintették.²

Lényegesen több eredményt értek el a Tribuna alapítói a százszokkal való megegyezés révén. Félretéve a százszok iránt érzett régi — a Királyföld viszonyaiból származó — román ellenszenvet, a szebeni román csoport egy megnemtámadási szerződésfelét kötött a százsz nemzeti párttal.

¹ I. h. 90.

² I. h. 93—5.

Az eszme Bechnitz-től indult ki, de a Brote testvérek is melegen támogatták. Hármuk együttes tárgyalásai sikerre vezettek. A szászok bizonyos támogatást ígértek, viszont a Tribuna-csoport megfogadta, hogy a lapban semmit sem közölnek, ami a szászokat bántathatná.

Az esetleges ellenfelek ilyenén való semlegesítése mellett a tribunisták az őket támogató barátok megszervezéséről is gondoskodtak. A velük együttérző és a junimista mozgalom eszméit valló román fiatalokat országszerte számbavették és vidéki munkatársaknak kérték fel. Így majdnem minden városban volt egy hűséges kis csoport, mely Szeben felé nézett s az ott kialakuló román mozgalom vezetőivel szoros összeköttetésben állott. Brassó, Arad, Karánsebes, Naszód, Budapest, Bécs és más kisebb-nagyobb helység szinte állandóan szerepelt a Tribunában az illető városból való tudósító beszámolóin keresztül. Sőt az újság nagyromán szellemének megfelelően nemcsak Magyarországból, hanem Bukovinából, Epirusból és Macedóniából is küldtek tudósításokat a Tribuna szerkesztőségébe. A tudósításokat író „levelezők” majdnem kivétel nélkül barátai vagy legalább is jó ismerősei voltak a Tribuna alapítóinak. A Tribuna mögött ilyenformán egy jól szervezett, egységesen gondolkozó fiatalemberekből álló csoport volt, melynek tagjai, legnagyobbbrészt 30—35 évesek, minden erejüket az új román lap érdekeinek előmozdítására szentelték. Harcias lendületük több mint egy évtizeden át meghatározta a Tribuna munkáját. Nehány év alatt a magyarországi románság kérdését lapjukban egészen újra fogalmazták s olyan módon állították be, hogy az csakhamar Magyarország egyik legnehezebben kezelhető bel- és külpolitikai kérdésévé lett. A román kérdés újrafogalmazása és a román követelések felállítása a Tribuna első három évfolyamában történt meg. A továbbiakban a már felállított követelések érvényesítéséért folyt a harc egészen 1896-ig. Ettől fogva a lap írányítói között beállott szakadás miatt a Tribuna ereje hanyatlani kezdett s ez a hanyatlás egyenesen a lap megszűnésére vezetett.

A Tribuna első évfolyamaiból összeállíthatjuk azt a képet, melyet a lap mögött álló román csoport akkor a román népről és helyzetéről a román közvélemény számára megrajzolt. Ebben a képben van egy-két régi elem, de legtöbb összetevője egészen új. A Tribuna hasábjain a román nemzet vonásait a legszélesebb távlatokban rajzolták meg. E rajz szerint a román nemzet Kelet-Európa „legnagyobb és legműveltebb” nemzete. Földrajzi helyzete, közművelődése, nemzeti öntudata és hivatás-tudata egyaránt bizonyítja e nemzet nagykorúságát és rendezett viszonyait. A román nemzet a Tiszától a Dnyeszterig terjed, összefüggő népességgel. Száma meghaladja a 10 milliót. Nyelve egységes, szokásai azonosak, földje is gazdag és termékeny. A román népet lelki adottságai és képességei magasan a szomszédok fölé emelik.¹ Ezért a román nemzet a leghivatottabb, hogy a nyugat-európai műveltséget Kelet felé közvetítse. Már Traján császár is azért telepítette ide legionáriusait, hogy rendet tartsanak és védjék Európa keleti részén a latin műveltséget a barbár népek betörései-

¹ Tribuna 1884. jún. 28/júl. 10. 61. sz.; 132. és 133. sz.; 1885. 232. sz., stb.

vel szemben. Traján legionáriusainak leszármazottai a XIX. században csak folytatják őseik munkáját.¹

A magyarországi románság szerves része ennek a művelt és egységes, nagy hivatású nemzetnek. Helyzetét ebben a vonatkozásban kell nézni. Multját és jelenét mások határozták meg. Törekvése arra irányul, hogy jövőjét ő maga szabja meg.

Milyen volt a magyarországi románság multja? Nehéz és küzdelmes — kérdezte és felelte a Tribuna cikkírója. Erdély földjén a román nép az egyetlen őslakó. A magyarok bejöveteléig a különféle barbár népek ellen kellett védekezni. Mikor a magyarok végegesen letelepedtek, a románokra hárult az a feladat, hogy megszelidítsék és a művelődésre előkészítsék őket. Így a művelődés magjait a románok vetették el a magyarok között. Ők tették a magyarokat képessé az európai műveltség befogadására. Ezért olyan nagy Mátyás király szerepe. Nyugaton a románhoz hasonló művelt népek a végén magukba olvasztották a bevándorolt barbár elemet. Ezzel szemben a románok megelégedtek azzal az erkölcsi befolyással, melyet a szomszédok felett gyakoroltak, akik csak egy idő múlтан változtak át elnyomókká, minekutána a román népből magukhoz vették azokat az elemeket, melyek segítségével a románokat leigázták.² A románság leigázása után a román népnek évszázadokon át csak egy hivatása volt a magyar államban: szünet nélkül dolgoznia kellett, hogy mások tobzódhassanak munkája gyümölcseiből.³ Helyzete azóta kezdett megjavulni, mióta a Habsburg-család Magyarországot megszerezte. Az uralkodóház 1690 óta a román népet jó nehányszor védelmébe vette a magyarokkal szemben. A Habsburgok felismerték a román nép jelentőségét s érdekük lévén a „rend és műveltség“ népének boldogulása, támogatták a román törekvéseket. Így a Habsburg-ház uralma a románok szemében csakhamar egyet jelentett az igazság uralmával. A Habsburgok erősítették azokat, akikkel igazságtalanul bántak, mert általuk fékezni akarták a magyarokat, mint akik hajlamosak igazságtalanságok elkövetésére. Ezzel a Habsburg-ház meghatározta a románság helyzetét és magatartását minden időkre: a románok megbékíthetetlen ellenfelei azoknak, akik igazságtalanságot cselekednek s ugyanakkor feltétlen barátai az igazság védelmezőinek. Ez a magyarázata az 1848—49-i román magatartásnak. Az 1848 május 3—15-én megtartott balázsfalvi román nagygyűlésen „a románok ihletszerűen minden habozás és feltétel nélkül, mindnyájan egyakarattal elhatározták, hogy a császár védelmére sietnek, aki az igazság jelképe“.⁴ A románok tehát a rendet és törvényes uralkodójukat védték a magyar lázadókkal és rendetlenkedőkkel szemben. Az uralkodóház nem volt hálátlan. Az abszolutizmus alatt is jótéteményeivel halmozta el a románokat, 1860-ban pedig az októberi diplomával megnyitotta számukra a legteljesebb fejlődés útját. Ez a diploma az egyenlőjogú népek szövetséges államát akarta a Habsburg-ház vezetése alatt megszervezni. Nehány év alatt a románok is élvezhették a legteljesebb szabadságot. De jött az

¹ 1884. máj. 3/15. 15. sz.

² 1884. aug. 10/22, 95. sz. „Solidaritatea română“ címen.

³ 1884. 4. sz.

⁴ 1884. máj. 3/15. 15. sz.

1866-i nagy szerencsétlenség: Ausztria veresége Königrätznél. A magyarok visszaélve az uralkodóház nehéz helyzetével az októberi diploma és februári pápens teremtette viszonyokat felforgatták és a dualizmus rendszerével a maguk egyeduralmát biztosították Magyarországon. Az osztrák-magyar kiegyezésnek egyik előfeltétele éppen a nem magyar népek fejlődési lehetőségeinek biztosítása volt. A nemzetiségek egyenjogúsításáról szóló törvény és az ortodox román egyház önkormányzatának elismerése a császár gondoskodásának eredménye. Ezért a császárt és az uralkodóházat illeti az elismerés, nem pedig a magyar kormányt. A magyar kormány ugyan megígérte az uralkodónak, hogy a nem magyar népek természetes fejlődését nem akadályozza, de ígéretét nem tartotta meg, mert eleitől fogva nem vette komolyan vállalt kötelezettségeit.¹

A dualizmus korában a román nép helyzete évről-évre rosszabbodott. A kiegyezés után a románokban csakhamar kialakult az a meggyőződés: „minden rossz a kormánytól és az országgyűléstől s minden jó a Koronától jön!”²

A román nép helyzete azért lett rossz, mert Magyarországot a magyar kormány és a magyarság a magyar nemzettel azonosította és 1867 óta minden lépését a magyarosítás határozta meg. Ez részben érthető és természetes, de gyakorlatilag kivihetetlen és megvalósíthatatlan törekvés. Mert milyen a helyzet Magyarországon? Ez az ország Európa történelmi útjainak találkozási pontjában fekszik. Az ország szélein különféle népek laknak. Északon a szlovákok és rutének. Keleten a románok, Délen a délszlávok, szerbek és horvátok, Nyugaton a németek, akiknek több csoportja lakik az ország különböző részein. Ezek között a különféle népek között, az ország közepén lakik a magyar nép. S ami még rosszabb reá nézve — nem egységes, összefüggő tömbökben, hanem szétszóródva a többi népek között. De a magyar elem az állam alapítója. Évszázadokon át ő képviselte a magyar államot s ezért meg van benne az a természetes hajlandóság, hogy az államot egyesítse, akár a többi nép beolvasztása, akár megsemmisítése révén. Ám ez a hajlandóság bármilyen természetes is, az állam felborulására vezet. És pedig azért, mert „a magyar nép mindenekelőtt nagyon kicsi, nagyon kevésbé művelt és nagyon kevésbé felsőbbrendű ahhoz, hogy beolvaszthasson vagy elpusztíthasson olyan elemeket, melyek a magyar népnél nagyobb és részben felsőbbrendű népekhez tartoznak.”³

A magyar nép messze elmarad a román mögött. A románok száma meghaladja a 10 milliót, a magyarság pedig a zsidókkal együtt is alig éri el a hatot. A román nép összefüggő egységben lakik, a magyarok szétszórva más népek között. A román néphez képest a magyar nép „törpe”. Minden öntudatos román érzi felsőbbrendű voltát a magyarral szemben. „A mi bocskoros parasztunk, — írja egy mezősegi román pap, — helyes önismeretében mindig úgy érzi, hogy valamivel felette áll a magyarnak.”⁴ Lám a magyaroknak a kiegyezéskor korlátlan hatalom adatott s mégis a magyarság háttérbe szorulásáról panaszkodnak. A románok pedig minden

¹ 1884. ápr. 16/28. 2. sz.

² 1886. febr. 4/16. 28. sz.

³ 1884. máj. 15/27. 25. sz. „Situatiunea” címen,

⁴ 1884. júl. 7/19. 68. sz.

elnyomás ellenére tovább haladnak a fejlődés útján. Nemzeti öntudatuk évről-évre erősödik és minden téren fejlődnek. „Különösen a legutóbbi évszázad folyamán tettek a románok nagy előhaladást. Még pedig nemcsak Erdélyben, hanem a magyar Alföldön is. Vannak faluk, sőt egész tartományok, amelyek nem voltak románok, ma pedig tiszta román lakosságuk van. Ezeket az eredményeket azonban nem a nem-román elemek beolvasztásával, vagy épen tudatos elhatározással érte el, hanem faji felsőbbrendűsége következtében. Mi románok — fejezi be a cikkíró megállapításait — különösen a jelenlegi században bizonyítottuk be, hogy a szomszédokhoz (értsd a magyarokhoz) viszonyítva minden tekintetben felsőbbrendű faj vagyunk“.¹

Egy ilyen felsőbbrendű faj három milliós részét a magyar állam hiába próbálja elmagyarosítani. Minden erre irányuló törekvése folyton fokozódó elégedetlenséget kelt a románok között. Ezért a románoknak mindent meg kell tenniük „a magyar állam belső békéje érdekében“ a magyarosítási törekvések megszüntetésére. Meg kell tehát indítani a legélesebb harcot a magyar állam ellen, illetőleg a magyar nemzeti állam „agyréme“ ellen. Különbőség van Hungaria és Magyarország között. Hungaria a románoké is; a „hungarus“ államnak a románok is alkotórészei. Ők nem azonosítják az államot a magyar nemzettel. „Mi nem Hungariával (románul Ungaria) szállunk szembe, hanem a magyar nemzettel“ írja e megkülönböztetésről a Tribuna.²

Mit kell tehát a románoknak cselekedniük? Olyan helyzetet kell maguknak biztosítani, melyben védve vannak a magyarosítási kísérletekkel szemben. Amíg ezt a helyzetet nem tudják előidézni, addig a magyarok elleni küzdelmet nem lehet abbahagyni. A románok szerint e helyzet csak akkor fog kialakulni, mikor a magyarok belátják, hogy a románokkal közös hazájuk csak „több nyelvű“ (poliglott) értelemben fejlődhet tovább. Magyarország legyen ugyan egységes, de egyenlő jogú népek szövetségéből alakult állam. Ezért kell harcolni a nem magyar népeknek. A románokra e harcban vezető szerep vár. „Nekünk azon elemek élére kell állanunk — írja a Tribuna — akik hozzánk hasonlóan azt kívánják, hogy Magyarország maradjon továbbra is az, ami mindig volt: többnyelvű állam, melynek a közjoga is ebben az értelemben fejlődik tovább“.³ Az összes nem magyar népeknek ez a fő célja. A románok számára egy közelebbi cél is van: Erdély önkormányzatának biztosítása. Ez az a biztosíték, mely mellett a románok elismernék a jelenlegi magyar közjogi helyzetet és felhagynának a passzívista politikával. Az erdélyi önkormányzat biztosítása nélkül azonban nem lehet szó magyar-román békéről. A románok már annyira elveszítették bizalmukat a magyarokban, hogy csak ezzel az „erdélyi biztosítékkal“ hajlandók leülni a magyarok mellé. „Azért ragaszkodunk Erdély önkormányzatához — írta a lap — hogy ne legyünk kénytelenek egyenesen az egész magyar államhatalom szervezetével harcolni, hogy hangsúlyozzuk a magyar állam többnyelvű jellegét és olyan hely-

¹ 1885. okt. 20/nov. 1. 240. sz., „Chestiunea naționalităților“ címen.

² 1884. ápr. 27/máj. 9. 10. sz.,

³ 1884. máj. 8/20. 19. sz.,

zetet biztosítsunk magunknak, melyben azt (t. i. a többnyelvű államot) fenntartani tudjuk.¹ Erdélynek Magyarországgal való egyesítése jogbítorlás és nincs javára egyetlen erdélyi népnek sem. Az erdélyi önkormányzat azonban valamennyi erdélyi nép érdekében áll. A románok igényei mérsékeltek. Az erdélyi önkormányzattal azt akarják biztosítani, hogy az „egyházban, az iskolában, falvakban és megyékben, valamint az igazgatszolgáltatás első fokán” maguk a románok rendelkezzenek érdekeikről.² Ez persze kizárólagossági alapon, azaz mindenütt a többség vezetne a kisebbségekre való tekintet nélkül. A román kizárólagosságra való törekvés nem igazságtalan, mert a magyarok hasonló jellegű törekvésének visszahatásaképpen indult meg. A magyar állameszme gondolatára volt válasz a románok amaz eszméje, hogy ott, ahol a románok többségben vannak „az állam legyen kizárólag román.”³ A magyarok erre azt mondják: nem adhatjuk meg a románoknak Erdély önkormányzatát, mert akkor a következő lépés Erdélynek Romániához való csatolása lenne. Ez azonban tévedés. A románságnak csakis közművelődési célok lebegnek szemei előtt. Erdély önkormányzatát azért akarja, mert az önkormányzattal saját közművelődési céljait szolgálhatja. Áll ez az igazság elsősorban a magyarországi román középosztályra. Ennek szemében a nemzeti kérdés közművelődési kérdés. A román középosztálynak régóta kialakult meggyőződése van a románok közművelődési hivatásáról. Szerinte a román nép van arra hivatva, hogy a nyugati műveltséget befogadja és közvetítse Európa keleti népei számára. A román nép ugyanis nagyon jól hozzásimul a nyugati szellemhez s ugyanakkor jó kapcsolatai vannak az összes keleti népekkel. A magyaroknak meg kell békülniök azzal a gondolattal, hogy a román közművelődési élet természetes talapzata a román állam. Míg ez az állam létezik, addig semmi a világon nem tartóztathatja fel a románság közművelődési előhaladását. Mert ha Erdélyben nem lehet dolgozni, akkor a románok inkább átmennek a határon, de mindenféleképpen be akarják tölteni közművelődési hivatásukat.⁴ Kár a magyaroknak a románokat ebben akadályozni. Hiszen a románság eme keleti hivatása a monarchiának is érdeke. A Habsburg-monarchia a románságban Kelet legnevezetesebb népével lép rokonszenves közösségi viszonyba. Az utolsó pár évtized alatt Balázsfalva egymaga nagyobb és jótékonyabb hatással volt Keletre, mint az egész magyar nép, amely ma azon erőlködik, hogy a románokat megállítsa fejlődésükben. Vajjon a magyarok, akik azt hiszik, hogy ők vannak hivatva a nyugati műveltség Kelet felé való terjesztésére, ők a gazdagok és hatalmasok, hány embert tudtak eddig maguk közül Kelet valamelyik részébe küldeni a műveltség terjesztése érdekében? Egyetlen egyet se, mert nekik nincsenek összeköttetések kelettel. Akárhol jelennek meg, mindenütt idegeneknek tekintik őket, mert sehol sem tudtak maguknak rokonszenvet biztosítani. Sőt itthon az országban sem tudták behizonyítani műveltség-terjesztő képességeiket. Ők, akik maguknak köve-

¹ 1884. dec. 18/30. 198. sz.

² 1884. aug. 22/szept. 3. 104. sz.

³ 1884. okt. 14/26. 147. sz.

⁴ 1885. okt. 22/nov. 3. 241. sz.

telik ezt a szerepet, a kiegyezés óta annyira visszaéltek a nekik adott korlátlan hatalommal, hogy ma (1884-ben) a románok, a műveltség egykori terjesztői, ha világosságra szomjaznak, ott keresik, ahová hajdan ők vitték el.”¹

A román nép mélységesen elégedetlen jelenlegi (1884-i) helyzetével. A magyarok hiába állítják az ellenkezőjét; a románok érzéseiről csak ők maguk illetékesek nyilatkozni. „Mi elégedetlenek vagyunk — válaszolja a Tribuna a Pester Lloyd-nak — s nem fontos, hogy a magyarok elismerik-e vagy nem elégedetlenségünk indokolt voltát. De elégedetlenek vagyunk s egyedül ez az egyetlen fontos dolog, mellyel a trónnak és a magyaroknak is számolniuk kell.”² A románok mostoha kormányzat alatt élnek, mely mindent követel tőlük, de semmit sem ad nekik cserébe. A románt mindenütt és mindenfelől elnyomják, kizsákmányolják és kicsúfolják. Mindenütt a magyar nyelvet erőszakolják rá, noha ez a nyelv idegen számára s még az a haszna sincs, hogy legalább művelt nyelv lenne, ha már meg kell tanulni. Az ország többségét képező nem magyarokat így akadályozzák fejlődésében. De különösképen akadályozzák a románokat. „A román egy dolgot tud: mióta a magyar ismét hatalomra jutott, kicsúfolta őt; érdekeit semmibe vette s állandóan arra törekedett, hogy megfossza vallásától, népétől, nyelvétől. Ezért a román ma már nem hiszi, hogy a magyar uralomnál elviselhetlenebb legyen ezen a világon.”³ A román-magyar viszony eme feszültségét a magyar kormány magyarosító politikája idézte elő. Mióta a magyarok kitalálták a „magyar állameszme” fogalmát, vakon dolgoznak a magyar nemzeti állam megvalósítása érdekében. „Ha azonban ők vakon dolgoznak Magyarországnak magyar nemzeti állammá való átalakításáért — írja a Tribuna — ezzel arra készítetnek minket, hogy vakon dolgozzunk Magyarország megsemmisítéséért. Mi és a magyarok csak olyan Magyarországon élhetünk együtt, mely többnyelvű államként van megszervezve s csak egy ilyen államon belül fejlődhetünk békében.”⁴

A magyarországi román kérdés eme történelmi ferdítésektől, merész feltételezésektől és kemény igazságoktól hemzseggő beállítására a román és magyar közvélemény egyformán felfigyelt. A román újságok közül a Telegraful Roman, a Viitoriul, később a Gazeta Transilvaniei szembe fordult a Tribunával. A magyar lapok ugyancsak éles támadásokat intéztek a szebeni román napilap ellen, melyet a valóságnak megfelelően a szélsőséges román izgatók szócsövének tekintettek. Mialatt azonban az éles magyarelles magatartás felett háborogtak és erejüket a magyar állameszme és magyar kormány ellen indított támadások visszaverésére fordították, a Tribuna szerkesztői és munkatársai hozzáfogtak ahhoz a munkához, melynek célja a putnai határozatok szerint „a román nép közművelődési egységének helyreállítása” volt. A valóságban ezt az egységet nem helyreállítani, hanem megalapozni kellett, mert hiszen a román nép sohasem volt egységes műveltségű. Mivel azonban Slavici és társai a köz-

¹ 1884. máj. 3/15. 15. sz.

² 1884. okt. 23/nov. 4. 154. sz.

³ 1884. nov. 25/dec. 7. 180. sz.

⁴ 1884. júl. 4/16. 65. sz.

művelődési egység megvalósításától remélték a nemzet-politikai egység természetzerű bekövetkezését, az éles politikai harc mellett szinte észrevétlenül készítették elő a Kárpátok két oldalán lakó, különböző műveltségű románság szellemi egységét. A főgondolat itt az volt, hogy szellemi téren Románia az összes románok irányító központja, Bukarest pedig minden román Mekkája. Amint később Slavici megfogalmazta: „a románok számára a nap Bukarestben kel fel“. Ezt azonban nem külön címek alatt, feltűnő módon hirdették, hanem szinte észrevétlenül, eleinte más vonatkozású kérdések tárgyalásakor amúgy mellékesen odavetve. Már maga a Tribuna naponkénti megjelenése nagyfontosságú volt ezen a téren, mert a lap nyelvezete a Romániában használt egyszerűbb és megtisztult román nyelv volt, mely nagyon különbözött az erdélyi román újságok addigi nyelvétől. De a legnagyobb jelentőségű „újság“ a Tribuna azon követelésében rejlett, mely a magyarországi románságnak a romániai és főleg bukaresti irányító központhoz való alkalmazkodását kívánta. Ezt a Tribuna először úgy állította be, mint a „magyar elnyomás“ természetes visszahatását. A román közművelődés központja a magyar elnyomás miatt költözött át Erdélyből Romániába. Ebbe most már a magyaroknak bele kell nyugodniuk. A magyar nép igen kicsi, igen jelentéktelen és erkölcsi életében túlságosan szegény ahhoz, hogy megakadályozza a magyarországi románoknak a romániai fényforrás felé való fordulását. A románok onnan kapják ezentúl a fényt (a közművelődés fényét), ahol azt a román természetnek leginkább megfelelő formában adják nekik.¹ A románok szerves részét képezik annak a népnek, mely a körülmények segítségével Magyarország határainál nemzeti államot alapított. A magyar Szent Korona országaiban élő románok mindig meleg szívvel gondolnak erre a román államra, mert itt van nemzeti közművelődésük természetes középpontja. Ezt a tényt senki sem tagadhatja a románok közül. „Még kevésbbé tagadjuk — folytatja a Tribuna — hogy akkor, midőn komolyan feltennék nekünk a kérdést: akarjuk-e vagy nem az összes románok egy államban való egyesítését, pillanatnyi gondolkodás nélkül igennel válaszolnánk. És ez a kívánság minden értelmes ember számára magától értetődő dolog, mert a mi nemzeti egységünk tudatából következik.“ E burkolatlan szavak hatását a cikkíró igyekezett ugyan enyhíteni, kifejtvén, hogy más a kívánság és más az akarat. A románok vágyai között ez a vágy nem számít, mert megvalósítását egyik román párt sem írta be politikai céljai közé.² Ilyen elszólásokból azonban világosan látták a Tribuna olvasói a „közművelődési egység“-ből következő politikai egység valóságát. Ezért fokozott érdeklődéssel figyelték a lap cikkeit, melyeknek hatása napról-napra növekedett. A Tribuna szerkesztősége a cikkek hatását majdnem tíz éven át megszakítás nélkül tudta fokozni. Ennek az egyre növekvő hatásnak titkát a Tribuna sokféle lehetőségének nagyszerű kihasználásában és lap-szerkesztési módszereinek művészi alkalmazásában találhatjuk meg.

¹ 1884. júl. 3. 15. 64. sz.

² 1884. dec. 23./jan. 4. 205. sz.

2.

A Tribuna lehetőségei és módszerei.

A Tribuna munkájának aránylagos zavartalanságát és magyarellenes tevékenységének szinte korlátlan lehetőségeit csak a mult századvégi viszonyok ismeretében érthetjük meg. Mai szemlélettel ilyen munka elképzelhetetlen lenne. De akkor egészen más viszonyok között élt a sajtó, mint ma.

A Tribuna a mult század 80-as éveiben eszmei lehetőségeket talált Magyarországon. A szabadelvű eszmék bűvkörében élő magyar államban előzetes sajtóellenőrzés nem volt, sőt a körülményeknek megfelelő sajtótörvény is hiányzott. A sajtóvétségekért utólag vonták felelősségre a cikkírókat, akik felett sajtóperekben az esküdtszék ítélkezett. Mivel a Tribuna Nagyszebenben jelent meg, a nagyszebeni esküdtszék illetősége alá tartozott. A szebeni esküdtek azonban szászok voltak, akik a tribunisták harcait nagy rokonszenvvel kísérték. Így a Tribuna jó ideig semmiféle sajtópernek nem volt kitéve, noha ugyancsak szélsőséges hangon támadta a magyar kormányt és a magyarságot. Minden következmény nélkül vehetett át egész cikkeket a leghevesebben magyarellenes „Románul” című bukaresti újságból. „A magyarországi románokkal úgy bánnak, mint a rab-szolgákkal, pedig azon a földön ők az egyedüli ősلاكők” — olvashatták például a románok a bukaresti lap átvett cikkéből. A szebeni ügyészségnek ez nem tűnt fel! Az sem, amikor a Tribuna így írt: „Ha a magyar államban a román faj megerősítése nem lehetséges, akkor nekünk nem marad más szabadulás, mint harc ennek a magyar államnak megsemmisítése érdekében; a magyar faj ellenségeivel való szövetkezés, mint szerves szükség jelentkezik számunkra.”¹ Az első sajtópert a Tribuna 1884. november 1830-i, 175. számában közölt cikk miatt indították Slavici ellen. A cikkben Slavici két szász rablógyilkos elítélésével kapcsolatban ismét a magyar államnyelv kérdését fejtegette. A szász rablógyilkosokkal az ítéletet a szász nyelven kívül magyárral is közölték. Slavici a magyar nyelv erőszakolása ellen tiltakozva, többek között ezt írta: „Végzetes módon vak ellenségeskedésre kényszerítenek minket a magyar állammal szemben és okvetlenül keresnünk kell az alkalmat, hogy azt alapjaiban rázkódtassuk meg, hogy mindenütt gyűjtsük össze ellenségeit, egyesüljünk azokkal és bárhol járunk, mindenütt tegyük ellenségévé az embereket.” Az ügyész vádemelése alapján az esküdtszék tárgyalás alá vette a sajtópert és rövid tanácskozás után Slavici-ot felmentette. Ugyanekkor történt Baritiu felmentése is, aki az *Observatorul* című szebeni hetilapjában arról írt, hogy a magyarok majd „a magyar Plevna” után megváltoztatják nemzetiségi politikájukat. Mivel Plevna erődtményt 1877-ben az orosz-török háború alkalmával a román hadsereg vette be, az ügyészség Baritiu hasonlatában irredenta célzást látott s ezért indított sajtópert a szerző ellen. A szász esküdtszék azonban Baritiu-ot sem találta bűnösnek.

¹ 1884. szept. 14/26. sz. sz.

A különleges szász-román együttműködés lehetőségein kívül a 80-as évek Magyarországon sok minden lehetséges volt, amit más államban már akkor sem igen tűrtek volna el. A Tribuna lapjain sok olyan eset van megörökítve, mely a magyarországi nemzetiségek európaszerte páratlan lehetőségeiről tanuskodik. Az erőszakos választások például nem mindig úgy tűnnek fel, mint ahogy azokat a magyarellenes hírverés jellemezte. A Tribuna leír egy ilyen választást egy tiszta román választókerületben. A románok majdnem mind jó módú emberek. A kerületükben jelöltje van a koránypártnak, de jelöltje van a román nemzeti pártnak is. Mindkét jelölt román. A kortesek is. A választási hadjárat már két hónappal a választás napja előtt megkezdődik. Etetés, itatás; mindkét fél alku-dozik a szavazatokra. A román nemzeti párt kihirdeti a gyűlölet uralmát: gyűlöletes és becstelen mindenki, aki a kormánypárti képviselőre szavaz. A nemzeti párt hívei háromszínű lobogóval bejárvák az utcákat, miközben az „Ébredj román álmaidból“, lencu indulója, vagy más hasonló román éneket énekelnek. Az éneklő csapat menetközben megszorodik. Időnként megáll s a kormánypárt híveinek lakása előtt nagy kiabálással, ordítással tüntet. Az ablakokat betörik, a kerítéseket lerombolják. A nemzeti párt nemzeti szalagocskákat csinál s jaj annak, aki azt nem viseli. A nemzeti jelölt hívei meglopják a kormánypárti jelölt híveit, felgyűjtják tanyáit, megverik embereit s olyan erőszakos uralmat honosítanak meg, hogy az ellenfél híveinek bátorsága egyre csökken. Viszont a román nemzeti párt hívei szaporodnak. Elérkezik a választás napja. A katonaság szemeláltára a román nemzeti párt verekedést rendez; több halott és sebesült fekszik az összeütközés helyén, mire a katonaság szét tudja választani a verekedőket. Látván ezt a feszült helyzetet, a kormánypárti román jelölt megijed. A választók előtt beszédet tart, melyben jelölését visszavonja. Erre a nemzeti párt jelöltjét egyhangúan képviselőnek nyilvánítják.¹

Magyarországon ebben az időben a román nemzeti érzés külső nyilvánítása igen ritkán ütközött akadályokba. A román színeket háborítatlanul használták és viselték. 1884. május 15-én az 1848-as román nagygyűlés emlékét Balázsfalván fényes keretek között ünnepelték meg. Az évforduló előestéjén az emlékművet kivilágították. Hosszú asztalt terítettek melléte és ott a románság vezetői díszvacsora keretében méltatták a nap jelentőségét. Éjfélkor elénekelték az „Ébredj román álmaidból“ kezdetű román indulót. Másnap reggel az emlékmű a román nemzeti zászlóval volt feldíszítve s a zászló egész nap ott maradt.² Az évforduló ünnepét a románok országsszerte megülték. Brassóban, Kolozsváron, Erdély más részeiben tüzes szónoklatok hangzottak el. Kolozsváron például a Biasini-szállóban rendeztek díszvacsorát a románok. A beszédekben magasztalták „az 1848-as dicsőséges román vértanúk emlékét“. A Tribuna kolozsvári tudósítója felháborodva számolt be arról, hogy „egy magyar horda“ megzavarta a békés román ünneplőket, mert a „hordát“ sovíniszta elemek „szégyentelen beszédekkel“ felizgatták. „Ez a vadság“ mélyen megbotránkoztatta a kolozsvári románokat, akik kénytelenek voltak a csendőrség beavat-

¹ 1884. máj. 2/14. 14. sz.

² 1884. máj. 8, 20. 19. sz.

kozását kérni. A 12 csendőr elől végre „a horda“ visszavonult.¹ A balázsfalvi román nagygyűléssel kapcsolatos ünnepi megemlékezések itt-ott olyan jeleneteket idéztek elő, hogy a magyar kormány 1885-ben a balázsfalvi ünneplést megtiltotta. Más helyen azonban továbbra is rendeztek ilyen ünnepeket. A magyar sajtó néhány megjegyzésére a Tribuna ekkor kifejtette, miben látják a románok 1848. május 15-ének jelentőségét. „A magyar nemzet 1848. március 15-én jelt ad felkelésre törvényes uralkodónk ellen. Magyarország hadserege, a honvédség, legfőbb parancsnoka ellen indul; a magyarok és magyarbarátok otthagyják a császári lobogókat és a honvédekhez pártolnak. A magyar országgyűlés kimondja a törvényes uralkodóház letételét: a forradalom megindult, a polgárháború megkezdődött minden következményével együtt... Két hónappal a forradalom kitörése után, napról-napra kevesebb lévén a remény arra, hogy a császári csapatok egymagukban közelebből le tudják verni a felkelőket, a románok összegyűlnek Balázsfalván és kijelentik elhatározásukat, mely szerint kockára teszik vérüket és vagyonukat, hogy véget vessenek a forradalomnak és helyreállítsák a *pragmatica sanctio*-ra alapított törvényes rendet. Ez a történelmi igazság“ — fejezi be cikkét a Tribuna,² nyugodt lelkiismerettel összezavarva a tényeket s oknak tüntetve fel az okozatokat. Ilyen érveléssel világos, hogy a románok csakugyan a „törvényes rend“ és a Habsburg-ház megmentőinek érezhették magukat a „zavargó és lázadó“ magyarokkal szemben.

A balázsfalvi nagygyűlés emlékére rendezett ünnepségek ugyancsak a magyarországi románok nagy lehetőségeire utalnak. Ezek különösen a román és szász vidékeken voltak nagyok. Itt a falvak a román jegyzők kezében voltak; a megyegyűléseken pedig még jól érvényesülhetett a román és szász érdek. Szeben, Brassó, Fogaras, Beszterce-Naszód vármegye, gyakran a többi nemzetiségi megye is úgy élt, mintha nem lett volna Magyarországon. A Krassó-Szörény vármegyei törvényhatóság lugosi gyűlésén a románok ugyan kisebbségben voltak, de erőszakos fellépésükkel akaratuknak érvényt szereztek. Óriási lármával, kiabálással, román közbeszólások özönével kényszerítették rá akaratukat a főispánra. Ez hiába rázta a csengőt, hiába kiabált, nem tudott csendet csinálni.³ Kénytelen volt a románok követelését teljesíteni. Fogarason a közigazgatási bizottság a román többség irányítása alatt dolgozott. Mikor a bizottságnak döntenie kellett azon javaslat felett, hogy a jegyzők és körorvosok fizetését a jövőben a városi pénztár utalja ki a községek által befizetett összegekből, a bizottság román tagjai leszavazták a javaslatot. Ezt a Tribuna szerint azért cselekedték, mert „a mi jegyzőink nem tudván az állam nyelvén, az új intézkedéssel könnyebb lenne őket nem románokkal helyettesíteni“. A román falvakban ugyanis magyarul nem tudó román jegyzők voltak s a román nyelv, mint hivatalos nyelv szerepelt.⁴ A nem magyar megyék vezetősége 1885-ben ugyancsak megmutatta a magyarság iránti barátságtalan érzéseit. A Kolozsváron alakult Erdélyi Magyar Közművelődési Egylet

¹ 1884. máj. 5/17. 17. sz.

² 1885. máj. 7/19. 102. sz.

³ 1884. máj. 9/21. 20. sz.

⁴ 1884. dec. 14/26. 195. sz.

(E. M. K. E.) alapítói felhívást intéztek az erdélyi megyékhez, kérve az egyesület munkájának támogatását. Beszterce-Naszód vármegye rendkívüli közgyűlésén foglalkozott e felhívással, s kimondta, hogy a felhívó levelet „megbotránkozásának kifejezése mellett” ad acta teszi. A közgyűlési határozatban a megye vezetősége tisztviselőinek is megtiltotta az E. M. K. E. támogatását. „A vármegyei közgyűlés elvárja — hangzott a félreérthetetlen határozat — hogy a nevezett egyesület alapításában a megye egyetlen tisztviselője sem fog résztvenni és azt semminemű támogatásban nem részesíti.”¹ A nagyszebeni és brassói megyegyűlések hasonló határozatban utasították el az E. M. K. E. kérését. Igaz, a kormány e határozatokat megsemmisítette, de a határozatok mögötti magyarellenes gondolkozást nem változtathatta meg. Gyakran a hatósági tilalom sem ért sokat. Mikor 1885-ben Slavici-ot és Baritiu-ot a szebeni esküdtszék a sajtóperben felmentette, a környék románsága díszvacsorával és tüntetéssel akarta megünnepelni a két román sajtóvezér felmentését. A szebeni hatóság azonban a díszvacsorát és tüntetést nem engedélyezte. Ennek ellenére Szebenben mintegy 200 paraszt s középosztálybeli felvonult az Observatoriul és Tribuna szerkesztősége elé és ott rokonszenv-tüntetést rendezett. Majd egy vendéglőbe mentek s ott estig zavartalanul mulattak, nem törődve a hatósági tilalommal.² Legtöbbször azonban nem is került sor hatósági tilalomra. Román jellegű társadalmi megmozdulás nemhogy ellenszenvet váltott volna ki a magyarokból, de gyakran ők maguk is résztvettek azokon. 1885. február 5-én például az aradi román nőegylet bálján résztvett a megye magyar vezetősége, élén Ormos Péter alispánnal és Szathmáry Gyula főjegyzővel. A román nők legnagyobb része román nemzeti ruhában jelent meg s a táncok között sok volt a román nemzeti tánc. Senki sem botránkozott meg rajta.³ A brassói román majálison magyarok és szászok is résztvettek és békésen szórakoztak, noha a román gyermekek román nemzeti színű szalagcskákat viseltek.

A románság tehát egyáltalán nem panaszkodhatott olyan általános nemzeti elnyomásról, mint amilyenről a román sajtó, de különösen a Tribuna naponként írt. Szó se róla, itt-ott nem tartották meg a nemzeti ségek egyenjogúsítási törvényének minden rendelkezését. De ez nem volt általános. Épen a Tribunából lehet megállapítani, hogy a törvénynek milyen sok rendelkezését tartották be a 80-as évek második felében. 1885-ben például a román iskolákhoz háromnyelvű nyomtatványt küldtek az iskolai adatok beírása céljából. A Tribuna azonban most is talált okot a felháborodásra. A nyomtatvány román nyelvezetét kifogásolta és éles hangon kérdezte: hogy tekintheti magát a magyar nép művelt népnek, ha eltűr ilyen „barbárságot”?⁴ Ugyanebben az évben megemlékezett arról, hogy a brassói román kereskedelmi iskola igazgatósága az érettségi vizsga írásbeli tételeit román nyelven terjesztette fel a nagyszebeni érsekség konzisztóriumán át a magyar közoktatásügyi minisztériumba. A konzisztórium felterjesztette a román nyelvű tételeket, de leírt az iskola vezetősé-

¹ 1885. febr. 14/26. 35. sz.

² — 1885. febr. 1/13. 25. sz.

⁴ 1885. okt. 6/18. 229. sz.

géhez és magyar fordításban kérte azokat... De ezalatt — írja a Tribuna — a minisztériumhoz küldött román szövegű tételek jóváhagyva visszaérkeztek.“ „Ami azt jelenti, — állapítja meg helyesen — hogy nem a kormány erőszakolta a magyar nyelvet, hanem a konzisztórium ment messze a túlbuzgóságával.“¹ Így állott a helyzet a közigazgatás nyelvével is. A román falvak többségében román volt a közigazgatás nyelve. De néhol a falu vezetősége kényelmi szempontból áttért a magyar nyelv használatára, mert nem akart kétnyelvű jegyzőkönyvet vezetni. „Igy vették ki lassan-lassan a román nyelvet a közigazgatásból“, — állapítja meg Slavici. „Lehet mondani tehát — folytatja tovább — hogy nem a magyar kormány kényszerítette a románokat a magyar nyelv használatára, hanem ők maguk mondták le nyelvük használatának jogáról.“²

A fentiekből világos, hogy a románok elégedetlensége nem a magyar kormány általános és központból irányított elnyomó politikájából, hanem egyes, elszigetelt esetek mesterségesen megnövesztett visszahatásából származott. Mivel a románok a legtöbb helyen háborítatlanul fejleszthették nemzeti és gazdasági életüket, nagyon érzékenyen fogadták a magyar kormánynak a magyar nyelv használatára vonatkozó intézkedéseit. A kiegyezés után 12, illetőleg 16 évvel megszavazott két törvény (az 1879-i és az 1883-i) által a magyar nyelv, mint tantárgy bevonult a románok és más nemzetiségek iskoláiba. A románok ezt a két törvényt merényletnek tekintették a maguk nemzetisége ellen s óriási lármát csaptak az „erőszakos magyarosítás“ ellen. A két általános érvényű törvényen kívül egyes helyi eseteket hoztak fel a magyar kormány erőszakosan magyarosító politikájának bizonyítására. Ezeket a tényeket használta fel a Tribuna az itt ott meglévő román elégedetlenség növelésére és általánosítására. A magyarországi szabadelvű rendszer politikai és nemzeti viszonyainak fent ismertetett lehetőségei között a lap izgató munkája nem ütközött nagyobb akadályokba. Mindenekelőtt felhívta a románokat: „legyenek közlékenyebbek“ és vidéki tudósítások formájában írják meg mindazt, ami egyes helyeken a románokkal történik. „Bárhon éri valamilyen sérelem a mi nemzeti érdekeinket általánosságban vagy részletkérdésben, semmi se maradjon ki a román újságoknak küldött jelentésből“ — írta a Tribuna.³ A beküldött vidéki sérelmeket aztán a Tribuna általánosította és heteken keresztül cikkezett róluk. Hangja egyre élesebb és támadóbb lett. Csakhamar magyarok és románok egyaránt észrevették, hogy a szebeni lap célja a magyar állam szervezeti rendszerének szünet nélküli támadása. Ezt különben a Tribuna maga is előre bejelentette. „Be kell bizonyítanunk — írta a „Situațiunea“ (A helyzet) című cikksorozat szerzője, — hogy a magyar állam mostani szervezete nem jó; azt a látszatot kell mindenütt keltenünk, hogy a jelenlegi rendszer valóban rossz“, más szóval „rossz hírbe kell hoznunk ezt a rendszert“ (Trebuie să compromităm acest sistem).⁴

¹ 1885. okt. 17/29. 237. sz.

² Slavici: *Lumea prin care am trecut*. 72.

³ 1884. aug. 15/27. 99. sz.

⁴ 1884. máj. 17/29. 27. sz.

A Tribuna valóban mindent megtett a cél érdekében. Évfolyamokou át egy-két vezércikket kivéve, minden írásában a magyar kormányt és a magyarságot szidta. Bármilyen történt az országban, azért a magyar kormányt és a magyarokat tette felelőssé. Tüntetnek Magyarország ellen Bukarestben? A magyarok felelősek érte, mert azok a románok tüntetnek, akik a magyar elnyomás miatt vándoroltak ki Magyarországból. A magyar sajtóban némelyek kifogásolták, hogy a magyarországi románok a bukaresti szellem után igazodnak. Ez is a magyar kormány hünye, mert ő akadályozta meg a magyarországi románság közművelődési fejlődését. Ha ezt nem teszi, akkor a magyarországi románság párhuzamosan fejlődik az ókirálysági román néppel s akkor a román közművelődés központja nem költözik át Bukarestbe, hanem Balázsfalván marad.¹ A magyarok felelősek az irre-dentizmusért. Addig vádolták a románokat dáko-románizmussal, addig írtak a Dnyesztortól a Tiszáig terjedő egységes román állam megalapítására irányuló román törekvésről, míg néhány román fiatalember valóban megindított egy ilyen mozgalmat.² A magyarok hibásak a Horia—Cloșca emlékünnepekért is. Eleinte csak néhány szélsőséges ember akart megemlékezni Horia felkelésének 100-ik évfordulójáról. Senki sem vetett ügyet rájuk a román társadalomban. A magyarok azonban nagy lármát csaptak. Lapjaik fenyegették és sértegették a románokat. Emiatt most már tekintélyes mozgalom indult meg az évforduló megünneplése érdekében. De a magyarok az okai a monarchia iránt külföldön megnyilvánuló ellenszenvnek is. Nemcsak az országon belül járatták le tekintélyüket és lettek gyűlöletesek minden más nép előtt, hanem a külföldi népek is elfordultak tőlük. Olaszok, franciák, németek éppen úgy elítélik a magyar államrendszert, mint a románok. Nézzék csak meg a magyarok, mit írnak róluk a külföldi lapok. Azokat már nem tudják félrevezetni, mert nem hisznek a magyarok őszinteségében. Hiába tagadják az erőszakos magyarosítást, a külföldi sajtó inkább hisz a románoknak és szászoknak. Nagyon jól tudja, hogy a magyarok országuk nyugat-európai színvonalra való emelése helyett inkább a magyarosítás délibábját kergetik. Lám a müncheni Allgemeine Zeitung milyen jól jellemzi a magyar állapotokat: „Egy alkotmányos kormány látszata alatt és a többség parlamenti uralma mögött Magyarországon a nagy néptömegek félbarbár, középkori élete és izgatottsága rejtőzik“. A Lajtától az Aldunáig terjedő ország ismerői ottani tapasztalataikat így foglalják össze: „Az egész közigazgatás erkölctelen, a nép mindenütt durva és teljesen éretlen arra, amit alkotmánynak neveznek.“³ A románbarát külföldi megnyilatkozások ismertetésére a Tribuna eleitől fogva nagy gondot fordított. Megindulása után néhány héttel már sorozatos közleményekben számolt be Bergner könyvéről,⁴ mely rendkívül hízelgő volt a románokra nézve. A német utazó dicséretet özőnével halmozta el az erdélyi románokat, míg a magyarokat ugyancsak erős kifejezésekkel bírálta. Könyvéből a Tribuna különösen azt a részt emelte ki, melyben a

¹ 1884. júl. 3/15. 64. sz.

² 1884. aug. 25/szept. 6. 107. sz.

³ 1885. jan. 5/17. 4. sz.

⁴ V. R. Bergner: *Siebenbürgen. Eine Darstellung des Landes und der Leute*. Leipzig. U. Bruckner, 1884. — Vö. Tribuna 1884. 31—35. sz.

német szerző megjósolja a magyar állam felbomlását. „Eljön egyszer az idő — idézte a Tribuna — mikor a Magyarország szélén lakó népek mind a szomszédos rokon államokhoz fognak csatlakozni; ilyenformán a románok a román királysághoz, az északi szlávok Oroszországhoz mennek, a déliek pedig egy délszláv királyságot fognak létrehozni.”

Az előzmények után nem lesz érthetetlen az a nagy önbizalom, mely a Tribuna szinte minden sorából kiáradt a román tömegek felé. Ez a bizalom napról-napra növekedett. Ugyanígy nőtt a magyarelles magatartás ereje is. „A kormány hiába szigorú a román egyházzal és iskolákkal szemben — írja a lap 1884. júliusában. Minél szigorúbb, mi annál merészebbek leszünk s annál több szabadságot veszünk magunknak. Hiába mondják a magyarok: nekünk börtöneink és akasztófaik vannak. Mi azt feleljük: számunkra nem lesz elég börtön és elég akasztófa.”¹ A román nép már sok vihart látott. Reáment a bűn, leigázta a török — s lám ma a hún és török eltűnt erről a vidékről, de a románok itt maradtak. Vigyázzanak a magyarok, ne hívják ki maguk ellen a románság elkeseredését. A magyar hivatalnokok ne csúfolják a román népet, mert ettől kapják kenyerüket. Nehogy félreértsék a román hallgatást. „Hallgatunk, alávetjük magunkat a parancsoknak és mégsem jó. Pedig ezt csak azért tesszük, mert meg akarjuk mutatni nekik (. i. a magyaroknak), hogy sokkal műveltebbek vagyunk, mint ők“, — írja a Tribuna vízaknai tudósítója.² A románok lelkében a sok visszafojtott fájdalom óriási feszítő erőt halmozott fel. „Engedelmeskedünk, de szaporodunk, tűrünk, de visszatartjuk magunkat, hogy holnap, vagy holnapután, mikor az idő alkalmasnak látszik, egy szép napon egyszerre kirobbanjon mind az a keserűség, düh és gyűlölet, amely két évtizeden keresztül felhalmozódott bennünk. Mintha attól félnénk, nehogy igazságot szolgáltatassanak nekünk s így elapadjon belőlünk az a szomjúság, mely minket a leszámolásra ösztökél egyszer, midőn erre lehetőséget érünk azokkal szemben, akik ma igazságtalanságot cselekesznek velünk.”³

A szenvedély jellemző vonása, hogy minél inkább táplálják, annál több táplálékot kíván. A Tribuna elindulva a szenvedélyek felkeltésének útján, löbbé már nem állhatott meg. Szinte belső kényszerűségből kellett állandóan táplálni a román közvélemény izgatottságát. Még pedig legfőképpen a magyar kormány és társadalom elleni politikai támadásokkal. Voltak olyan román gondolkozók, akik ezt az állandó harcias politizálást nem tartották egészségesnek és célravezetőnek. A Tribuna egyik barátja volt az első, aki 1885. elején megjegyezte: „Ideje lenne, hogy a mi román újságjaink más dolgokról is írjanak már, ne csak mindig politikáról és ismét politikáról.” „Nem lehet másról írni“, felelte a Tribuna vezércikke, mert a magyar sajtó és a magyar társadalom egyaránt háborút indított a nem magyar nemzetiségek ellen. Sőt egyenesen a magyarok érdekében kell folytatni a román sajtó politikai harcát. A magyarok érdekét szolgálja a román sajtó, mikor fel akarja világosítani őket arról, hogy nem tudják

¹ 1884. júl. 15/27. 75. sz.

² 1884. okt. 21/nov. 2. 153. sz.

³ 1884. nov. 20/dec. 2. 176. sz.

a nemzetiségeket elmagyarosítani. A magyarok nem számolnak a valósággal. Álmodnak hajszolnak, képzelgésekbe ringatják magukat. Az egész állam érdeke, de elsősorban éppen a magyaroké, hogy ezeket a képzelgéseket széteszlassák.¹

A Tribunának, illetőleg a Tribuna munkatársainak egy óriási előnyük volt a magyar állammal és magyar sajtóval szemben. Ők sokkal jobban ismerték a magyarokat, mint a magyarok őket. A küzdelem szinte egyenlőtlen volt: a magyar sajtó olyanok ellen küzdött, akiket egyáltalán nem, vagy csak nagyon kevésbé ismert, míg az ellenfél minden gyengéjét, hibáját nagyszerűen ismerte. A Tribuna néha csöndes humorral, máskor bosszankodva, de mindig fölényesen állapította meg, mennyire tájékozatlan és felületes a magyar sajtó. Amikor Barițiu-ot a szebeni esküdtszék felmentette, a Kolozsvári Közlöny azt írta, hogy Barițiu, a Tribuna főszerkesztője. Nyilvánvalóan összetévesztette Barițiu-ot és Slavici-ot, illetőleg az Observatoriul-t és a Tribuna-t. Máskor meg a román viszonyokról közölt a valóságtól igen elütő tudósításokat. Ebbe a hibába természetesen nemcsak a Kolozsvári Közlöny, de majdnem az összes magyar lapok gyakran beleestek. A román kérdésben még aránylag tájékozottabb volt a Pester Lloyd és a Pesti Napló. De egész Magyarországon alig volt akkor valaki, aki a románság helyzetét és törekvéseit alaposan ismerte volna. A románok ennek persze több hasznát látták, mint kárát. „Ami igaz, a magyaroknak nem kötelességük, hogy ismerjék a mi életünket és irodalmunkat” — állapította meg a Tribuna ezzel kapcsolatban. „De érdekükben lenne, hogy ismerjék azokat s egyáltalán nem dicséret számukra az, mikor azt mondják, hogy nem ismernek minket, akik velük együtt élünk.”² A Tribuna irányítói viszont nagyszerűen ismerték a magyarokat. Slavici gyakran írt a magyar ember nyílt szívű, vendégszerető, alapjában véve jólelkű természetéről. De ugyancsak írt a magyar hibákról is; rámutatott a sok szónoklás, felületes ábrándozás és tunyaság népére, valamint e nép szalmaláng természetére. „Az a mód, ahogyan a mi magyar honfitársaink legtöbb dolgukat általában elvégzik, nagyon hasonlít az elkényeztetett gyermekek játékaikhoz” — írta egyszer a magyarokról.³ Máskor a biztos megfigyelő nyugalomával csillapította a román aggodalmakat valamely nagyon beharangozott magyar mozgalom felett: nem veszedelmes a helyzet, mert a magyarok sokat beszélnek, de keveset cselekszenek. Slavici és társai jól ismerték a magyarság társadalmi helyzetét s annak minden fonákosságát. Örömmel közölték a Tribunában a mezőszéki román pap beszámolóját arról, hogy a román paraszt bátran felveszi a versenyt a magyar paraszttal, sőt már kissé felülről néz le a magyarra.⁴ Ugyancsak ebből az országrészről, az elnémult harangok vidékéről írta a Tribuna, hogy „a szegény magyar munkásnak nem jut fehér kenyér”, a magyar paraszt pedig maga is bocskoros, sőt olyan szegény bocskoros, hogy szánalom fogja el az embert, mikor őt látja, s néha a románok segítenek rajta,

¹ 1885. jan. 12/24. 9. sz.

² 1884. aug. 17/29. 100. sz.

³ 1885. aug. 18/30. 187. sz.

⁴ 1884. júl. 7/19. 68. sz.

hogy egyik naptól a másikig éljen.¹ A Tribuna megindulása utáni második héten hasonló módon számolt be a bukovinai csángó családok sorsáról. A csángók 1883-ban nagyhangú magyar szólamok hatása alatt elindultak Magyarországra, „az ígéret földje” felé. Saját szekereiken jöttek és mindenüket magukkal hozták. Egy év múlva, mikor belátták, hogy senki sem gondoskodik róluk, egy részük visszatért Bukovinába. De már csak gyalog mehettek vissza, mert lovukat és szekerüket felélték az „ígéret földjén”. Hátukon vitték régi hazájuk felé azt, amijük még megmaradt. „Szegény visszatelepítés, nyomoruságos végre jutottál” — fejezte be a Tribuna a magyar társadalmi helyzetet jellemző beszámolóját.²

A magyarság természetének és helyzetének eme nagyszerű ismeretében a Tribuna alapítói nem nagyon aggódtak népük jövője miatt. Ezt időnként, amúgy belső használatra a lapban is kifejezték. Persze nem feltűnően, hanem csak úgy mellékesen. Midőn 1884 végén a szászokkal való viszony tisztázásáról volt szó, a Tribuna egy vezércikkben kifejtette, hogy a szászokkal lehetne ugyan egyesülni valamely közös ellenség ellen. Egyelőre azonban ilyen közös ellenség nem létezik. „Mert bármennyit is erőlködnek a mi magyar honfitársaink természetes fejlődésünk megakadályozása végett, a nagy tömegekben nem képesek felkelteni azt az érzést, hogy ők valóban veszélyes ellenfelek. Az igazság az, hogy sok okunk van a bosszankodásra, de nincs okunk a komoly félelemre. ... Lehetséges, nagyon hamar mindnyájan meg fogunk győződni arról, hogy a magyarság végeredményben sokkal ártalmatlanabb, mint lármás természete mutatja.”³ Ilyen megállapítást a lap később is tett. 1885. őszén ismét megállapította: „Több ízben bevallottuk, hogy nem érezzük úgy magunkat, mintha a magyarok létünkben fenyegetnének.”⁴ Mindez napnál világosabban bizonyítja, hogy a románok és különösen a Tribuna vezetői milyen jól ismerték a korabeli magyarságot.

A Tribuna emez előnyéből olyan lehetőségek származtak, melyeket a szebeni román lap nem is késett kihasználni. E lehetőségek mesteri kihasználására mutatott példát a Tribuna az E. M. K. E. és az irredentizmus kérdésében.

Az erdélyi magyarság nehéz népi helyzetét és az ebből származó veszélyes következmények lehetőségét a magyarság vezetői a 80-as évek közepe felé kezdték felismerni. Részben épen a Tribuna igazgatásai, részben más okok hatása alatt sokan rámutattak a magyarság elrománosodási folyamatára és felvetették azt a gondolatot: vajjon nem lehetne megmenteni azt, ami még menthető? Ebből az aggodalomból született meg az Erdélyi Magyar Közművelődési Egylet (E. M. K. E.). Midőn az eszmét felvetették, a magyar újságok hozzáfogtak megvitatásához. Csakhamar merésznél merészebb elképzelések jelentek meg a lapok hasábjain. Hozzá nem értő újságírók, akikben több volt a jószándék és merész képzelőtehetőség, mint politikai bölcsesség, vagy erdélyi helyzetismeret, a még meg sem

¹ 1885. jan. 18/30. 14. sz.

² 1884. ápr. 25/máj. 7. 8. sz.

³ 1884. dec. 18/30. 198. sz.

⁴ 1885. szept. 29/okt. 11. 222. sz.

alapított egyesületről úgy írtak, mint amelynek segítségével sikerül majd magyarrá tenni Erdélyt, azaz annak nem magyar népeit. Ez az üres szalmacséplés csakhamar felkeltette a nemzetiségi, elsősorban a román sajtó figyelmét. A Tribuna rávetette magát a születendő állapotban lévő E. M. K. E.-re s ettől fogva hónapokon át ez volt a fő kérdése. A magyar sajtó handabandázó hírverése bőséges anyagot nyújtott a támadásra. Növelte a támadási felületet az a tény, hogy az eleve társadalmi egyesületnek tervezett alakulatot magas állami állású emberek népszerűsítették és a városi, megyei hatóságokat az egyesület támogatására buzdították. Majd a különféle intézmények — posta, vasút, stb. — vezetőit hívták fel, ajánlják alkalmazottaik figyelmébe az E. M. K. E. munkáját és annak támogatását. Ilyenformán a Tribunának könnyű dolga volt. Jóllehet beszámolt az előkészítési bizottság jelentéséről, mely világosan megfogalmazta az E. M. K. E. célját: „okvetlenül egyesülnünk kell, hogy megmentsük a pusztulástól a magyar nemzeti jelleget, nyelvet, nemzetet és birtokot,”¹ a Tribuna azokból a cikkekből és beszédekből csapott nagy lármát, melyek felelőtlen magyarosításról áradoztak. „Itt hatósági támogatással megindított erőszakos magyarosítási mozgalomról van szó” adta ki a jelszót s azután a magyar közművelődési egyület következetesen „magyarosító egylet”-nek nevezte. (Reuniune de cultură maghiară helyett Reuniune de maghiarisare). E címen folytatta a harcot a Tribuna az E. M. K. E. ellen. Az ellenfél rendszertelen kapkodását figyelő katona főlényével írta már januárban Balázsfalváról, az erdélyi román műveltség központjából keltezett tudósításban: „Kellemtelenséget okoz, de ugyanakkor szánakozást is kelt bennünk a szegény magyar. Egy alig 5 milliós nép, melyet mindenfelől életrevalóbb népek vesznek körül — ez a magyar nép. Minden joga megvan, hogy igyekezzék számát szaporítani, nehogy Kelet forradalma és kialakulása törpének találja. Szerencsétlenségükre a magyarok nem jól választották meg letelepedési helyüket Európában.”²

Az E. M. K. E. komolyabb hívei aggodalommal és nem kis bosszúsággal látták az egyesület körül keletkezett nemzetiségi sajtóharcot. Igyekeztek rámutatni arra, hogy az E. M. K. E. nem támadó, hanem védekező társadalmi mozgalom. Nem a románokat akarja elmagyarosítani, hanem az elrománosodott magyarokat szeretné visszaszerezni. A Tribuna elkönyvelte a helyesbítést és büszkén állapította meg a román faj erősségét. De ugyanakkor tagadta a magyarság elrománosodásának valóságát. „A magyarok nem jogos önvédelmet akarnak Erdélyben megszervezni, hanem a faji harcot a maga legvisszataszítóbb formájában; ezért mi vagyunk a jogos védekezés szükségszerű állapotában.”³ Mivel pedig legjobb védekezés a támadás, a Tribuna változatlan szívóssággal pécézte ki a magyar sajtó elírásait. „A magyarok elrománosodásának veszedelem nem létezik — állapította meg — s nem is állhat fenn olyan korszakban, mikor maga az állam teszi a magyarosítás lakatját a nem magyar gyermek szájára már az első osztályban... A románosodás veszélyéről szó sem lehet, a veszély egy kohol-

¹ 1885. febr. 24/márc. 8. 44. sz.

² 1885. jan. 16/28. 12. sz.

³ 1885. jan. 18/30. 14. sz.

mány, a koholmány pedig hadvezetési módszer.“ Ha a magyarok valóban veszélyeztetve érzik magukat a románok között, akkor alkalmazzák itt is a csángókon már kipróbált módszert. A tulajdonképeni Magyarországon még elég sok megművelhető pusztá és kiszárítandó mocsár van. Így a magyar elem megerősödne az ország közepén.¹

A Tribuna másik nagy érve az E. M. K. E. ellen az állami hatóságok támogatása volt. Nem lehet igazán társadalmi alakulat az az egyesület, melyet az állam és a hatóságai erőszakosan támogatnak. Lám a miniszterelnök megsemmisítette a nem magyar megyék vezetőségének az E. M. K. E. visszautasítására vonatkozó határozatait. Az intézmények vezetői pedig nyomást gyakorolnak alkalmazottaikra, hogy azok lépjenek be az egyesületbe. Az E. M. K. E. tehát állami erővel támogatott magyarosításért harcol. Ezt bizonyítja a Kolozsvári Közlöny is, mely nyíltan megírta, hogy „embereket akarunk nevelni a nemzettest és a jövő számára, az állam megerősítésének biztosítása érdekében”.² Az E. M. K. E. céljait hiába burkolják, íme maga a magyar sajtó leplezi le.

A sajtóhadjárat emez előhaladott állapotában közölték a lapok Szathmáry György hunyadmegyei képviselő levelét, melyet a románoktól lakott vidéken élő, s a helyzetet jól ismerő magyar vezetőegyesítés írt az E. M. K. E. elnökéhez. Szathmáry kifejtette, hogy a közművelődési egyesület munkája egyáltalán nem irányul más fajok élete ellen. Ez a munka tisztára védelmi jellegű mentő-tevékenység, mely Isten és emberek előtt annál jogosultabb, minél inkább magyar pénzzel, magyar segítséggel próbálja a magyarságot a további vérvesztéstől és széthullástól megmenteni. Célját társadalmi úton akarja elérni, állami és hivatalos hatósági segítség nélkül. Szathmáry levelére a Tribuna egész más hangon válaszolt, mint amilyent addig más megnyilatkozásokkal szemben szokott használni. A levélből látta, hogy írója komoly ember, aki az erdélyi román kérdést ismeri. Épen ezért válaszában sok mindent elismert, amit addig gyakran kétségbe vont. „Elismerjük — írta többek között —, hogy a magyarok előbb-utóbb olyan helyzetbe kerülhetnek, — sőt már most is olyanban vannak, amelyben bármely népnél foglalkoznia kell saját léte védelmével. Ami igaz, kétségbevonjuk, hogy a magyarok valaha is képesek lennének a mi beolvasztásunkra vagy megsemmisítésünkre; ellenben igenis elismerjük és lehetségesnek tartjuk, hogy mi lassan-lassan beolvasszuk vagy megsemmisítjük őket. Nem tagadhatjuk tehát egy olyan egyesület jogosultságát, melyet — amint Szathmáry mondja, — csak a védekezés megszervezése érdekében alapítottak.”³ Sajnos — állapítja meg a Tribuna, — a magyarok nagy része nem úgy gondolkozik. Sőt az E. M. K. E. vezetősége sem. Ahelyett, hogy a magyarságot védené és erősítené, a nemzetiségeket akarja elmagyarosítani. Még mindig hiábavaló képzelgéseket hajszol és megvalósíthatatlan célok érdekében pazarolja erejét.⁴ Ezért a román sajtónak szüntelen kötelessége a képzelgések veszedelmes következményeire rámutatni.

¹ 1885. márc. 15/27. 60. sz.

² 1885. ápr. 17/29. 87. sz.

³ 1885. máj. 18/30. 111. sz.

⁴ 1886. máj. 31/jún. 12. 122. sz.

A vita egyre nagyobb méreteket öltött. Beleszólt Concha Győző is, aki a Tribunának válaszolva, a Pesti Naplóban nygvanazt fejtegette, mint néhány héttel azelőtt Szathmáry. „Az E. M. K. E. tisztán védelmi jellegű” — írta —, „a nemzetiségeknek tehát nincs okuk az erőszakos magyarosítás miatti aggodalomra”. „Akkor az E. M. K. E. alapítása rosszul volt előkészítve”, — felelte a Tribuna, rámutatva az elkövetett hibára. „A kezdeményezők tapintatlan emberek voltak: szónoklataikkal és a különféle magyar újságok hasábjain közölt cikkeikkel a románokban és szászokban azt az érzést keltették, hogy az egyesületet nem a magyar elem megvédése, hanem a románok és szászok elmagyarosítása céljából alapítják.”¹ A további harc fő-kérdése ez volt: vannak-e elrománosodott magyarok Erdélyben vagy nincsenek? A Tribuna nem tagadta, hogy vannak: „Igaz, hogy itt-ott a románok között elszórt magyarok elrománosodtak” — írta a kérdés vitája alkalmával. De ezeknek száma nem nagy. Vannak viszont olyanok is, akik magyarul beszélnek, de románoknak tartják magukat. Ezek tehát románok és a magyaroknak nincs joguk őket maguknak követelni. Az sem lényeges, hogy nem görög-keleti vagy görög-katolikus vallásúak. Ettől még lehetnek románok. Akik pedig egyszer románoknak érzik magukat, azokat senkinek sincs joga más nép számára követelni. „Ha őseiknek, vagy szüleiknek többé nem ízlott a magyarság és ők mind a mai napig a román nemzetiséget találták jobbnak, milyen joggon akarjátok ti magyarok most őket kiragadni abból, aminek vállalása tetszett nekik?”² Ilyen módon a románok is visszakövetelhetik a székelységnek legalább felét.

A majdnem másfél évig tartó harc eredményeképpen a román közvéleményben végleg kialakult az a meggyőződés, amelyet a Tribuna olyan szívósan és ügyesen hirdetett. Ennek következtében az E. M. K. E. tevékenységét minden román a legnagyobb felháborodással nézte s ezt erőszakos magyarosításnak minősítette. A Tribuna munkája olyan sikeres volt, hogy az elrománosodott magyarok még dühösebb románok lettek, mint azelőtt. Pedig ha a magyar sajtó, az E. M. K. E. alapítói és a magyar állam vezetői legalább annyira ismerik a románságot, mint amennyire a Tribunából meg lehetett volna ismerni, bizonyára eredményesebb lett volna az E. M. K. E. munkája. Minden bizonnyal másképpen fogott volna ehhez a munkához s más módszert használt volna tevékenysége kifejtésében.

Hasonlóan ügyes magatartást tanusított a Tribuna a román irredentizmus kérdésében is. A magyarság ösztönszerűen érezte a román irredenta veszedelem valóságát. A Tribuna viszont állhatatosan és kitartóan tagadta ezt. Amennyiben elismerte egyes román fiatalemberek irredenta hajlandóságát, azért a magyar kormányt tette felelőssé. A magyar kormány elnyomó politikája miatt keseredtek el egyesek annyira, hogy Románia vendégsszeretével visszaélve, politikai izgatást kezdtek az összes románok egyesülése érdekében. Az erdélyi románok, de különösen a Tribuna hívei nem hibásak ebben. Ők éppen e szélsőséges elemek ellen küzdenek. Ha a magyar kormány teljesítené a románok többször kifejtett kéréseit, a magyarellenesség izgatás csakhamar megszűnnék. A magyarok ezt nem akarják, mert azt

¹ 1885. jún. 6/18. 127. sz.

² 1885. nov. 19/dec. 1, 265. sz.

hiszik, a románok önkormányzati követelésének teljesítése a román nemzeti egységre és Erdély elszakítására vezet. Pedig ami nem jut nyilvánosságra, az politikailag mint akarat nem létezik, hanem csak mint homályos és meg nem fogalmazott hajlandóság. „Tagadjuk, hogy ezt a hajlamot kifejtették volna valahol.” De még ha létezését el is ismerjük — folytatja a Tribuna, — felvilágosodott emberek kötelessége, hogy annak megnyilvánulását megakadályozzák és biztosító szelepet keressenek ellene. Ez a biztosító szelep a magyar állam többnyelvű értelemben való közjogi fejlődése.¹

Ugyanilyen beállításban írt a Tribuna más alkalommal is az irredentizmusról. Különösen 1885. őszén, mikor „a Román Irredenta kezdeményező bizottsága” aláírással egy Bukarestben kelt kiáltványt ezer és ezer példányban küldtek meg a magyarországi románoknak. A kiáltvány szerzői lázadásra és a magyarok legyilkolására hívták fel a magyar uralom alatt élő románokat. A Tribuna is kapott egy példányt, melyet Slavici címére postán küldtek. A lap sietett elítélni az irredenta mozgalmat, megállapítva, hogy az nem jelentős; amennyiben pedig az, a magyar kormány bűne. „Az úgynevezett román irredenták kiáltványa egyik tünete annak a társadalmi betegségnek, mely a magyarokkal való kapcsolatból keletkezett s egyenesen a magyar politika természetes következménye.”² Pár hét múlva azonban nem kis megdöbbenéssel kellett beszámolnia arról, hogy a román kormány az irredenta kiáltvány miatt hét egyént kiutasított Romániából. Köztük volt az Indépendance Roumaine tulajdonosa és igazgatója, Ciurcu Miklós és Ciurcu Sándor, akik a kormány nyilatkozata szerint helyeselték a kiáltványt, Secășanu és Ocășanu, a kiáltvány fogalmazói, továbbá három más román, akik Erdélyben terjesztették a rópiratot. Mivel az Indépendance Roumaine egyik legelterjedtebb román lap volt, a Tribuna előbbi érve, mely szerint az irredentizmus jelentéktelen, összeomlott. Annál is inkább, mivel a kiutasítások nagy felháborodást keltettek Romániában. Tekintélyes lapok, mint a Romănul, Nașinnea, Indépendance Roumaine stb. élesen tiltakoztak a kormány intézkedése ellen. Az ellenzéken lévő román konzervatív párt felhasználta az alkalmat a liberális párti kormány megtámadására. Brătianu Demeter levélben fejezte ki felháborodását. Látva az ügy növekvő méreteit, a Tribuna igyekezett a kiutasítások hátterét a maga szempontjainak megfelelően magyarázni. Közölte Ciurcunak a Tribuna szerkesztőségéhez intézett levelét, melyben a kiutasított laptulajdonos a Brătianu-kormány nyilatkozatát próbálta megcáfolni és tagadta az irredenta kiáltványban való részvételét. Ciurcu szerint a liberális kormány nem azért utasította őt ki, mintha valóban egyetértett volna az irredenta kiáltvánnyal, hanem azért, mert már régóta támadta lapjában a liberális-párti kormányt. Ugyanakkor a Tribunának el kellett oszlatni azt az aggodalmat, mely sok románban felmerülhetett a kiutasítások miatt a román kormánynak az irredentizmusra, illetőleg a román politikai egységre vonatkozó magatartását illetőleg. A kiutasításokkal — a Tribuna véleménye szerint — a román kormány nem a kiáltvány *célját*³ ítélte el, hanem eszközeit.⁴ Más szóval a ro-

¹ 1884. máj. 10/22. 21. sz.

² 1885. aug. 27/szept. 8. 194. sz.

³ Az eredetiben is *dűltén* szedve.

⁴ 1885. szept. 16/22. 206. sz.

mán kormány nincs ellene az irredenta törekvéseknek, csak épen a kiáltványban javasolt eszközök kellemetlenek külpolitikai szempontból. A Tribuna tényleg a valóságot fejezte ki e megállapításokkal. Erdélyben és Romániában egyaránt növekedett az irredentizmus. A Tribuna egyik cikkében azt állította, hogy az erdélyi románok között elsősorban a falusi parasztok az irredenták. A magyar kormány elnyomó politikája miatt ők azok, akik várják a román hadsereg erdélyi bevonulását.¹ Ez az állítás azonban nem felelt meg a valóságnak. A román nép ekkor még nem vett szerves részt a román nemzetiségi politikában. Azt kizárólag a román középosztály irányította. Ez volt elsősorban irredenta, amint azt Slavici a világháború után be is vallotta. A Szebenbe való költözéséről beszélve visszaemlékezéseiben megállapítja, hogy Erdélyben szembetalálkozott azokkal az emberekkel, akik a putnai gyűlésen a politikai egységet a közművelődési egység elé helyezték. Azaz szerintük a közművelődési egységet csak akkor lehet biztosítani, ha a románok politikailag már egyetlen államon belül egyesültek.² Szóval jócskán voltak irredenta románok a középosztályban. De ezt nem lett volna okos dolog bevallani, mert a középosztályt még gyanusabbá tette volna a magyarság előtt. Ezért írta a Tribuna, hogy a nép irredenta. Ezt más alkalommal is megismételte. Válaszolta a Kolozsvári Közlöny egyik cikkére, érdekesen egészítette ki már többször hangoztatott felfogását. A kolozsvári magyar lap a román követelésekkel kapcsolatban azt írta, hogy a románok bármilyen engedményeket kapnának, azokat rögtön a Kárpátokon túli románsággal való egyesülés előkészítésére használnák fel. „A kolozsvári hivatalosnak igaza van — felelte a Tribuna, — mikor feltételezi, hogy a románok a nemzeti egység vágyának hatalma alatt állanak. Nagyon természetes ez a vágy, mely egészen áthatotta a román nép nagy tömegeit.“ De más a kívánság és más az akarás. A románok ezt csak végső kétségbeesésükben akarnák. A magyaroktól függ tehát: legyen-e irredentizmus, vagy ne legyen. A románok sohasem nyugosznak bele abba, hogy az állam csak magyar jellegű legyen. Sohasem fognak ragaszkodni a magyar államhoz, míg nem lesz nekik ezen az államon belül „román közigazgatásuk, román igazságszolgáltatásuk és a legteljesebb nemzeti fejlődési szabadságuk“. Ez a föld — (t. i. ahol ők laknak Magyarországon és Erdélyben) — sem nem magyar, sem nem román: a mi közös hazánk. Ne álljanak elő a magyarok állandóan azzal, hogy magyar és csak magyar, mert arra kényszerítik a románokat: minden erőfeszítéssel bizonyítsák be, hogy román — vagy pedig pusztaság“.³ Pár héttel később a gondolatort így fejezte be: „Ha a magyaroknak szabad volt a pragmatica sanctio és a mi akaratunk ellenére Erdélyt Magyarországgal egyesíteni, nehéz a románokat meggyőzni arról, hogy nekik nem szabad ugyancsak a pragmatica sanctio és a magyarok akarata ellenére Erdélynek valamely más állammal való egyesítésére törekedniök.“⁴

Áttekintve e nyilatkozatok gondolatmenetét, meg kell állapítanunk,

¹ 1885. okt. 25/nov. 6. 244. sz.

² Slavici: *Inchisoriile mele*, 1921. 7.

³ 1885. nov. 16/28. 263. sz.

⁴ 1885. dec. 29/jan. 10. 296. sz.

hogy a Tribuna az irredentizmus kérdésében is a már gyakran használt módszert alkalmazta. Azaz amennyiben elismerte az irredentizmus valóságát és veszélyét, azért egyedül a magyar kormány nemzetiségi politikáját tette felelőssé. Az okból okozatot csinált. Holott ha a magyar nemzetiségi politika és a román irredentizmus között ok és okozati viszonyt lehet megállapítani, akkor feltétlenül az irredentizmus volt az ok, a magyar nemzetiségi politika pedig az okozat. Az irredentizmus, az erdélyi és Kárpátokon túli románság egy államban való egyesítésének eszméje időrendben jó néhány évtizeddel megelőzte az 1867 után kialakult magyar nemzetiségi politikát. Még világosabban látszik ez a román közművelődési törekvések egységének kérdésében. A Tribuna következetesen mindig azt állította, hogy a román szellemi és közművelődési központ Bukarestbe való „költözése” a magyar elnyomás következménye. A magyarok a kiegyezés óta nem engedték fejlődni a román műveltséget s azért lett Románia a román közművelődés természetes központja. Tudjuk azonban épen Slavici, sőt a Tribuna megállapításaiból, hogy a dualizmus első öt-hat évében — tehát 1867-től 1874-ig, sok helyen a 80-as évek végéig is a románok román közigazgatás, román igazságszolgáltatás, román közművelődés háborítatlan birtokában voltak. Ténylegesen és valójában tehát közigazgatási, igazságügyi, iskolai és egyházi önkormányzatuk volt. Tehát mindazzal rendelkeztek, aminek hiányáról a 80-as években panaszkodtak s amely hiányok miatt állott volna meg szerintük az erdélyi román közművelődés fejlődése. De mégis mi történt? Az, hogy az erdélyi románság — román beismerés szerint is — legzavartalanabb közművelődési és nemzeti fejlődése korában ült össze 1871-ben a putnai román nagygyűlés, mely a „román közművelődési egység helyreállítását” tekintette egyik fő céljának. Másiknak pedig a román politikai egység megteremtését. Azaz a román közművelődési irredentizmus is megelőzte időrendben a magyar nemzetiségi politikát, amint a politikai irredentizmus évtizedekkel a kiegyezés előtt megszületett. A Tribuna tehát mindkét kérdésben ügyesen keverte össze a tényeket, megfordítva a történelmi jelenségek időrendjét, ok és okozati összefüggését. Itt is igaz, amit az E. M. K. E. kérdésénél megállapítottunk: a magyar állam és a sajtó másképpen tudott volna küzdeni a Tribuna ellen, ha a románság fejlődését alaposabban ismeri. Azonban jó tíz évnek kellett még elteltie, míg a magyar miniszterelnökség egyik ügyosztályában, rövid időre, szerepet kapott *Jancsó Benedek*, a román kérdés legalaposabb szakembere. Addig a Tribuna elvégezte munkájának legnagyobb részét s helyzetében is gyökeres változások történtek.

3.

A Tribuna munkája és eredményei.

A magyar állam és magyarság ellen vezetett nagy küzdelem mellett a Tribuna megindulása pillanatától fogva harcot indított a magyarországi románság belső arcvonalán is. Ennek a harcnak főcélja a román összetartás megteremtése volt a Tribuna politikai céljainak érdekében. Néhány év leforgása alatt a Tribuna iránya annyira megerősödött, hogy az ellen-

felek már nem tudtak számbavehető védekezést kifejtteni, sőt 1892-től kezdve egészen visszavonultak. A Tribunának tehát hosszú harc után a memorandum per korszakában sikerült létrehozni a magyarországi románság politikai egységét.

Rendkívül érdekes és tanulságos az a mód, ahogyan a Tribuna ezt a belső egységet előkészítette és megvalósította. Válaszolva a Pesti Naplónak a Tribuna megjelenését magyarázó cikkére, egyenesen első és legfontosabb célnak nevezte a belső összetartás megteremtését. „Amit mi akarunk és minden áron akarunk, az a Szent István koronája alatti országok összes románjainak összetartása (solidaritale). Törvényen kívül, törvény alatt vagy a törvénnyel szemben, bármint is legyünk, számunkra fődolog az, hogy mindnyájan ugyanolyan módon cselekedjünk.”¹ Nem fontos, ki milyen erkölcsi életet él. Lehet a törvény előtt bűnös, a románoknak testvére, ha politikailag egyelért a vezetőséggel. Az összetartás azt jelenti, hogy minden román a szebeni pontokat képviselő román nemzeti párt irányítása szerint cselekedjék. Aki nem így cselekszik, az áruló és azt a románságnak üldöznie és gyűlölnie kell. Velük szemben minden esz-köz meg van engedve s ellenük mindenki velük össze kell fogni. „Közeletünkben ma a legfelsőbb törvény az összetartás” — írta a Tribuna ismételtelen. „Milyen összetartás azonban? A becsület és jóhiszemű emberek összetartása? Nem. A boldog emlékeztű Borlea Zsigmond mondotta volt egy hitvallásban, hogy még az ördöggel is egyesül, ha az kész őt segíteni a nemzeti ügy védelmezésében. S amíg van egy csoport román, mely hajlandó Magyarország jelenlegi kormányával egyesülni, mi kénytelenek vagyunk ezt az alapelvet vallani: mindent megbocsátunk és mindent meg kell bocsátanunk azoknak, akik velünk egyesülnek és a nemzeti munkatervet elfogadják.”² Ki kell zárni a román közösségből mindazokat, akik a budapesti munkatervet akarják elfogadni. Akik rosszat mondanak a budapesti munkaterv híveiről megérdemlik a románok tiszteletét és szeretetét. A budapesti munkaterv hívei olyan becsületlenek, hogy bizonyára még egymás előtt sincs becsületük. Nem szabad velük érintkezni mindaddig, amíg vissza nem térnek a nemzeti párt szebeni pontjaihoz. Aki e pontokkal ellentétben van, aki a román nemzeti vezetőséggel szembehelyezkedik, eléri a román közösség büntetése. Ez a büntetés abban áll, hogy az ilyen embert a románok nem segítik semmivel, a magyarok pedig amúgy sem becsülik. „Nem adunk kenyeret, ha éhes, nem adunk vizet, ha szomjas, bezárjuk ajtónkat előtte, mikor szállást kér... Ez a sorsa azoknak, akik a létkérdésekben eltávolodnak tőlünk, mert a belső kérdésekben nincs köz-tünk véleménykülönbség.”³ Különösen akkor kell a román közösségnek erőteljesen fellépnie, mikor valaki a magyarokkal barátkozik. Egyetlen jó román sem barátkozhatik a magyarokkal. „Jogunk van gyűlölni, lenézni és rendszeresen üldözni közülünk mindazokat, akik akár nyíltan, akár titokban egyesülnek a magyarokkal. Ez a gyűlölet, lenézés és rendszeres üldözés pedig olyan biztos, mint a világosság a napfelkelte idején.”⁴

¹ 1884. ápr. 27/máj. 9. 10. sz.

² 1884. máj. 25/jún. 5. 33. sz.

³ 1884. ápr. 28/máj. 10. 11. sz.

⁴ 1884. dec. 19/31. 199. sz.

A Tribuna csakhamar megmulatta, hogyan kell érteni gyakorlatban a fenti alapelveket. Rendszeres támadást kezdett a budapesti mérsékelt román párt vezetői, hívei és barátai ellen. Legelőbb Roman Miron szebeni ortodox román érseket támadta meg. Reá a Tribuna irányítói különösen haragudtak Cristea szerkesztő eltávolítása miatt, mert véleményük szerint az érseknek meg kellett volna védenie a szerkesztőt a magyar kormánnyal szemben. Ezért a Tribunában egyik cikk a másikat érte az érsek egyházkormányzásáról. Személyében és magánéletében még nem támadták meg, de közéleti magatartásában annál inkább. A Tribuna hívei az egyházi gyűléseken az érseket a magyar kormány előtti túlzott engedékenységgel vádolták. A támadó beszédek a Tribuna részletesen ismertette és magyarázatokkal kísérte. Egyidejűleg az ortodox papságot is igyekezett érseke ellen fordítani. Az érsek védekezett ugyan, de a Tribunával szemben nem igen tudott sikereket elérni. Hiába tiltotta meg híveinek a Tribuna megrendelését: a megrendelés ilyenkor álnéven történt. Közben a Tribuna minden lelkiismeretfurdalás nélkül ásta alá az érsek és a fenhatósága alá tartozó *Mețianu János* aradi püspök tekintélyét. Az újság aradi levelezője jelentette, hogy a püspök magához hivatja a rendelkezése alá tartozó papokat, tanítókat és espereseket s arra biztatja őket, támogassák a választásokon a kormánypárt jelöltjeit. A Tribuna készen volt a válasszal. Mit csináljanak a románok, ha egyházi vezetők egyházi befolyással a szebeni pontoktól eltérő budapesti munkaterv híveit pártolják? „Gyermeki engedelmisséggel kell meghallgatnunk egyházi vezetőink tanácsait, de mindig az ellenkezőjét cselekedjük annak, amit ők mondanak” — fejt ki a Tribuna. Ez a magatartás különösen ajánlható a papoknak, akik engedelmisséggel tartoznak egyházi feljebbvalóiknak. Ha a románok így cselekednek, akkor ellenfeleik és barátaik egyformán látják, milyen állhatatos nép a román. Titokban pedig a román egyházi vezetők is örülni fognak, mert így megszabadulnak abból a megalázó helyzetből, melyben a kormány tartja őket.¹

Az egyházi vezetők után heves támadás középpontjába került mindenki, aki a magyarokkal barátkozott, vagy valahol engedékeny volt a magyar nyelv iránt. Laurianu váradi gör. katolikus pap Tisza Kálmán miniszterelnököt egy díszvacsorán felköszöntötte. A Tribuna vidéki tudósításában kiszerveztette. Arad egyik legnagyobb tekintélyű román paptanára, Goldiş József, a későbbi püspök, hasonló támadásban részesült, mert állítólag magyarul tanította a vallást az aradi állami gimnázium első osztályú növendékeinek. A „szörnyű vádat” azonban Goldiş tanítványai nem akarták szeretett mesterükön hagyni s ezért a Tribuna szerkesztőségéhez levelet írtak, melyben tiltakoztak a lap állítása ellen. A Tribuna e támadásokat mindig azzal az ügyes módszerrel indította meg, hogy ő sohasem a maga véleményét közli, hanem a románok nagy többségének véleményét. Már pedig a románok többsége annyira erősen elűtasítja magától a magyarságot és nyelvét, hogy jaj annak, aki ezzel a közvéleménnyel szembe kerül. Goldiş, aki jól ismerte a román közvéleményt, a Tribunához intézett levelében bátran szembeszállott a szebeni lap merész feltételezésével. „Elismerem

¹ 1884. máj. 9/21. 20. sz. „Presiuni electorale” címen.

— írta levelében —, hogy a körülményekhez képest kivételesen tanítottam és tanítok magyar nyelven is... Mert azokkal a tanulókkal is meg kell értenem magamat, akik nem beszélnek románul. Ez olyan kötelesség számomra, amit a közvélemény állítólagos irányzata kedvéért sohasem fogok elhanyagolni.¹

Kevesen voltak azonban ilyen bátrak. A Tribunának a magyar államban élő románokra való hatása napról-napra érezhetőbbé vált. A szebeni érsek ellen közölt sorozatos támadások lassankint aláásták annak tekintélyét. Az az erőszakos megfélemlítés, amelyet a Tribuna kezdeményezett, hallatlan dolog volt addig a román közéletben. Nem csoda, ha egyre kevesebben mertek vele szembeszállni. A *Telegraful Roman* és a *Viitoriul* című hetilapok mindent megtettek ugyan vezetőik védelmére, de a Tribunával nem versenyezhettek. A Tribuna harcias lendülete alapján véve tetszett a románoknak, akik örömmel olvasták a lap magyarellenes cikkeit. De anná! kevésbé tetszett a Tribuna belső harca, melyet románok ellen folytatott. Roman Miron érsek és a mérsékelt román párt többi vezetői a Tribuna megjelenése előtt nem voltak népszerűtlenek a magyarországi közéletben. Sőt — amint éppen Slavici-tól tudjuk — a mérsékelt román párt megalakulása és tevékenységének megindítása a szebeni munkaterv alapján álló román nemzeti párt beleegyezésével történt.² A két párt között létrejött megegyezés szerint tulajdonképpen együtt kellett volna dolgozniuk titokban a román ügyért. Azt gondolták: a szebeni pontok megvalósítását követelő nemzeti párt eddig nem sok eredményt ért el. Meg kell próbálni, hátha az ország alkotmányát, Erdélynek Magyarországhoz való csatolását és a dualista államszervezetet elismerő mérsékelt román pártnak több sikere lesz? A tribunisták azonban épen ettől féltek s ezért ítélték el megindulásától fogva az ú. n. nemzeti összetartás (solidaritatea națională) politikáját. Nem akartak Erdély önkormányzata nélkül a magyarokkal kibékülni, de meg Roman Miron érsekben sem bíztak. „Nem szabad két párt egyidejű létét eltérni“ — mondogatták, mert ha együttműködésük titokban biztosítva is van, a dolog természeténél fogva előbb-utóbb összevesznek s akkor oda van a nemzeti összetartás. Az igazi nemzeti összetartás az, ha az összes románok egyetlen pártban vannak, még pedig a szebeni munkaterv alapján szervezett nemzeti pártban. Nehány hét alatt a Tribuna olyan eredményes munkát végzett, hogy az 1884. június 1-én tartott szebeni párt-értekezleten a régi értelmezésű nemzeti összetartás politikáját elvetették s a tribunisták néhány vezetőjét a párt végrehajtó bizottságába beválasztották. Mivel pedig Cosma Pártén nem volt ezen az állásponton, elnöki tisztségéről lemondott; erre a komité tagjai Baritiu-ot választották elnökké.³ Most már a tribunisták nagyobb reménységgel nézhetek a mérsékelt román párt ellen indított harcuk végső kimenetele elé, hiszen a párt szebeni határozata után hivatkozhattak az egész nemzeti párt egységes véleményére. Cosma Párténak azonban jó néhány híve volt, az érsek pedig szintén sok ember felett rendelke-

¹ 1884. okt. 16/28. 148. sz.

² Slavici: *Tribuna și Tribunistii*, 18.

³ I. h. 33.

zett már egyházi méltóságánál fogva is. Ezeket nagyon megdöbbsentette és felháborította az a hang, ahogyan a Tribuna írt az érsekről. Midőn az érsek megválasztásának tizedik évfordulója volt, a Tribuna különösen kemény cikkben pellengérezte ki. „Öszinte és határozott ellenfelei vagyunk neki” — írta bevezetésképpen a túlnyomó részben ortodox lap a magyarországi román ortodox egyház fejről. A románok többségének véleménye az, hogy baljóslatú nap volt a románokra nézve, amikor az érsek az egyház élére került. Szerencsétlen az az egyház, amelynek Roman Miron a vezetője.¹ Az ilyképen köszöntött érsek természetesen nem épen örült a tribunisták magatartásának. Annál kevésbbé, mivel a románok többségének még nem volt ilyen határozottan elítélő magatartása vele szemben. Ellenségei ugyan szép számmal voltak, de a Tribuna megjelenése előtt egyiküknek sem jutott eszébe, hogy ilyen vakmerő módon a sajtóban támadja meg. Az érsek és barátai érezték, mennyire veszedelmes a Tribuna módszere. A szebeni lap ugyanis a nevelők és politikai hírverők ősi módszerét gyakorolta; a tőle kívánt magatartásról következetesen úgy írt, mint amely már kialakult és meghatározza a román közvéleményt. Ebben az esetben pl. heteken keresztül cikkezett arról, hogy az érseket és a budapesti román mérsékelt párt híveit a románok többsége megveti és kiközösíti. Ez nem volt igaz 1884-ben. De a Tribuna addig állította, amíg a naponta leírt kifogásokat egyre többen kezdték hangoztatni. Ezzel az ésszerű és nagyvonalú hírveréssel a Tribuna néhány év alatt jelentős eredményeket ért el.

1884. végén azonban még sokan voltak, akik ezt a módszert valóban csak veszedelmes módszernek, nem pedig a tényleges helyzet kifejezésének tartották. A Tribuna állandó hírverését a románság helyzetének romlásáról épen olyan túlzásnak tekintették, mint, a magyarság ellen irányuló egységes román föllépést sürgető követeléseit. A Tribuna azt kívánta, hogy a magyar állam elleni küzdelem érdekében minden román tegye félre más román testvérével szemben a kisebb okból származó ellentétet. Legyen nagy testvéri összefogás és nemzeti béke, mint amely feltétlenül szükséges nagy közös nehézségek idején. Kisebb veszekedések nem lehetnek akkor, midőn a románokat olyan nagy elnyomás közös valósága keseríti. De ezt a románok nem igen érezték s azért a kisebb-nagyobb viták nyugodtan folytak tovább. A Tribuna kénytelen volt megállapítani a szomorú valóságot. „Állandóan siránkozunk és panaszkodunk, hogy fejlődésünket akadályozzák, hogy a közélet összes területeit bezárják előttünk, hogy mintegy idegenek vagyunk hazánkban: azonban mindezeket úgy mondjuk, mint akik nem vagyunk meggyőződve a tőlünk mondottak igazságáról.”²

A Tribuna másodisk évének elején valóban ilyen volt a helyzet. Az újság egyre szenvedélyesebb hangú cikkeinek láttára sokan feltették a kérdést, vajjon mit akar a Tribuna ezzel a valóságnak meg nem felelő, szélsőséges beállítással? 1885. tavaszán e kérdések sorába állott Erdély másik román napilapja, a nagymúltú *Gazeta Transilvaniei* is. A brassói napilap addig némi tartózkodással figyelte szebeni laptársa tevékenységét. Politikailag mindketten a szebeni pontokat hirdették és a román nemzeti pártot támo-

¹ Tribuna, 1884. nov. 22/dec. 5. 178. sz.

² 1884. dec. 21/jan. 2. 201. sz.

gatták: Midőn a Tribuna a maga különös, lámadó modorában tevékenységét megkezdte, és hatása nőttön-nőtt, a brassói lap bizonyára látta saját háttérbeszorulásának előjeleit. 1885. tavaszán kitört az első harc a két lap között. A brassói Gazeta az Ellenzék egyik cikkének átvételével próbálta jellemezni, hogyan nézi a magyar sajtó a Tribuna magatartását. Erre a Tribuna nekiment a Gazetának és néhány kellemetlen hatású feltételezéssel igyekezett néhány kérdésben nyílt színvallásra kényszeríteni. A Gazeta dühösen válaszolt. Rámutatott arra, hogy a Tribuna „végzetes módon“, mindig veszekedésre hajlik¹ nemcsak a magyarokkal, hanem a románokkal is. Lám most már annyira elragadtatta magát, hogy vakmerőségében nyíltan szembeszáll a Gazetával, noha munkatársai csak „tegnap-tegnapelőtt vették a tollat kezükbe“. „Ha valaha is tévedtünk — írta a Gazeta — akkor bevalljuk, hogy tévedésünk abban a túlságosan nagy elnézésben állott, amellyel eddig a Tribunánál lévő kartársaink célzatos csacsogásait kísértük.“ A Tribuna gyanúsításait és bizonytalanságait a Gazeta más körülmények között nem venné komolyan, — fejtette ki továbbiakban a brassói lap cikkírója. De most nem lehet tréfálni, mert „rejtett és veszedelmes irányzattal“ áll szembe, melynek eszméi megmérgezhetik a román népet. Ezért igyekezni kell előre elhárítani a Tribuna eszméinek fertőzőesi veszedelmét. „Román közérdek és különleges erdélyi érdek megtudni — írta a Gazeta —, milyen célokat és irányzatokat követ a Tribuna, mely egyrészt folytonosan nagy szájjal kiabál, hogy a román nép az igazságtalanságok miatt — „meggondolatlan tettekre“ hajlik, másrészt pedig a legpiszkosabb gyanúsításokat irányítja azok ellen, akik hosszú idő óta meggyőződéssel harcolnak a román nép jogaiért.“³ A Gazeta cikkből kitűnt, hogy a brassói lap véleménye sokban eltér a Tribuna fel fogásától. A brassói román napilap nem hitte, hogy a magyarországi románok annyira el lennének keseredve helyzetük miatt, mint ahogyan a Tribuna állítja. „Mit gondol a Tribuna — kérdezte a Gazeta Transilvaniei, — milyen különös szolgálatot tett a román ügynek azzal, hogy Erdélyt úgy állította be, mintha egy dinamittal megtöltött hordó lenne? Milyen célból és milyen alapon írja le a Tribuna a román nép elégedetlenségét olyan módon, mintha ez a nép a forradalom előestéjén állana?“⁴ A Tribuna válaszában hangsúlyozta, hogy ő azért írt ilyen módon a román nép elégedetlenségéről, mert így nyilvánvalóbb az elégedetlenséget kiváltó ok megszüntetésére irányuló román követelés jogosultsága. A Gazeta tehát jobban tenné, ha ezt a nagy román ügyet nem gyengítené a maga állításaival.

A vita lassan-lassan elült s a felek egyelőre megbékéltek. De ez a béke csak látszólagos volt. A két lap közti ellentét nem szűnt meg. A Gazeta nem bírta a versenyt a Tribunával, mely vakmerő magatartása és éles hangja következtében egyre nagyobb olvasótáborra hódított magának. A románok annyira hozzászóltak a szebeni lap éles írásmódjához, hogy a mérsékelt hangú román lapok iránti érdeklődés napról-napra csökkent. A Tribuna első vetése kezdett megérni. A mérsékelt román párt lapja, a

¹ 1885. febr. 26/márc. 10. 45. sz.

² — 3 1885. febr. 27/márc. 11. 46. sz.

⁴ 1885. febr. 28/márc. 12. 47. sz.

Viitoriul 1885. tavaszán megszűnt. Megszűnését a Tribuna egyenesen a lap túlságosan mérsékelt magatartásának tulajdonította, mert a románság már egyre keményebb hangot kívánt s időnként még a Tribunát is mérsékeltnek találta. „Lassan-lassan azok, akik a Tribunával meg voltak elégedve, kezdték a lapot igen mérsékeltnek tartani” — írta a Tribuna a Viitoriul megszűnésével kapcsolatban. „Igaz tehát — folytatta — hogy ha a Viitoriul megszűnik, a mérséklet betegségében pusztul el.”¹

A Tribuna ugyancsak óvakodott ettől a „betegségtől”. Munkatársai valósággal versenyeztek a kemény kifejezések használatában. A lap írásmódjának megfelelt például a szatmármegyei román nőegylet elnöknőjének beszámolója, melyben az a magyar belügyminiszter döntését „a román türelmesség arcátlan kihívásának” minősítette. A belügyminiszter ugyanis a nőegylet alapszabályait nem hagyta jóvá s ez dühösítette fel az egylet vezetését, mely a Tribunában a fenti minősítés után feltette a kérdést: „jogállamban élünk-e, vagy a basibozukok dühének szolgálnak ki minket?” — Máskor a magyar állami intézmények túlságos anyagi támogatásáról cikkezve a Tribuna kifejtette, milyen kár, hogy pl. a budapesti színházakra annyit költenek, holott azok „rendszerint üresek” és a román cikkíró szavai szerint „a kutyák üvöltenek bennük”. Bátran ki lehet mondani, hogy a Tribuna számai a dűrva szitkozódások és kemény kifejezések valóságos tárházai. A hangot a szászok is kifogásolták. Mikor Slavici első sajtópere az ismeretes felmentéssel végződött, a szászok tárgyilagosságukat hangoztatva kifejtették, hogy a Tribuna hangjával ők sem értenek egyet s azt igen dűrvának találják. Erre a Tribuna azt válaszolta, nem a románokon múlik a hangszínezet megválasztása. Azért kell a Tribunában ilyen kemény hangot használniok, mert ez a célravezető; ez a hang felel meg a magyarok természetének. A magyarok nem akarják meghallani a román elégedetlenség szavait. A Tribuna tehát kénytelen erős kifejezéseket használni, mert azt akarja, hogy a magyarok végre vegyék tudomásul a román elégedetlenséget.²

A tribunisták tehát egyre fokozódó hévvel folytatták támadó hadjáratukat a magyar állam és a magyarság ellen. Ugyanakkor a belső román arcvonalon megindított harc sem szünetelt. Ez utóbbi arcvonal eredményei csakhamar szembetűnőek voltak. A mérsékelt román párt lapjának, a Viitoriul-nak megszűnésével a párt hívei közül sokan visszatértek a szebeni pontokat képviselő román nemzeti párthoz. A Tribuna ismétellen próbálkozott Roman Miron érsek és más egyházi vezetők „megtérítésével” is. 1885. közepén újból felhívta őket: csatlakozzanak a magyar kormány ellen harcoló többi románokhoz. „A magyar kormány, mellyel a románok harcban állanak, nyomást gyakorol az egyházi vezetőkre” — írta egyik vezércikkben. A románoknak joguk van tehát minden eszközt felhasználni arra, hogy ezeket az egyházi vezetőket rákényszerítsék a kormány nyomásával szemben határozott ellenállásra. A Tribuna felajánlja támogatását e célra. Ha ez nem elég, vegyék tudomásul, hogy a magyaroknak tett szol-

¹ 1885. márc. 2/14. 49. sz.

² 1885. márc. 5/17. 51. sz.

³ 1885. febr. 10/22. 52. sz.

gálataik miatt a Tribunával kerülnek összeütközésbe. A cikk szerzője félreérthetetlen fenyegetéssel fordult az egyházi vezetők felé: „nem játszunk a szavakkal, nagy érdekekért vívott küzdelemben veszünk részt s aki ellenünk van, nyugodjék bele abba a gondolatba, hogy mi is megtámadjuk és jól kikeressük sebezhető pontjait.”¹ Az érsek azonban nem ijedt meg, noha a Tribuna most már saját papjait is igyekezett ellene lázítani. A papok között voltak olyanok, akik főkötelességüknek híveik lelkipálcázását tartották, nem pedig a román nemzetiségi harc folytatását. A Tribuna ezeket a papokat kiszorította. „Bennünk románokban — írta — ma a nemzeti érzés megelőzi a vallásos érzést és elidegenedünk attól az egyháztól, amelyik nem oltalmazója nemzeti fejlődésünknek. A mi papunknak mindenekfelett a nemzeti szellem csöndes hívének és a román műveltség terjesztőjének kell lennie, másképen tudni sem akarunk róla.”² A jó románok mindenütt felhasználják az alkalmat a román műveltség terjesztésére és idegenekkel, főleg pedig magyarokkal nem érintkeznek. Ez utóbbi dologra nagyon kell vigyázni minden románnak, — írta a Tribuna ismételtén. A román nép annyira komolyan veszi ezt, hogy még a legnépszerűbb vezére is rövid idő alatt lehetetlenné válik előtte, ha gyakrabban megfordul magyar társaságban. Lám Gojdu minden jótéteménye ellenére a román társadalom számkivetettje maradt, mert a magyarokkal barátkozott.

A Tribuna szívós megfélemlítő politikája lassan-lassan tényleg kialakította azt a mindinkább egységessé váló magatartást, melyről a lap megindulása pillanatától kezdve, mint meglévő valóságról írt ugyan, de amely 1884. elején még csak óhajítás volt. 1885. végén már más volt a helyzet. Roman Miron érsek észrevette, hogy a Tribuna hatása alatt személyes híveinek száma egyre apad, sőt egyik-másik egyházi ténykedését legbizalmasabb köréből álnéven rendszeresen feljelentik a Tribuna szerkesztőinek. Papjaik előtt is fogyott a tekintélye. Ezért elhatározta, hogy megpróbálja összefogni mindazokat, akiknek a Tribuna nem rokonszenves. Ilyenek most már inkább az ismert nevű politikusok között voltak, mert a tömegek egészen a Tribuna sodrásába kerültek. Növelte az érsek reményeit a Gazeta Transilvaniei újabb támadása a Tribuna ellen. Ezenkívül *Babeş Vince* és *Mocsonyi Sándor* támogatására is számított, mert e két bánági román politikus ugyancsak veszélyesnek tartotta a Tribuna szélsőséges politikáját. A magyarországi román közélet eme vezetői megengedhetetlennek tartották, hogy a magyar államban élő románok legfőbb hatósága, irányítója és ellenőrzője a Tribuna legyen. A Tribuna ugyanis határozottan ezt a szerepet követelte magának s 1885. vége felé sok tekintetben tényleg legfőbb irányítója lett a románságnak. De ugyanekkor megindult ellene is az összefogott támadás.

1885. végén a Gazeta Transilvaniei cikksorozatát kezdett a Tribuna főszerkesztője, Slavici ellen. A cikkekben Slavici-ot a magyarországi románság belső békebontójának nevezte s politikai elveit éles bírálathoz részesítette.

¹ 1885. jún. 4/16. 125. sz.

² 1885. okt. 17/29. 237. sz.

³ 1885. okt. 22/nov. 3. 241. sz.

tette. E cikkek megjelenésével egyidejűleg Roman Miron érsek is felhívta alárendeltjeit: tagadják meg a Tribunát és forduljanak szembe annak irányával. A tribunisták értesülése szerint az érsek mögött ekkor már ott állott Babeş is, akinek a Tribuna iránya eleitől fogva nem tetszett.¹

A Tribuna legelőször Roman érsek ellen fordult. Slavici egy nevével jelzett nyilatkozatban bejelentette, hogy azontúl nem fogja kimélni az érseket.² Babeş-sal és a Gazeta Transilvaniei szerkesztőivel szemben nagyobb óvatosságra volt szükség. Ezek a nemzeti párt befolyásos tagjai voltak. Ellenük tehát nem lehetett olyan hamar nyílt támadást indítani. A Tribuna egyelőre megelégedett azzal, hogy közölte Babeş-nek Slavici-ra vonatkozó kijelentését, úgy akarván Babeş-t bemutatni, mint aki nem barátja a Tribunának. Babeş állítólag azt mondta volna, hogy Slavici „makács, önfejű, meggyőzhetetlen és kibékíthetetlen”. Ez a jellemzés sok tekintetben találó is volt. Slavici tevékenységét végtelen szívósság és kitartás jellemezte. Midőn 1886. elején a Gazeta Transilvaniei és a Lumină-tóriul (Babeş hetilapja) lassan-lassan Roman érsek mellé állott és az érseket a Tribunával szemben védelmébe vette,³ Slavici elhalasztotta a szövetsé- zett ellenfelekkel való leszámolást. A Gazeta támadását egyelőre szintén válasz nélkül hagyta. Előbb meg akarta erősíteni a tribunisták helyzetét a nemzeti pártban. Törekvése 1887-ben sikerre vezetett. Babeş ellenzésé- vel szemben Slavici-ot beválasztották a nemzeti párt komitéjába s nem sokkal később a komité titkára lett.⁴ Mint a komité titkárát megbízták az uralkodó elé terjesztendő memorandum megfogalmazásával. Slavici és vele együtt a Tribuna a nemzeti párt vezetésében győzelmet aratott Babeş felett s e pillanattól kezdve a Tribuna irányzata végleg felülkerekedett. Babeş, Mocsonyi és többiek, akik a memorandumnak az uralkodó elé való terjesztését nem helyeselték, lassankint egyre jobban háttérbe szorultak. Nehány év múlva teljesen legyőzve félreállottak s a Tribuna szélsőségs vezetése alatt jött létre a magyarországi románág politikai egysége. A tri- bunisták jogosan hivatkozhattak arra, hogy ezt az egységet súlyos harcok árán ők valósították meg. A memorandum e politikai egység jegyében született meg s a Tribuna legnagyobb politikai erőfeszítése a memorandum elkészítése és átnyújtása, valamint a memorandum-pernek a román hír- verés céljából való kihasználása volt. Nyilvánvaló, hogy a tribunisták mun- kája nélkül e memorandum soha sem készült volna el. Ám a memoran- dumnak semmi gyakorlati eredménye nem volt a magyarországi román- okra nézve. A Tribuna sokkal nagyobb eredményt ért el a román köz- művelődési egység megvalósítása révén. Ez utóbbi nélkül különben a me- morandum-mozgalom sem sikerült volna, meri a közművelődési egység megvalósulása következtében jöttek létre azok a politikai összkötetések, melvek a Kárpátok két oldalán élő románokat ettől fogva mindig össze- tartották.

Az előbbiekből már láttuk, hogyan indokolta a Tribuna a román köz-

¹ 1886. jan. 17/29. 13. sz.

² 1885. dec. 31/jan. 10. 297. sz.

³ 1886. jan. 29/febr. 10. 23. sz.

⁴ Slavici: *Tribuna și Tribunistii*. 53–54.

művelődés központjának Bukarestbe való költözését. Szerinte Erdély románsága nem bírta a versenyt Romániával, mert továbbfejlődését a magyar kormány politikája megakadályozta. Így került Bukarest az éltre s most már közművelődési téren a magyar állam összes románjai a román fővároshoz símulnak. „Ma a mi tekintetünk — írta a *Tribuna* 1885-ben — állandóan Bukarest felé irányul s legfőbb gondunk az, hogy a közművelődési formákat illetőleg ne térjünk le nálunk fejlettebb testvéreink útjáról és hogy terjesszük itt az ő szellemüket. Az irodalmi Dácia olyan történelmi igazság, melyre büszkék vagyunk s olyan, amit még a magyarok sem tagadhatnak.”¹ A putnai gyűlés részleteiből és határozatainak következményeiből tudjuk, hogy a magyarországi románoknak a bukaresti szellem és közművelődés felé való fordulása a szintén romániai eredetű junimista mozgalom elszánt híveinek tudatos tevékenységére vezethető vissza. A bukaresti közművelődési központ tehát nem azért alakult ki, mert a magyarországi románok „a magyar elnyomás miatt” nem fejlődhettek, hanem ellenkezőleg: a magyarországi románok önálló közművelődési fejlődését a romániai szellem szolgálatában álló és azt minden eszközzel fejlesztő junimisták akadályozták meg. Slavici-tól tudjuk, hogy a magyarországi románok egyáltalán nem kívánták a romániai közművelődés hatását s Balázsfalva — minden magyar befolyástól mentesen — a Cipariu Timotheus és tanítványainak etimologikus szellemében akarta a román nyelvet tovább fejleszteni. „A románok sem Erdélyben, sem Bukovinában nem ismerték a romániai művelt társadalom eme természetes befolyását — írja Slavici szószerint — s makacsul visszautasítottak minden Romániából jövő közművelődési formát.”² Így hát hosszú, kitartó munkával kellett a magyarországi románok emez idegenkedését legyőzni és a magyar állam románjait Románia közművelődési hatása alá helyezni. Világos tehát, hogy ez a „közművelődési egyesítés” nem a magyar állam elnyomó politikájának visszahatásaképpen következett be, hanem ellenkezőleg: azért lehetett megvalósítani, mert a magyar államban a román közművelődés alakulását semmiféle állami megszorítás nem befolyásolta. A *Tribuna* épen azért állította úgy be a kérdést, mintha a Bukarest felé való fordulás a magyar politika miatti visszahatás következményeképpen már véglegesen megtörtént volna, mert el akarta leplezni azt a tudatos, egységesítő munkát, mely a *Tribuna* hasábjain megindulva döntő jelentőségűnek ígérkezett. A *Tribuna* valamennyi kezdeményezése között ez volt a legóvatosabb. Nem írt heves cikkeket a magyarországi román közművelődés szelleme ellen; nem intézett nyílt támadást Balázsfalva hatása ellen, hanem az újság nyelvezetének terjesztése és hatása révén közvetett módon ásta alá a balázsfalvi iskola nyelvét és írásmódját. Okos és körültekintő eljárás volt ez.³ Egyrészt a magyar állam figyelmét nem hívta fel e munkára, mely következményeiben annyira fontos volt, hogyha a magyar állam vezetői idejében észreveszik, talán még meg is akadályozzák. Jól lehet a munka fontosságának magyar részről való felismerését az akkori

¹ *Tribuna*, 1885. máj. 29/jún. 10.

² Slavici: *Tribuna și Tribuniștii*. 41—42.

³ Breazu Ion: *Literatura Tribunei*. Dacoromania. VIII (1934—35). 37.

magyar viszonyok között nem igen lehetett feltételezni, — csodák még Magyarországon is történhettek s a Tribuna nem akarta kockáztatni a biztosra vett eredményt. Másrészt a heves fellépés elidegeníthette és makacssá tehetné volna a magyarországi románságnak a balázsfalvi hagyományokhoz ragaszkodó híveit. Ezért a Tribuna megindulása után csak másfél évvel közölt egynes támadásnak tekinthető cikket a balázsfalvi nyelv és írásmód ellen. Addigra azonban az újság nyelvével közvetve anynyira népszerűvé tette a romániai írást és nyelvet, hogy a balázsfalvi nyelv és írás órái meg voltak számolva.

Láttuk, hogy a magyarországi etimologikus nyelv és írás ellen ez első nagyobb támadást a szebeni Telegraful Roman mögött álló fiatalok intézték hét-nyolc évvel a Tribuna megjelenése előtt. Munkásságuk az etimologizmus uralmát megingatta ugyan, de nem volt döntő hatású. Hogy mennyire nem, azt bizonyítja az a nagy különbség, amely a Tribuna és más román újságok nyelvezete között a szebeni napilap megjelenése után csakhamar mindenkinek feltűnt. A Tribuna nyelve a romániai megújult nyelv volt, melynek szépségeit Slavici, az akkori román irodalom egyik legnagyobb tehetsége ragyogtatta a lap hasábjain. Ezzel szemben a magyarországi román lapok a balázsfalvi iskola hagyományainak szellemében kialakult latinizáló, nehézkes nyelvet használták. A balázsfalvi szellem hatása alatt élő román nyelv a latinhoz ugyan tényleg jobban hasonlított, mint a romániai, de elsősorban a román középosztály nyelve volt; a nép nem nagyon értette. Slavici és a többi junimisták szemében, a valóságnak megfelelően, ez a nehézkes. Eminescutól „madárnyelv”-nek csúfolt, mesterséges román nyelv volt a Kárpátok két oldalán élő románság közművelődési egységének legnagyobb akadályja. Ez akadály komolyságáról kellő képet alkothatunk magunknak, ha egymás mellé állítjuk a Tribuna és egy másik elterjedt román hetilap, a Luminătorul néhány mondatát. 1884. májusában a szebebi komité azonos szövegű felhívást bocsátott ki, melyben a párt híveit meghívta a júniusban tartandó szebeni értekezletre. A felhívást a román nemzeti párt munkatervét támogató összes magyarországi román lapok közölték. A Tribuna máj. 3/15-i, a temesvári Lumintătorul máj. 5/17-i számában közölt szöveg ilyen volt:

TRIBUNA:

Cătră alegătorii români aderenți ai partidei naționale române din Ungaria și Transilvania.

Comitetul electoral permanent al partidei naționale române, esmis de cătră conferința alegătorilor români, ținută în Sibiiu în zilele din 12, 13 și 14 Maiu 1881, terminând lucrările preparative convoacă prin aceasta o conferință generală a partidei pe 1 Iunie calendarul nou...

*Trombițaș
secretar.*

LUMINĂTORIUL:

Cătră alegătorii romani aderenți ai partidei naționale romane din Ungaria și Transilvania.

Comitetul electoral permanent al partidei naționale romane, esmis de *cătră conferința alegătorilor romani ținută în Sibiiu, în zilele din 12, 13 și 14 maiu 1881* *convoca prin acest'a o conferința generală a partidei pe 1 iunie calendarul nou* *Trombitiașiu
secretariu.*

A két lap azonos szövegére vetett egyetlen pillantás elegendő a romániai és magyarországi román írásmód közti különbség megállapítására. Egy harminchárom szóból álló mondatból a magyarországi román nyelven írott lap nem kevesebb, mint tizennyolc szót másképen írt, mint a romániai nyelvet használó Tribuna. A magyarországi román középosztály írása tehát átlag felében különbözött a Romániában használatos helyesírástól. De nem csak helyesírásban volt különbség a két nyelv között, hanem kiejtésben is. A magyarországi román etimológisták arra törekedtek, hogy a szavakat úgy ejtsék ki, amint leírják. Így a magyarországi románok legjobb úton voltak egy külön, a romániai nyelvtől erősen elütő román nyelv kialakítása felé.

E fejlődés tudatos megállapítására és a fonetikus írás bevezetésére vállalkoztak volt a szebeni irodalmi kör tagjai. A Telegraful Roman mellékletén és hasábjain át jó munkát végeztek. Bevezették a fonetikus írásmódot a magyarországi román szellemi életbe és romániai helyesírással írott könyvek kiadására buzdították a román szellemi élet képviselőit. Munkájuk szép sikerrel járt. De az etimológisták még erősen tartották az arcvonalat. Ezt csak a Tribunának sikerült végleg áttörnie és a fonetikus írásmódot és romániai nyelvet uralomra juttatnia.

A szép és könnyed romániai nyelven írott Tribuna naponta megjelent. A lap nyelvét sokan szídták, csúfolták és „elrontott” nyelvnek minősítették, de egyre többen és egyre nagyobb területen olvasták.¹ Naponta és állandóan olvasva a legérdekesebben, — mondhatnók — legizgatóbb módon szerkesztett román napilapot, a magyarországi románság lassankint megszokta a lap nyelvét s a végén már szépnak találta. A Tribuna ügyének és nyelve népszerűsítésének legtöbbet használták az ú. n. vidéki levelezők tudósításai. (Correspondențe particulare.) A Tribuna minden száma tele volt ilyen vidéki tudósításokkal. A tudósítók legnagyobb része (falusi papok, tanítók, kisvárosi hivatalnokok, vagy szabadfoglalkozásúak) nem tudott a Tribuna nyelvére írni. A beküldött levelek és tudósítások nyelve a Magyarországon használatos román nyelv volt, etimologikus helyesírással. A Tribuna szerkesztői azonban rendszeresen átírták, vagy átjavították a vidéki írásokat. E munkához rengeteg türelemre és finom tapintatra volt szükség, nehogy a tudósítók megsértődjenek cikkeik átírása miatt. Slavici bevallja, hogy mintegy két éven át ilyen munkával töltötte estéit. A javításban Bechnitz segített neki: később pedig Cosbuc György, a román irodalom fiatal reménysége, aki szintén belépett a Tribuna szerkesztői csoportjába. Két-három év múlva a Tribuna nyelve és írásmódja egészen általános lett: a vidéki tudósításokat már javítás nélkül is lehetett közölni. Ez azt jelenti, hogy 1884-től 1887—88-ig a Tribuna megsemmisítette a különálló magyarországi román írásmódot és nyelvet, azaz a romániai román nyelvet és helyesírást egyeduralomra juttatta.

A balázsfalvi etimologikus írásmód fentartása érdekében 1885 tavaszán jötték az utolsó érdekes kísérletet. Ez év április 8-án Balázsfalván gör. kat. tanári értekezletet rendeztek. Az értekezleten az összes gör. kat. középiskolák tanárai résztvettek. A Tribuna röviden beszámolva az értekezletről.

¹ Slavici: *Tribuna și Tribuniștii*. 43.

² T. h. és *Jumca prin care am trecut*. 97.

néhány megjegyzéssel kísérte a résztvevőknek a helyesírás egységére vonatkozó határozatát. „A különködő etimologikus helyesírás — állapította meg, — jelenleg a Karthago bukása előtti harcot vívja, mert csak nehezen hagyja el a küzdőteret... Azonban ütött az órája. Mégis dicséretére válik, hogy az utolsó percekben is annyi bátorsággal és önmegtagadással harcol.”¹ Tényleg a balázsfalvi értekezlet résztvevői nem tudtak egységes megállapodásra jutni a helyesírásra vonatkozólag. A naszódi tanárok a fonetikus írásmód mellett kardoskodtak; míg a balázsfalviak a régi etimologikus hagyományok és helyesírás fenntartását kívánták. „Balázsfalván az öregtől a fiatalig mindnyájan az etimologikus helyesírás mellett vannak” — írta egyik balázsfalvi újság nyomán a Tribuna.² A balázsfalvi értekezlet részletes lefolyásáról egyik résztvevő naszódi tanár számolt be a Tribuna hasábjain.³ E beszámoló feltárja a romániai helyesírás híveitől hangoztatott érveket. Egyik ilyen érv az új helyesírásnak a román népre való hatását emelte ki. A jó helyesírás előmozdítja a közművelődésnek a nép nagy tömegei között való elterjedését. A balázsfalviak, akik a régi etimologikus írásmódhoz olyan makacsul ragaszkodtak, nagy kárt okoznak a románságnak. Sajnálatos dolog, hogy még nem vezették be iskoláikba az egységes román helyesírást. Így elszigetelődnek a másik román világtól. „Legalább a nyelv, az irodalom és az irodalmi alapzatot képező helyesírás területén legyen meg az egység”, — írta a tudósítás szerzője, Alexi dr., tanár. A híres és mindenekfelett nacionalista Balázsfalva remélhetőleg román módon fogja felkarolni ezt az ügyet a nyelvi és helyesírási nemzeti egység érdekében. „Nem tudok megbékülni azzal a gondolattal, hogy ma az egész nagy és kiterjedt Romániában csak Balázsfalva legyen hajlamos a helyesírás szempontjából való kivételre” — írta ügyesen a Tribuna cikksorozatának szerzője. Tényleg Balázsfalva egyedül nem tudta megakadályozni annak a nyelvi egységnek győzelmét, melynek érdekében a legnagyobb tehetségű román írók olyan szívós tevékenységet fejtettek ki. Nemsokára megadta magát s ezzel a román nyelvi egység megvalósult. A nyelvi egység megszületése természetesen további nagyjelentőségű következményekkel járt. A romániai hatás megnövekedett. De nemcsak a közművelődési, hanem politikai téren is. Amint Slavici írja „megkezdődött az eszmék közlekedése, s ezáltal kellett a közművelődési törekvések egységére eljutnunk”.⁴ Itt azonban már inkább politikai egységre való törekvéstről volt szó, mert a közművelődési egység a romániai nyelv és helyesírás elfogadásával, valamint a román királyság irodalmának beáramlásával a múlt század nyolcvanas éveinek vége felé megvalósult. Az 1891-ben alapított közművelődési szövetség, a hírhedt „Liga culturală” már egészen politikai célú alakulat volt, melynek törekvése a magyarországi román kérdésnek és a román politikai egység eszméjének az európai országokban való népszerűsítésre irányult.⁵ A Liga sokat hangoztatott közművelődési célja és formája csak a be nem avatott

¹ 1885. ápr. 11/23. 82. sz.

² 1885. jún. 7/19. 128. sz.

³ 1885. 124—130. sz.

⁴ Slavici: *Tribuna și Tribuniștii*, 43.

⁵ A Liga Culturală jelentőségéről legutóbb Polónyi Nóra írt *A Liga Culturală és az erdélyi román nemzetiiségi törekvések* címen. Budapest, 1939.

külföldieket tudta félrevezetni. Hiszen a Liga megalapítása pillanatában a románság közművelődési egysége valóság volt, mely épen főleg a Tribuna tevékenysége következtében lett azzá. A közművelődési egységért már nem volt szükség új alakulatra, mert az a putnai elképzelésnek megfelelően megvalósult.

E nagy siker mellett a Tribuna más területen is jelentős eredményt ért el. Megjelenése után csakhamar gondos munkát indított meg ama szakadékok áthidalására, mely a magyarországi román középosztályt a falusi román néptől egyre jobban elválasztotta. A magyarországi románság politikai fejlődésének vázolásakor láttuk, hogy a román nép nem nagyon értette középosztálybeli vezetőinek politikai céljait. Nem tudta mi a passzivitás s még kevésbbé tudott különbséget tenni a nemzeti párt és mérsékelt román párt politikai elvei között. A képviselőválasztások idején rendszerint résztvett a szavazáson, de minden határozott politikai meggyőződés nélkül. Az 1884-i választáskor pl. csak két román képviselőt választottak meg a szebeni nemzeti pontok alapján, míg a többi kerületek románjai más alapelvet valló jelöltekre szavaztak. A Tribuna ezt a jelenséget a román nemzeti összetartás meggyengülésével magyarázta, de jól tudta, hogy a falusi nép és középosztály között a passzivitás kimondása után legtöbb helyen semmiféle összetartás nem volt. Ezt a magyarok is tudták és alkalomadtán szemébe mondták a román politikai „előharcosoknak”. A Tribuna épen ezért eleitől fogva hangsúlyozta a román középosztály és nép összefogásának nagy jelentőségét. Valószínűleg az ő hatásának tulajdonítható az a nagy igyekezet, mellyel 1884-től kezdve a román középosztály vezetői a román népet próbálták szervezettebben belevonni a politikai küzdelmekbe. A választói gyűlésekre a falusi nép választóit is meghívták és néhány helyen népszerű módon kezdték megmagyarázni nekik a politikai küzdelmek értelmét. Ezzel mintegy meg akarták cáfolni azt a magyar újságokban gyakran kifejtett véleményt, mely szerint a román parasztság nem törődik a középosztálybeli vezetők politikájával. Az 1884. május 6-án tartott kolozsvári román választói gyűlésen pl. *Coroian Gyula* ügyvéd és meghívott és megjelent parasztokra mutatva, utasította vissza a román parasztság nemtörődő politikai magatartására vonatkozó, már említett állítást. Kolozsváron nagy újság volt a parasztoknak a választói gyűlésen való megjelenése. A politikai fogalmakat nem nagyon értették. De *Podoabă Vazul* pap és *Coroian Gyula* ügyesen fejtette ki a falusiaknak ismeretlen szavak jelentőségét. Így Podoabă az összetartás fogalmát magyarázta meg. Coroian pedig a parasztok és urak közti jó megértésről beszélt. A falusiak hiúságát csiklandozva mondotta: „a román uraknak soha sem szabad elfeledniök, hogy a bocsorkból nőttek ki”. A felvilágosított nép a beszámoló szerint örömmel és figyelemmel hallgatta az urak magyarázatait. A gyűlés végén egyik paraszt felállt és megköszönte nekik, hogy velük, parasztokkal is foglalkoztak.¹

Szászsebesen az ottani választók gyűlésén hasonló eset játszódott le. A mintegy kétszáz jelenlévő közül körülbelül 100 paraszt volt. Itt a román

¹ Tribuna, 1884. ápr. 26/máj. 8.—9. sz. „Adunările electorale române naționale” címen.

tanító hivatkozott beszédében a román parasztok részvételének jelentőségére. A tanító „tekintettel egyes nem román újságok azon állításaira, melyek szerint a román értelmiségi osztály (inteliginta) egyedül áll, a román népnek pedig egészen más politikai szemlélete van, általános taps közepette javasolta: tüntessék fel a gyűlés jegyzőkönyvében a jelenlévő választók számát; mennyi közülük az értelmiségi, mennyi a falusi paraszt, hogy ezzel adják meg az illő cáfolatot azokra az ellenséges állításokra”.¹

A Tribuna azért emelte ki ezeket, mert remélte, hogy e példákat más helyeken is követni fogják. Valóban így történt. A szebeni lap a parasztság és középosztály politikai egységének ügyét olyan szívósan felkarolta, mint a közművelődési egység eszméjét. Ismételten rámutatott a parasztsággal való szoros kapcsolatból származó erőre. „Mi erősek vagyunk — írta a kolozsvári tüntetésekkel kapcsolatban —, mert a néppel a legszorosabb összeköttetések vannak. És amikor összeköttetésekről beszélünk, nem a bizalmat értjük, ami túlságosan kicsi dolog lenne: vérségi és lelki kapcsolatokról van szó. Mindenikünknek vannak a nép között rokonai, testvérei és gyermekkori barátai, vagy keresztfitái és ezeknek maguknak is meg vannak a saját külön összeköttetéseik. Ilyenformán mi nem úgy jelenünk meg a közéletben, mint egyedülálló emberek, hanem mint gyakran nagy és mindig jó szorosan szervezett csapatok.”² A Tribuna eme megállapításainak egy része, a román középosztálynak a nép között lévő rokonaira vonatkozólag igaz volt. A lap főszerkesztője, Slavici mindenesetre elsősorban magára gondolva írta az idézett sorokat, mert ő paraszt családból származott s e származására mindvégig büszke maradt. A román falvak népét a valóságnak megfelelően erősebbnek, román szellemiségben, hagyományokban gazdagabbnak és értékesebbnek tartotta, mint a középosztályt. A középosztály nagy részének hozzá hasonlóan ugyancsak voltak a nép között rokonai, de a népi rokonoktól sokan eltávolodtak s rájuk kevésbé voltak büszkék, mint Slavici. A Tribuna tudatosan folytatta a népi értékek ismeretése és megmentése, illetőleg megszervezése érdekében kezdeményezett mozgalmát. Előtte ez kettős munka volt: a középosztályt közelebb kellett vinni a nép ősi erejéhez és hagyományaihoz, a népet pedig bele kellett kapcsolni a román középosztály műveltségébe és nemzeti politikájába. A munka utóbbi része azonban a román falusi nép tömegeinek írástudatlan volta miatt nem kis nehézségbe ütközött. A parasztságot nehezen lehetett politikailag megnevelni, mivel az írás-olvasást nem ismerte s így a politikai nevelés legjobb eszközeit, az újságokat nem tudták nevelésében felhasználni. A Tribuna a román falusi értelmiségi osztály tagjaitól várta a fenti nehézség eloszlatását. A román papokat, jegyzőket és tanítókat felhívta, vállalják a közvetítő munkát a nép felé s magyarázzák meg a népnek a Tribuna felvilágosításait.³ E célból sok tanítónak és papnak ingyen küldte a lapot. A falusi tömegek nevelésében ugyanazt a módszert alkalmazta, amely már a középosztálynál is jól bevált: amire rá akarta nevelni a népet, arról ismételtén úgy írt, mint ami már sok helyen megvan. Pl. az összetartásról írott

¹ 1884. ápr. 29/máj. 11. 12. sz.

² 1884. máj. 8/20. 19. sz.

³ 1884. máj. 29/jún. 10. 35. sz.

egyik vezércikkében rámutatott arra, hogy az egyedül álló román paraszt alázatos, de a falú már nagyon szorosan összetart. Ha egy román faluban valakit a magyar hatóság megbánt, ma öt, holnap tíz, holnapután húsz ember érzi a bánatmat s néhány hét múlva az egész falú fel van háborodva miatta.¹ A feltételezett, illetőleg valóságként megrajzolt összetartásról szóló cikk a pap vagy tanító tolmácsolásában bizonyára nem egy helyen kiváltotta a hallgató falusiak jóváhagyó beleegyezését: „Igen, ennek így kell lennie. Jaj annak, aki valakit közülünk megsért.”

Igy indult meg a Tribuna politikai nevelő munkája a nép között. A dolog természeténél fogva ez a munka lassan ment és eredménye a nép közti írás-olvasás terjedésével volt szoros kapcsolatban. Semmi esetre sem vezetett olyan villámgyors és általános eredményre, hogy elfogadhatnók a Tribuna gyakran hangoztatott érvelését, mely szerint a román értelmiségi osztály politikai követeléseit a román parasztság kívánsága alapján fogalmazta meg. A Tribunában kifejtett román nemzetiségi követeléseket a magyar lapok erős bírálat alá vették. A szebeni lap válaszában próbálta elhíttetni, hogy a román középosztály a politikai követelésekhez — a magyar állam többnyelvű értelemben való közjogi átalakítása, stb. — azért ragaszkodik, mert kénytelen a nép kívánságához igazodni. „A nép akarja a jelenlegi rendszerváltozást s a középosztálynak mennie kell utána” — írta többek között a Tribuna.² Egy év múlva a következő állítással tette próbára a magyarok tájékozatlanságát: „A magyarok Erdélynek Magyarországhoz való csatolását olyan körülmények között erőszakolták ki, melyeket mi nem fogadhatunk el anélkül, hogy ne tegyük ki magunkat a román nép gyűlöletének”.³ Tehát itt is a román néppel — értve rajta a falusi parasztságot — hozakodott elő a célból, hogy a román középosztály Erdélyre vonatkozó követelésének jogosultságát bizonyítsa. A Tribuna itt megfeledezett Slavici már idézett megállapításáról, mely szerint a román népnek alapjában véve mindegy, Erdély autonóm marad-e vagy Magyarországgal egyesül.⁴ A népnek a politikai célok iránti közömbössége csak a kilencvenes évek első felében szűnt meg. Akkor a Tribunának a kisdédóví törvény ellen kifejtett szélsőséges izgatása, de különösen a tribunistáktól 1893-ban alapított „Foiaia Poporului” (A nép lapja) című néplap ügyes és kitartó tevékenysége következtében a román nép nagy tömegei valóban belekapcsolódtak az értelmiségi osztálytól indított harcokba. A politikai szempontból oly fontos társadalmi összefogás lelki előfeltételeit a Tribuna teremtette meg. Megjelenése után a putnai határozatnak megfelelően népkönyvtárat alapított, mely „Biblioteca Populară a Tribunei” címen szerepelt. E könyvtár számára a Tribuna nyomdavállalata négy év alatt 45 könyvet adott ki. A könyvek tartalma változatos volt; a nép szórakoztatását, hasznos ismereteinek szaporítását és nemzeti öntudatának fokozását szolgálta. Nagyobb és kisebb elbeszélések, eredeti írások és fordítások egyaránt voltak a népkönyvtár könyvei között.

¹ 1884. júl. 29/aug. 10. 86. sz.

² 1884. aug. 29/szept. 10. 110. sz.

³ 1885. okt. 27/nov. 8. 246. sz.

⁴ Slavici: *Politica națională română*. 27.

A könyvek szépen terjedtek. Példányszámuk 2—4000 körül mozgott, de egyik-másik mű több kiadást is megért. Coşbuc „Anyai átok” című könyve 1912-ig tizenegy kiadást ért meg. A népkönyvtár mellett a középosztály műveltségének és irodalmának a nép felé való közvetítése, valamint a nép nemzeti öntudatának nevelése a Tribuna kalendáriumaiiban történt. A romániai irodalom legnagyobb értékei — pl. Eminescu költeményei — Erdélyben a Tribuna népkönyvtára és kalendáriumai révén terjedtek el.¹ E munkával párhuzamosan folyt a Tribuna hasábjain a román népköltészet, néphagyomány és népzene állandó gyűjtése is. A magyarországi román népet más országok román népéhez viszonyítva Slavici eredetiségben és lelki gazdagságban messze kiemelkedőnek tartotta. Ezért valószínűleg a Tribuna egyik alapelvének tekintette a néptudományi gyűjtőmunkát. Falusi papok, tanítók, sőt néha műveltebb parasztok is egymással versenyezve gyűjtötték a népszokásokat, verseket, meséket és dalokat. Így a Tribuna csakhamar a magyarországi román néptudományi gyűjtés eredményeinek leggazdagabb letéteményese lett. Ezáltal nagy mértékben hozzájárult a nép és középosztály lelkiegységének kialakulásához, mely aztán a nép és középosztály politikai egységére vezetett. A politikai küzdelmekben tanúsított román társadalmi összefogás a memorándum-per idejében volt legerősebb. A politikai harc azonban a Tribuna minden erejét annyira igénybevette, hogy más vonatkozású munkája háttérbe szorult. A memorándum-per után kirobbant első válság pedig végetvetett a Tribuna virágzásának s a lapot a hanyatlás lejtőjére juttatta.

4.

A Tribuna sorsa és jelentősége.

A Tribuna első száma 1884. április 14/26-án látott napvilágot; utolsó száma pedig 1903. április 16/29-én jelent meg. Majdnem húsz éves fennállása alatt helyzete négy tényező hatásától függött. A lap életét fennállása egész idején a szerkesztők és munkatársak értéke, a magyarországi és romániai közvélemény alakulása, a román állam politikai viszonyai és a magyar igazságügyi hatóságok magatartása határozták meg. A Tribuna e négy tényező hatása alatt jutott el fejlődése csúcspontjára s ugyancsak e tényezők reá nézve kedvezőtlen változása miatt indult meg a hanyatlás útján, mely egyenesen megszűnéséhez vezetett.

A nagy román napilap virágzási kora fennállásának első tíz esztendejére esik. Ebben az időben a Tribunának sikerült a magyarországi román közvélemény alakítását és irányítását úgyszólván kizárólag saját magának biztosítani. Az irányítás kizárólagossága időnként megingott ugyan, de a Tribuna mindig felülkerekedett. Főlényét már az első négy évben biztosította, mikor is az ismertetett különféle munkaterületeken elért sikerekkel óriási tekintélyre jutott. Eszmevilágának ismertetése, a román közvélemény egységesítése, a román közművelődési egység megvalósítása, a népi és értel-

¹ Breazu: i. m. 40.

miségi műveltség kölcsönös ismertetésére indított mozgalma az első négy év alatt részben befejeződött, részben pedig legjobb úton volt a teljes siker felé. További tevékenysége a már elért eredmények felhasználására, az időszzerű kérdésekben való állásfoglalásra, legfőképpen pedig az ismeretes memorándum-ügy sikerének biztosítására, majd a memorándum-pernek a román érdekek szempontjából való kihasználására irányult.

A szerkesztők személye gyakran változott ugyan, de a lapot az egész korszakban értékes és nagy harci képességű újságírók irányították. A lap munkáját 1888-ig Slavici vezette. Mivel a cikkek legnagyobb része cím és aláírás nélkül, igen gyakran álnéven jelent meg, nem lehet egész pontosan megállapítani, mennyi része volt Slavici-nak a Tribuna munkájában. Ha azonban összehasonlítjuk a vezércikkek és a Slavici neve alatt megjelent munkák eszméit, mégis következtethetünk egy s más dologra. Bizonyosnak látszik mindenekelőtt az, hogy Slavici írta a románság faji fölényére, a Habsburgok iránti román ragaszkodásra és a magyar-román viszonyra vonatkozó cikkek legnagyobb részét. A Tribuna módszereit bizonyára Bechnitz választotta meg. Ő maga nem írt az újságba, de eszméit másokkal megíratta. Slavici mellett kétségkívül ő volt a lap irányító szelleme. A terveket azonban a szerkesztők és munkatársak közösen vitatták meg. Ehéd után naponta a szelteni Habermann-kávéházban gyűltek össze s ott kávézás közben vetették fel a szerkesztésre vonatkozó gondolataikat. A szerkesztők és munkatársak családjainak összetartása céljából hetenként egyszer olyan közös vacsorát rendeztek, melyen a családos emberek feleségei is résztvettek. A szerkesztőségben reggel Bechnitz jelent meg legelőször. Agglegény lévén, minden percét a Tribunának szentelte. Ő olvasta el a szerkesztőségnek címzett leveleket, az éjjel érkezett lapokat. A lapokban piros ceruzával megjelölte azokat a cikkeket, melyeket a Tribuna szempontjából fontosaknak látott. Azután a szász klubba ment, ahol a legfrissebb angol, német, olasz és francia újságokat nézte át. A külpolitikai híreket így szedte össze. Slavici munkáját azzal is megkönnyítette, hogy a külföldi lapok anyagából a szerkesztő részére jegyzeteket készített. Azután megint visszatért a szerkesztőségbe s ott töltötte el a nap legnagyobb részét. Este ő hagyta el utolsónak a szerkesztőséget. Ő végezte a revíziót s ő nézte át a lapot még egyszer, mielőtt megjelent volna.¹ Az övéhez hasonló önzetlenséggel és buzgalommal dolgozott a lapért Brote Aurél és testvére, Jenő, kik mindketten gazdag és független emberek voltak s munkájukért semmi fizetést nem kértek.

A Tribuna hatszáz előfizetője 1884. végén ezerre szaporodott. A lap önálló fennmaradásához azonban legalább kétezer előfizetőre volt szükség. Mivel ezt a számot a második évben még nem érte el, 1885. végéig felémésztette az egész összeget, amely a nyomdaintézet megvásárlása után a tribunistáknak megmaradt volt. A több ezer forintba emelkedő kiadás-többletet Slavici állítása szerint Manole Diamandi, Bechnitz és a Brote testvérek saját pénzükből fedezték.² Ez az állítás azonban csak félig felel meg a valóságnak. Sokkal valószínűbb az, amit Breazu újabb kutatások alapján e kér-

¹ Slavici: *Tribuna și Tribuniștii* 34—35 és *Lumea prin care am trecut* 94—95.

² Slavici: *Tribuna și Tribuniștii* 129.

désről ír. Szerinte Manole Diamandi a román miniszterelnöktől kapott pénzösszegeből fedezte a Tribuna kiadási többletét. „Úgy látszik — írja szó szerint —, hogy az újság válságos korszakában, mely már a második évben megkezdődik, ő (t. i. Manole) ilyen vagy amolyan formában Brătianu Jánostól hozott pénzt.“¹ A Tribuna munkája ugyanis ekkor már a román királyságban is érezte hatását s a szebeni lapot jelentős számú romániai előfizető támogatta. A magyar hatóságok sejtették ugyan a Tribuna romániai segélyezését és a romániai összeköttetéseket, de biztosan semmit sem tudtak. Pedig a szebeni lap egy-egy híre ugyancsak sokatmondó lett volna olyasvalakinek, aki a román viszonyokkal kissé ismerős. 1884. tavaszán pl. a Tribuna néhány soros értesítést közölt arról, hogy Manole Diamandit a brailai „Carpații“ társulat tiszteletbeli tagjává választotta.² Manole ugyanis adományával segítette a nevezett alakulatot. Pedig köztudomású volt, hogy ez az 1882-ben alakult bukaresti egyesület olyan erdélyi származású fiatalokból áll, akik Romániában magyarelles irredenta tevékenységet folytatnak. A „Carpații“ egyesület adta ki 1885-ben az ismert irredenta kiáltványt, mely a magyar állam románjait felkelésre és a magyarok legyilkolására hívta fel. Az egyesület vezetői Secășanu és Ocășanu voltak, akiket aztán 1885. őszén a Brătianu kormány Romániából kiutasított.³ A magyar hatóságoknak nem tűnt fel a Tribuna egyik vezető egvényiségének, Manole Diamandinak a társulattal való kapcsolata. Nincs semmi adatunk arra, hogy Manolet valamelyik magyar hatóság felelősségre vonta volna, amiért a — Tribunában megjelent hír szerint — a közismert irredenta társulatot anyagilag támogatta és annak tiszteletbeli tagságát elfogadta. A lap más alkalommal is közölt olyan híreket, melyek az Erdély ügyeivel foglalkozó romániai alakulatok munkájában való részvételére utaltak. 1885. nyarán pl. a Tribuna hirdetést közölt a bukaresti „Societatea Transilvania“ egyesületnél megüresedett ösztöndíjakról. Ez az egyesület a magyarországi román ifjak anyagi támogatására alakult. A „jó román érzésű“ magyarországi román fiatalokat ösztöndíjjal támogatta tanulmányaiknak — lehetőleg német, vagy román egyetemen való — elvégzésében. A Tribuna minden baj nélkül közölhette, hogy az egyesület versenypályázatot hirdet az 1885. október 1-től esedékes ösztöndíjra. A feltételek szerint csak magyarországi román ifjak pályázhattak, még pedig a társaság bukaresti központjához beadandó írásbeli pályázattal. A pályanvertes 1600 lejt kapott a bécsi egyetemen folytatandó orvosi tanulmányok elvégzésére.⁴

E társadalmi kapcsolatok fontosak voltak a Tribuna romániai terjedése szempontjából. De sokkal fontosabbak voltak a tribunistáknak a román politikai pártokkal való kapcsolatai. Ezek csakhamar ismeretessé váltak a Tribuna magyarországi román ellenfelei előtt. Mikor a szebeni lap megindította ismertetett erőszakos, megfélemlítő politikáját ellenfeleinek visszaszorítása érdekében, a megtámadottak csakhamar rájöttek: hogyan lehetne a szebeni lap tevékenységét közömbösíteni. A Tribuna a magyar

¹ Breazu: i. m. 31.

² Tribuna, 1884. máj. 5/17. 17. sz.

³ Diaconovich: *Enciclopedia* I, 739.

⁴ Tribuna, 1885. jún. 19/júl. 1. 138. sz.

állam románjaitól független lévén, csak a királyságbeli kapcsolatain keresztül volt elérhető. Slavici ellenfelei csakhamar megjelentek Brătianu-nál és Kogălniceanu-nál, hogy a Tribuna szerkesztőjét „megfúrják”. Egy-egy sakkhúzásuk sikerrel is járt. Slavici-ot Brătianu és Kogălniceanu egymás után elővették s fejére olvasták azokat a vádakát, amelyeket a Tribunától megtámadott magyarországi román vezetőktől hallottak. Szemére vetették, hogy megbontja a magyarországi románok egyetértését és a lap éles hangjával nehézségeket okoz a román államnak. Slavici azonban könnyen megcáfolta az ellene emelt vádakát s Brătianu bizalmát még jobban megnyerte. Kogălniceanu aggodalmait hasonlóképpen eloszlatta. A két államférfi ettől kezdve még az addiginál is nagyobb örömmel nézte a Tribuna tevékenységét. Látva Brătianunak a Tribuna melletti kitartását, a szebeni lap magyarországi román ellenfelei a Brătianuval és pártjával szemben álló romániai konzervatív párttal léptek politikai összeköttetésbe. „Lassan-lassan így jöttek létre a legszorosabb politikai kapcsolatok a hegyeken innen és túl lakó románok között” — írja Slavici. „Olyan emberek, mint Catargiu Laszkar, Lahovari Sándor, Ionescu Take és Filipescu Miklós, akik azelőtt se nem tudtak, se nem akartak arról tudni, hogy Románián kívül is vannak még románok, vadászni kezdtek az erdélyiekre.”¹ Erről természetesen a magyar hatóságok igen keveset tudtak, noha a Tribuna egyik számában érdekes módon utalt a magyarországi és romániai románok politikai kapcsolataira. Beszámolva arról, hogy a magyar kormány politikája miatt a magyarországi románok közművelődési téren Bukarest felé néznek és a román fővároshoz igazodnak, a lap vezércikke merészen rámutatott e folyamat politikai következményeire. „Rákényszerítve arra, hogy irodalmilag Bukaresttől merítsünk ihletet, lassan-lassan hozzászokunk ahhoz, hogy a politikában is alkalmazkodjunk azokhoz az utasításokhoz, melyeket onnan adnak nekünk. Ha nem történik változás a mi dolgainkban és helyzetünkben, nemsokára a mi romániai testvéreinknek csak akarniuk kell, amit most nem tesznek, hogy minden tekintetben meghatározhassák a mi magatartásunkat. Ide vezet a magyar politika.”²

A Tribuna tehát módszeréhez híven most is a magyar kormányt tette felelőssé olyan folyamatért, amelynek megindulása teljesen független volt a magyar politikától. A romániai politikai erők a magyar kormánytól függetlenül határozták meg a Tribuna helyzetét. Ez a helyzet 1887-ben kevés híján majdnem gyökeresen megváltozott. A szebeni román nemzeti komité tagjai ugyanis Babeş befolyására elhatározták, hogy Slavici-ot eltávolítják Magyarországból, mert különben a nemzeti párt egysége felborul. Slavici értesülvén a dologról, magában elhatározta, hogy nem fog ellenállni és visszamegy Bukarestbe. Ezt annál könnyebben megtehetette, mivel Romániából akkortájt kapott két levelet, amelynek írói egymástól függetlenül hívták vissza Bukarestbe. Egyik levelet Maiorescu Titusz, a híres „Junimea” egyesület elnöke írta. Maiorescu Slavici-csal állandó összeköttetésben állott. A Tribuna főszerkesztője rendszeresen tájékoztatta a volt minisztert irodalmi és politikai terveiről s időnként tanácsát is kikérte az

¹ Slavici: *Tribuna și Tribuniștii*. 46.

² Tribuna, 1885. máj. 29./jún. 10. 120. sz.

erdélyi kérdésekben. Maiorescu említett levelében azt írta, hogy Slavici Erdélyben nem tud igazi politikát folytatni, mivel ott nincs igazi politikus. „Barițiuhoz hasonló agyalágyultakkal és Babeș-féle kétszínű emberekkel nem lehet politizálni” — írta elég elfogultan Maiorescu. Levelében azt tanácsolta Slavici-nak, hagyja ott az erdélyieket és ne áldozza fel magát az ottani hiábavaló politikai küzdelmekben. Ugyanekkor Slavici felesége is levelet kapott Sinaia-ból, Carmen Sylva román királyné egyik udvarhölgyétől. Az udvarhölgy a királyné nevében felajánlott egy igazgatónői állást Slavici-nénak, Slavici-ot pedig ugyanannál az intézetnél tanárnak hívta meg. Slavici Sinaia-ba utazott és ott Károly királlyal megállapodott Romániába való visszatérése ügyében.¹

Úgy volt már, hogy a Tribuna elveszíti nagyszerű vezetőjét. A tribunisták nem kis aggodalommal gondoltak a lap jövőjére. Pedig az 1887-i értekezleten Babeș ellenzésével szemben teljes győzelmet aráltak. Az értekezlet olyan komitét választott, melyben a tribunisták votak többségben. Brote Jenőt alelnökké, Slavici-ot titkárrá választották. Slavici megbízást kapott az uralkodó elé terjesztendő memorandum megfogalmazására. De Babeș, aki a memorandum előterjesztését nagy politikai hibának tartotta, előállott és bejelentette, hogy értesülése szerint a magyar kormány elhatározta a komité feloszlátását. Aztán bizalmas értekezleten kifejtette, mennyire rossz hírbe hozta a pártot Slavici-nak a komitéba való beválasztása, hiszen Slavici tíz évig volt Bukarestben, hol politikai összeköttetéseket szerzett. Babeș beszéde végén bejelentette, hogy ő ilyen körülmények között nem vehet részt a komité munkájában s ezért lemond. Utána Barițiu is bejelentette az elnöki tisztségről való lemondását. Slavici ekkor nem akarta, hogy miatta a komité szétesse. Romániában helyzete biztosítva volt; éppen nem sokkal azelőtt egyezett meg Sinaia-ban magas pártfogójával. Ezért lemondott a Tribuna szerkesztéséről, valamint a nemzeti komité titkári állásáról s Barițiu-nak levélben tudomására hozta Romániába való eltávozási szándékát. A tribunisták úgy érezték, ha Slavici elmegy, vége a lapnak. Ezért kijátszották ellene legnagyobb hatású érvüket. Azt mondták, ha elmegy, szökevénynek tekintik, aki otthagyja a harcot és megfutamodik. Slavici erre megváltoztatta elhatározását és Szébenben maradt.² A Tribuna tehát egyelőre nem veszítette el addigi vezetőjét.

Ekkor avatkozott be első ízben a Tribuna életébe a magyar igazságszolgáltatás. A lap 1888-ban egyszerre két sajtópert kapott. A perben már nem a szebeni szász, hanem a kolozsvári magyar esküdtszéknek kellett ítéletet hoznia. Pauler Tivadar igazságügyminiszter ugyanis 1885. nyarán a szebeni esküdtszék feloszlatta és annak hatáskörét a kolozsvári törvényszék melletti esküdtszékre ruházta. Ez az esküdtszék tárgyalta Slavici sajtópertét. A tárgyalás előtt Slavici jelentkezett az elnök irodájában. Az elnök jakarattal fogadta és biztosította, hogy amennyire tőle függ, nem fogja engedni, hogy a tárgyalás alatt sértegensék. Ígéretét meg is tartotta. Midőn az ügyész egyszer azt mondta, hogy a román újságírókat azért fizetik, amit írnak, az elnök rendreutasította az ügyészt. Az ítélet kihirdetése előtt

¹ Slavici: *Inchisoriile mele*. 9—12.

² Slavici: *Tribuna și Tribunișta*. 53—56.

biztosította Slavici-ot, hogy előtte a becsülete érintetlen marad. Az ítélet egy évi államfogházra szólt. Slavici fellebbezett és hazatért Szebenbe. Senki sem akadályozta meg ebben, sőt megengedték, hogy Bukarestbe utazzék és ott a Hurmuzachi-féle okmánytár kiadása ügyében intézkedjék.¹ Miután a fellebbezést elutasították, megkérdezték tőle: mikor akar Vácon jelentkezni a fogházigazgatóságnál büntetése megkezdésére? Slavici megjelölte a napot, és ezen a napon valóban meg is érkezett Vádra. Ott már várták. Nem a nagy börtönben helyezték el, hanem egy kis házikóban, melyet a politikai, sajtó- és párbajvétségekért elítéltek részére bérelt az állam. A házikó a börtönnel szemben volt. Slavici egy kis szobát kapott, melynek egyetlen ablaka egy tiszta udvarra nyílt. A szoba bútora egy ágyból, két székből, egy asztalkából és egy ruhásszekrényből állott. Az ágy felszerelése lőszór matrác, tollpárna és paplan volt. A szobát rendszeren takarította a börtön alkalmazottja, akinek Slavici a szabályzatban megállapított díjat fizette. Ugyanez az alkalmazott vitte a foglyok kosztját is valamelyik közeli vendéglőből. Slavici azonban a felesége főztjét ette, mert Slavici-né elkísérte urát Vádra és ott a börtön közelében egy bútorozott szobában lakott.

A szobáért Slavicinak csekély bért kellett fizetnie. Aki nem tudott fizetni a szobáért, kosztért és kiszolgálásért, ahelyett a községe fizetett. A szobát estétől reggel 6 óráig zárták be. Reggel kinyitották s a foglyok a napot együtt vagy vendégeikkel tölthették el. Slavici rendszerint az egész napot feleségével töltötte. Két éves fia szintén mellette volt, szolgálójuk pedig akkor ment be, mikor akart. A látogatók az étkezés idejét kivéve, a nap folyamán bármikor bemehettek és addig maradhattak, míg nekik tetszett. A foglyok a délutánt a ház mögötti kertben töltötték. Számuk állandóan változott, de a tizennégyet sohasem haladta meg. Ha a foglyok unatkoztak, szép idő esetén megengedték, hogy a Duna közepén lévő kis szigetre csónakázzanak. A csónak és az evezősök rendelkezésre állottak. Slavici gyakran élt az engedéllyel. Egy-egy szép napon az őr kíséretében kiment a Duna-partra, hol felesége és gyermeke várta. Beszálltak a csónakba, melyet az evezősök a Duna-szigetre röpítettek; itt a család estig „teljes szabadságban” együtt volt és élvezte a szép időt, meg a festői környezetet. „Nem volt ez afféle előny, amit csak nekem adtak volna meg — írja erről Slavici — hanem egy könnyítés, amelyben a hosszabb fogházbüntetésre ítélték mind részesültek, mert a büntetést nem a testi és lelki pusztulás céljából szabták ki s különösen nem azért, hogy az elítéltet erkölcselenné s a társadalom még keményebb ellenségévé tegyék”.²

Az általános, mindenki számára érvényes könnyítések mellett Slavici különleges engedményeket is kapott. Kovács fogházigazgató, aki éppen olyan oroszellenes volt, mint Slavici, barátságot kötött vele s amit csak tehetett, mindent megtett új barátja érdekében. Slavici-nak nagy aggodalmai voltak felesége miatt, aki áldott állapotban volt és szüléshez közeledett. Kovács igazgató azt a tanácsot adta, forduljon kéréssel a belügyminiszterhez, mert ennek jogában áll szabadságot adni. Slavici azonban nem akart addig kérést

¹ Slavici: *Lumea prin care am trecut*, 103. *Inchisorile mele*, 43—44.

² Slavici: *Inchisorile mele*, 53.

inni, míg nem volt biztos abban, hogy kérését teljesítik. Ezért Kovács igazgató Budapestre ment s ott a miniszteriumban érdeklődött a lehetőségekről. Visszatérve, értesítette Slavici-ot közbenjárása eredményéről, mire a Tribuna főszerkesztője megírta kérvényét. A kérést azonnal teljesítették. A miniszter táviratilag utasította a fogházigazgatót, hogy a fogház orvosa azonnal vizsgálja meg Slavici-nét s legyen állandó kezelőorvosa, míg erre szükség lesz. Slavicinak pedig akkor adjon szabadságot, mikor jónak látja felesége gyermekágyi betegségének idejére. Így is történt. Slavici kétheti teljes szabadságot kapott. Ezt az időt felesége és családja mellett töltötte. Háztartása ügyeit intézte, s bárhová mehetett Vácon, semmiféle őr vagy rendőri felügyelet nem zavarta. Két hét múlva megkeresztelték újszülött gyermekét, még pedig vagy húsz budapesti román egyetemi hallgató jelenlétében, akik tiszteletük jeléül meglátogatták a Tribuna főszerkesztőjét. Ezek után tért vissza Slavici a fogházat jelképező kis házba.

Fogságának egész ideje alatt Slavici azzal foglalkozott, amivel akart. Bármilyen könyvet, vagy folyóiratot olvashatott. Sőt a fogházigazgató saját könyveit is örömmel átküldötte Slavici-nak. Ez a fogházba jövetele előtt meghagyta a bukaresti Socce-nyomdának, hogy a Hurmuzachi okmánytár korrekture szövegét egyenesen Vádra küldje. A váci fogházban békésen folytatta a különféle okmányok kiadását. Sőt az első hibákat maga a fogházigazgató segítette kijavítani, úgy hogy Slavici csak a revíziót végezte.

A Tribuna munkája közben zavartalanul folyt tovább. Slavici a váci fogházból szabadon küldhette cikkeit a szebeni lap szerkesztőségébe s valóban, amint írja „a Vácon töltött egész idő alatt“ dolgozott „a Tribuna számára“.¹

Slavici fogságának e kissé talán részletes, de annál érdekesebb leírása mindennél jobban rávilágít az akkori magyar állam nemzetiségi sajtópolitikájára. Slavici-ot mindenki úgy tekintette — s teljesen indokoltan — mint aki a dualista magyar államrendszer legnagyobb ellensége. A Tribunában számtalanszor kifejtette magyarelles elveit. Láttuk, milyen szívós-sággal és milyen ügyes módszerrel irányította a román közvéleményt a magyar állam ellen. A magyar állam Vácon mégis olyan bánásmódban részesítette, melyből láthatta vezetőinek nagylelkű és emberies gondolkozását.

A magyar igazságszolgáltatás tehát a sajtóvétségekért kimondott ítélettel és az ítéletek végrehajtási módjával nem nagyon készítette meggondolásra a magyar állam ellen hadakozó román újságírókat. Slavici fogsága után épen úgy küzdött a magyarok ellen, mint annakelőtte. Sőt, Romániába költözve olyan magyarelles izgatást kezdeményezett, melynek méretei még a Tribuna tevékenységét is felülmúlták. Romániába való költözése nem jelentett szakítást a Tribuna munkájával, mert a szebeni lapba azontúl is igen sok cikket írt. A Tribuna munkája tehát nem állott meg, annál kevésbbé, mivel a lapot Slavici barátai az ő szellemében irányították. Ezek közül a lap magatartására Brote Jenő, Lucaciu László és Popovici C. Aurél volt a legnagyobb hatással. Mindhárom igen tehetséges és jótollú ember. Slavici szellemének hűséges képviselője. Helyzetük azonban nem volt

¹ Slavici: *Inchisorile mele*. 45. — Az egész fogság körülményeinek leírása a 39—55. lapon.

könnyű, mert a nemzeti párt elnöke Babeş lett, aki a memorandum előterjesztését meg akarta akadályozni. Tervével egyetértett Mocsonyi Sándor is a Tribuna nyomdavállalatának új részvényese. Mocsonyi 1888-ban megvásárolta a félretett 5000 forintnyi részvényt s a lap intézőbizottságában négy helyet kapott. Azért lépett be a Tribuna társaságába, mert remélte, hogy ha ott szava van, esetleg meg tudja akadályozni a tőle súlyos hibának tartott memorandum-ügy továbbvitelét. Ámde Brote és társai Slavici szellemében ragaszkodtak a memorandum elkészítéséhez és benyújtásához. Így a Mocsonyi—Babeş irányzat szembekerült a Brote—Slavici iránnyal és a két csoportnak a Tribunában való további békés együttműködése lehetetlenné vált. Ekkor Mocsonyi arra gondolt, hogy a Tribunát megszerzi a maga csoportjának. Részvényei alapján kérte a Tribuna nyomdavállalat rt. felszámolását, illetőleg eladását.¹ Terve sikere esetén a Tribuna sorsa és magatartása egészen megváltozott volna. Nem számolt azonban a romániai politikai erőkkel. Ezeknek alakulása és hatása most is elsősorban határozta meg a Tribuna helyzetét. Brote és társai romániai segítséggel nemcsak hogy megakadályozták a Tribunának a Mocsonyi kezébe való jutását, hanem a lapot még kizárólagosabb módon maguknak biztosították.

Brote sikerét és Mocsonyi térvének bukását mindenekelőtt a romániai liberális párt ellenzéki helyzete és vezetőinek a konzervatívparti kormány megbuktatására irányuló tevékenysége idézte elő. Romániában már azelőtt kialakult volt az a szokás, hogy az ellenzéken lévő párt a kormánypártnak az erdélyi kérdéssel igyekezett kellemetlenkedni. 1886-ban, mikor az első nyílt irredenta megmozdulások történtek, a Tribuna Bibescu hercegnek e mozgalomban való részvételét ezzel magyarázta. „Nehezen találhatnánk Romániában olyan ellenzéki pártot, melynek többé-kevésbé ne lett volna meg a hajlandósága arra, hogy elégedetlenségünkkel visszaélve a kormánynak nehézségeket okozzon“.² Ekkor Brătianu János vezetése alatt liberális kormány állott Románia élén. A konzervatív párt az irredenta kiáltvány miatti kiutasításokból politikai tőkét kovácsolt magának s Brătianu kormánya ellen a sajtóban és parlamentben egyaránt heves támadást intézett. 1888-ban a liberális párti kormány helyét konzervatív párti kormány foglalta el. Az ellenzékre szorult liberális párt, mely a tribunisták fő támogatója volt (gondoljunk Sturdzára és Brătianu 1885-i anyagi segítségére!), most elhatározta, hogy a magyarországi román kérdést használja fel a kormány megbuktatására.³ Slavici Romániába Sturdza biztatására költözött vissza s ott a liberális párt segítségével szervezte meg a „Liga culturală“ egyesületet. E munkában nagy segítségére volt a Tribuna két fiatal, igen tehetséges munkatársa, *Bogdan-Duica György* és *Russu-Sirianu János*. Ezek olyan nagy szerepet játszottak a Liga megalapításában, hogy Slavici egyenesen őket tekinti a híres egyesület alapítóinak.⁴ Ugyanakkor azonban a romániai közvéleményt egészen Mocsonyi és Babeş ellen fordították. Eme tevékenységüket ugyancsak Slavici irányítása alatt fej-

¹ Slavici: *Tribuna și Tribunistii*, 58—59, 129.

² 1885. febr. 8/20. 30. sz.

³ Jancsó Benedek: *A román irredentista mozgalmak története*, 104—6.

⁴ Slavici: *Tribuna și Tribunistii*, 51.

tették ki. Slavicinak és társainak tevékenysége következtében a Babeş—Mocsonyi csoport a romániai közvélemény szemében csakhamar „magyarbarát” lett, ez pedig román szemlélet szerint egyértelmű volt a román érdekek elárulásával. Slavici most végre egészen leteríthette régi ellenfeleit. A Tribuna szempontjából a romániai közvélemény fenti alakulása nagy, sőt döntő jelentőségű körülmény volt. Slavici és ifjú társainak hatására a romániai közvélemény a tribunistákat látta a legjobb románoknak s a memorandum előterjesztésére vonatkozó tervüket élénk helyesléssel támogatta. Csak természetes, hogy mikor az így előkészített román közvélemény értesült a Tribuna-vállalat anyagi válságáról, a Babeş—Mocsonyi csoport lépéseit a legnagyobb felháborodással fogadta s a tribunistáknak minden erejével igyekezett segítségére lenni. Ezek elsősorban anyagi segítséget kértek, nehogy a Tribunára kitűzött árverésen anyagiak hiányában a lap a Mocsonyi kezébe jusson. Az árverésen ugyanis a többet ígérő volt előnyben, már pedig Mocsonyi millióival a tribunisták nehezen versenyezhettek. Az árverésen Mocsonyi mégis alulmaradt Brote Jenővel, a tribunisták megbízottjával szemben, aki a mililomos Mocsonyinnál többet ígért a Tribuna nyomdavállalatért. Így Brote Jenő a Tribuna egyedüli tulajdonosa lett. Slavici szerint Brote-nek birtoka eladásából sikerült a vásárláshoz szükséges pénzt előteremtenie. Lehetséges, hogy a pénz egy részét valóban így szerezte. A nagyobbik részét azonban a bukaresti „Liga Culturală” pénztárából kapta.¹ A Liga anyagi támogatását bizonyára Slavici szerezte meg Brote Jenőnek és a Tribunának. Ettől kezdve a Liga rendszeresen, évenként megállapított összeggel támogatta a Tribunát.

Az 1891-i vásár után a Tribuna életét még jobban meghatározták a romániai viszonyok. Most a Tribuna úgyszólván a Liga és a romániai liberális párt félhivatalos szerve lett. Ezt persze a liberálisok ellenfelei sem hagyták szó nélkül. Maiorescu Titusz, Slavici egykori pártfogója és jóakarója már 1892-ben megtámadta a Tribuna egykori főszerkesztőjét. Támadása a román parlamentben hangzott el és Slavici-on keresztül a liberális párt ellen irányult. Maiorescu egyenesen azt állította, hogy Slavici Erdélyben a liberális párt politikai ügynöke volt.² Slavici néhány évvel később megjelent munkájában tényleg elismerte a tribunisták liberális kapcsolatait. „Nekiünk, tribunistáknak, a romániai liberális párttal vannak összeköttetéseink és nem restelljük ezt bevallani, mivel nincs semmi titkolnivalónk ezekben a kapcsolatokban” — írta szósz szerint.³ Ezek a kapcsolatok azonban csakhamar súlyos belső válságba vitték a Tribunát. A Romániában letelepedett Slavici és a Liga Culturală vezetőinek hatása alatt a nagyszabású román nemzeti komité elhatározta a már évek óta tervezett memorandum elkészítését és a császár elé való terjesztését. Az eszmét a Tribuna már jóval azelőtt felvetette, de a Babeş—Mocsonyi csoport ellenállása miatt nem tudta megvalósítani. 1892-ben e csoport félreállott az útból s így a tribunisták vezetése alatt végre megtehették a régtől tervezett kísérletet. A Coroianu Gyula fogalmazta memorandumot még ugyanazon év má-

¹ Polónyi: *í. m.* 49.

² Breazu: *í. m.* 43.

³ Slavici: *í. m.* 48.

jusában nagy küldöttség vitte Bécsbe. Itt azonban a tribunistákat nagy csalódás várta. I. Ferenc József alkotmányos uralkodó lévén, a küldöttséget nem fogadta s a memorandumot sem vette kézbe. Így a nagyszabású politikai tiltakozás első kísérlete nem sikerült. A tribunisták azonban mindenképen tüntetést akartak. Ezért Brote Jenő, a Tribuna tulajdonosa, aki a memorandum szövegét, mint a román nemzeti komité alelnöke írta alá, a bécsi lépés eredményének bevárása előtt közölte a szöveget a Tribunában, majd román-magyar és német nyelvű röpiratban is kiadta. Ezért Brote Jenő ellen a kolozsvári magyar kir. ügyészség 1892. szeptember 21-én vádat emelt. Mivel Brote ugyanekkor a híres Replica-pörnek is egyik fővádoltja volt, Slavici és Sturdza tanácsára Bukarestbe ment és így kivonta magát a büntetés elől. Mikor a magyar királyi ügyészség a memorandum közlése miatti vádat a nemzeti komité többi tagjaira is kiterjesztette, Slavici és Sturdza azt szeretne volna, hogy a vád alá helyezett komité-tagok a magyar bíróság illetékességét visszautasítva, kövessék Brote Jenőt Bukarestbe. Slavici, Sturdza s a vezetésük alatt álló egész liberális párt Romániát akarta a magyar állam elleni harc főhadiszállásává tenni s innen szándékozott Bécsen keresztül nyomást gyakorolni a budapesti kormányra. E terv megvalósulása esetén azonban a kormányon lévő konzervatív párt rendkívül kellemetlen kül- és belpolitikai helyzetbe került volna. Sturdza — későbbi magatartásából ítélve — valóban erre számított s egész terve tulajdonképpen a konzervatív kormány megbuktatására irányult. Főfegyvere az erdélyi románság kérdése volt. De tervét a konzervatív kormány felismerte s mindenáron igyekezett annak megvalósítását akadályozni. Mivel pedig Sturdza, Slavici és a Liga együttes tervének legnagyobb veszélye a komité romániai letelepedéséből származhatott, a konzervatív kormány elsősorban ezt akarta megakadályozni. Ezért Catargiu Laszkar, a konzervatív-párti román kormány akkori miniszterelnöke haladéktalanul érintkezésbe lépett az erdélyi román komité elnökével, dr. Rațiu Jánossal. Ez — Slavici szerint — 1893. nyarán még azon az állásponton volt, hogy a komitéval együtt át kell költöznie Bukarestbe. De ugyanazon év novemberében már megváltoztatta véleményét. Midőn ugyanis Bukarestbe ment, hogy a nemzeti párt nevében a memorandum-per alkalmával tanúsítandó magatartást a romániai tényezőkkel megbeszélje, Catargiu miniszterelnök rábeszélésének hatása alatt letett átköltözési szándékáról.¹ Ekkor határozta el, hogy bevádolt társaival együtt Erdélyben maradjon és vállalja a memorandum-per következményeit. Új elhatározása azonban szembeállította őt Sturdzá-val, Slavici-csal, Brote-val és a tribunisták nagy részével. Brote a Tribunát bukaresti letelepedése után is kezében tartotta s annak szellemét a román fővárosból irányította. Testvére és barátai Szebenben maradtak s az ő révükön Bukarestből is érvényesíthette tulajdonosi jogait és irányító szempontjait. Most, Rațiu-nak a konzervatív-párti miniszterelnökkel kötött megegyezése után félni lehetett, hogy a Tribuna szembefordul a nemzeti komité elnökével és azoknak terveit megakadályozza. Ezért Rațiu Brote Jenőhöz fordult és arra kérte, adja el neki a Tribunát a kevéssel azelőtt alapított nép-

¹ Slavici: *Tribuna și Tribunistii*. 49. 64—65. 135 stb. — Ebben a kérdésben egészen

a Slavici adataira vagyunk utalva

lappal, a „Foaia Poporului”-jal együtt. Brote azonban az eladásra nem volt hajlandó és Szebenben élő barátainak véleményére hivatkozva, Rațiu ajánlatát visszautasította. Brote és társai, valamint Rațiu és hívei között a történetek után egyre nagyobb lett az ellenségeskedés. A két csoport mögött végeredményben a romániai liberális és a konzervatív párt régi harca folytatódott. A harcoló felek a háttérben küzdöttek; a Tribuna külső olvasói egyelőre csak bizonyos jelekből következtettek a lap irányítóinak egymás közti meghasonlására. Rațiu-nak a Tribuna szerkesztőségében lévő bizalmi embere Brote Jenő Bukarestből küldött cikkeit félredobta s ugyanakkor Brote ellen írott cikkeket közölt a lapban. Egyidejűleg Brote-t más lapok hasábjain is megtámadták. Brote a Tribunában közölték miatt elégtételt kért s mikor azt nem kapta meg, egy Rațiu-hoz írott levélben lemondott a komité alelnökségéről és tagságáról. Ugyanakkor kijelentette, hogy a Tribuna és Foaia Poporului többé nem sajtószerve a nemzeti pártnak, de a lapok ettől függetlenül támogatják a pártot és a román ügyet. Brote e bejelentését a komité 1893. december 12-én tartott ülésén tárgyalta. Lemondását nem fogadta el s felkérte, vonja vissza a két lapra vonatkozó elhatározását. A komité határozata értelmében Brote-nak december 20-ig válaszolnia kellett: módosítja-e elhatározását vagy nem? A komité levelében figyelmeztette Brote-t, hogy ha válasza nemleges lesz, akkor a párt visszakéri azt az összeget, amelyet 1891-ben kölcsönzött volt Brote-nak a sajtótörvény által előírt biztosíték céljára.

Mielőtt Brote válaszolhatott volna, váratlan dolog történt. A szebeni törvényszék megidézte Brote Jenőt, mint a Tribuna és a Foaia Poporului című lap tulajdonosát. Brote azonban Bukarestben lévén, természetesen nem tehetett eleget az idézésnek. Erre a törvényszék 3897—1893. számú, december 16-iki határozatával a két lap további megjelenését betiltotta s ugyanakkor Brote Jenőt 1000 forint büntetésre ítélte. A lapok betiltásának indoka az volt, hogy a tulajdonos külföldön tartózkodik.¹

A betiltás következtében a Tribuna 1893. december 17-től 1894. január 16-ig nem jelent meg. Ezt az időt a két szembenálló csoport lázas tevékenységgel töltötte el. Rațiu táviratilag értesítette Brote-t a szebeni törvényszék végzéséről s ismét nyomatékosan kérte, adja el a lapokat a komité-nak. Brote most már kénytelen volt az eladásba beleegyezni. A Tribuna és intézménye 1894. januárjától a komité tulajdonába ment át. Mivel azonban a komité, mint olyan, nem köthetett adásvételi szerződést, a Tribunát és intézményeit *Popa-Necşa János* nyomdász tulajdonába írták át, mintha ő lenne a valóságos tulajdonos. Popa-Necşa azonban csak falazó volt, azaz névleges tulajdonos, akit a magyar kormány félrevezetése céljából állítottak a nyomdavállalat élére. Popa-Necşa nyilatkozatot adott, melyben elismerte, hogy a nyomdavállalat vezetésére Rațiu-nak és öt társának van joga, mivel ezek adták kölcsön a vásárláshoz szükséges pénzt. E műveletek sikeres lefolytatása a Slavici érdeme volt, aki Bukarestből Szebenbe utazott a Tribuna sorsának biztosítása érdekében. Popa-Necşa nyilatkozatát Rațiu 1894. január 16-i nyilatkozata egészítette ki. Ebben a nemzeti komité elnöke a szebeni nyomdavállalat és kiadványainak vezetését, vala-

¹ Slavici: i. m. 159.

mint az intézmény terheit és jogait az akkor huszonégy tagból álló komiténak adta át. Ilyen előzmények után jelent meg újból a Tribuna.

A lap helyzete annyiban változott, hogy egyetlen ember helyett most huszonégy ember tulajdonába került. Brote Jenőt azonban a komité nem tudta egészen kifizetni. A tőle követelt 19.500 forintból Rațiu mindössze 2500-at küldött el 1894. január elején. A többivel adós maradt. Brote azonban kézhez kapta Rațiu fentemlítt nyilatkozatát, annak biztosítására, hogy továbbra is a Tribuna tulajdonosa marad, míg a hátralevő összeget meg nem kapja. Így a szebeni lapot Brote azután is Bukarestből irányította. Popa-Necșát ugyan egy cikk miatt csakhamar elítélték és bebörtönözték, de utódja, *Albini Liviusz*, Popa-Necșá-hoz hasonlóan szintén Brote alkalmazottjának tekintette magát. A Tribuna bukaresti tulajdonosa utasította Albini-t és az újság többi alkalmazottait, hogy Rațiu-nak legyenek szolgálatára, de csak addig, amíg a lap azokat az eszméket hirdeti, amelyekkel 1884-ben megindult.

A Tribuna sorsának további alakulását a memorandumper következményei és a romániai pártok viszálykodásai határozták meg. Mikor 1894. végén a memorandumper vádlottjait elítélték, Sturdza Demeter, a román liberális párt feje, mindent elkövetett, hogy az elítélteket a Romániába való áttelepedésre bírja. A fellebbezés sorsának eldőlteig egyik futárt a másik után küldte Rațiu-hoz. Slavici János kétszer, Brote Jenő egy ízben volt Sturdza követe, aki külön levelet is írt, melyben az elítéltek Romániába való költözését „hazafias és nemzeti kötelességnek” minősítette.¹ Mindhiába. Rațiu nem ment. Vállalta a börtönt, akár mert szégyellte a futást, akár mert megígérte Catargiu román miniszterelnöknek. Magatartásával azonban a tribunisták nagy részét, Sturdzát és az egész liberális pártot maga és társai ellen fordította.

Ennek a következményei csakhamar megmutatkoztak. A Tribuna 1894. októberében és novemberében több cikket írt Rațiu és a konzervatív párt összeköttetéseiről. A cikkek lényege az volt, hogy Rațiu és társai a konzervatív-párti kormány bízgatására mentek börtönbe. Rațiu a fogházból megcáfolta ezt az állítást, de a lap fiatal irányítói a későbbi ilyen értelmű cikkeket nem voltak hajlandók helyesbíteni. Rațiu és a tribunisták viszonya ezzel véglegesen megromlott s a per fővádlottjának a börtönből való kiszabadulása után a két csoport hívei között nyílt botrány tört ki.

Ennek megint romániai okai voltak. Romániában ugyanis a konzervatív-párti kormány megbukott s utódja Sturdza miniszterelnök liberális kormánya lett. Az új kormány vezetője most (1895-ben) egyszerre elejtette az erdélyi románság kérdését. Nem akarván külpolitikai bonyodalmakba keveredni, a tőle felkeltett izgatottságot most már csillapítani igyekezett. Slavici és a többi tribunistákon át az erdélyi románokat engedékenyebb magatartásra ösztökélte s azt akarta, hogy Rațiu és társai, akik időközben kegyelmet kaptak, valamiképpen béküljenek ki a magyar kormánnyal.² Sturdza tervének sikerét azonban a konzervatívok megakadályozták. Az ellenzékre jutott konzervatív párt Sturdza módszere szerint ugyancsak az

¹ Georgescu I.: *Dr. Ioan Rațiu*. Nagyszeben, 1928, 155.

² Păcățianu: *ib.* m. VII, 772.

erdélyi kérdéssel akart a kormányon lévő Sturdzának és pártjának kellemtelenkedni s ezért Rațiu-t és társait további szélsőséges politikára bízta. Rațiu erre hajlandó is volt. Mivel azonban a Tribuna addigi vezetősége, főleg Albini Liviusz, Russu-Șiranu János és Bogdan-Duică György egészen a bukaresti liberális kormány hatása alatt működtek, először őket kellett a szerkesztőségéből eltávolítani. Rațiu nem sokat habozott. Kezében volt Albini Liviusznak a közjegyző előtt adott nyilatkozata, mely szerint Albini 19.500 forinttal tartozott neki és társainak. A nyilatkozat alapján a magyar bírósághoz fordult és zárlatot kért a nyomdaintézetre. A bírósági döntés után, 1896. elején, a magyar rendőrség élén benyomult a Tribuna szerkesztőségébe és onnan Albinit, Bogdan-Duică-t és Russu Șirianut erőszakkal eltávolította.¹ Jóllehet, Rațiu cselekedetét a tribunisták nagy többsége megbélyegezte és tiltakozott ellene, a magyar bíróság és rendőrség segítségével a Tribuna végleg Rațiu és a komité birtokába került. Így a román liberális kormány mérséklő hatásának érvényesülése lehetetlenné vált, mert a szebeni lap ettől fogva a román konzervatív párt irányítása mellett még erősebb hangon támadta a magyar államot. Ugyanakkor szenvedélyes hadjáratot indított Slavici, Brote, Lucaciu és mások ellen. A két arcvonalon kezdett harc azonban különféle körülmények miatt nem járt eredménnyel. Ellenkezőleg: siettetle a Tribuna bukását.

A Tribuna előzőtt fiatal írói, Bogdan-Duică és Russu-Șiranu csakhamar új napilapot indítottak. Lapjuk, a „Tribuna poporului” 1896. december 25—1897. január 7-én jelent meg Aradon. Sokkal tehetségesebbek lévén a Rațiu alkalmazta új szerkesztőknél, az aradi újság csakhamar elhódította a román olvasók jelentős részét a szebeni Tribunától. A „Tribuna Poporului” szerkesztői nemcsak a Rațiu-féle Tribuna tulajdonosait, hanem az egész komité magatartását súlyos kritikával illették. Megtámadták Rațiu és társai magánéletét, hibáztatták a párt passzív politikáját. Az aradi Tribuna eleitől fogva az aktivitás mellett szállott síkra. Tevékenységét egyre nagyobb lendülettel folytatta, mintha érezte volna, a szebeni ellenfél közeli bukását.

Valóban a szebeni Tribuna ereje évről-évre hanyatlott. A tehetséges fiatalok ellávozása után alkalmatlan és ügyetlen emberek szerkesztették. Olvasóinak száma is egyre fogyott. A lap szemlátomást öregedett. Anyagi nehézségei fokozódtak, mert a romániai pénzsegély vagy ritkán jött, vagy teljesen elmaradt.² Mivel pedig szerkesztői ügyetlenek és tehetségtelenek voltak, a magyar igazságszolgáltatással is egyre gyakrabban szembekerültek. A sajtóperek egymást érték. A magyar állam kénytelen volt szigorú lépéseket tenni a lap ellen, mivel néha egészen túrhetetlen hangú cikkek jelentek meg benne. Slavici és Bechnitz vezetése alatt a Tribuna soha sem támadta volna olyan ügyetlenül a magyar állam bel- és külpolitikai rendszerét, mint ahogy azt a Tribuna utolsó éveiben cselekedte. Megszűnése előtt néhány hónappal pl. a lengyelek miatt éles támadást intézett Németország ellen. „Amíg Oroszország közönséges gyilkos, Németország finomabb” — írta vezércikkében. „A porosz miért tetszeleg a művelt és

¹ Slavici: i. m. 170—3.

² Georgescu: i. m. 172. kk.

műveltségterjesztő szerepében, mikor csak a külső látszat különbözteti meg őseitől? Mikor az átöröklés miatt romboló hajlama nem tűnik el? Miért? Mert hiányzik nála az igazi műveltség, polgáriasodás és emberieség.¹ Ilyen és ehhez hasonló cikkek természetesen kiváltották a magyar igazságszolgáltatás megtorlását. A lap 1903-ban három új sajtópert kapott, holott egy azelőtt indított másik sajtópertben már 11.000 korona pénzbüntetésre ítélték. További megjelenéséhez új pénzbiztosítókra lett volna szükség. Ez azonban nem állott a lap rendelkezésére, mivel amint az utolsó számban közölt felhívás írta, „egész tőkénk elfogyott, a biztosítékot pedig elkobozták. A mai naptól számítva a Tribuna többé nem jelenhet meg.”² Ez volt a szerkesztőség búcsúja a román olvasóközönségtől.

A Tribuna tehát 1903. április 16/29-i, 70. számával megszűnt. Bukását elsősorban az 1896. után bekövetkezett belső meghasonlás okozta. Ezért vesztette el legjobb erőit, ezért fordult el tőle a román olvasótábor, ezért nem tudott az új viszonyokkal szembenézni. Mivel pedig e meghasonlás legmélyebb oka a Tribuna romániai kapcsolataiban rejtett, nyilvánvaló, hogy a híres nagyszebeni lap bukását a romániai tényezők idézték elő. Fejlődésének és virágzásának erőit Bukarestből merítette, de ugyanonnan származtak a pusztulást okozó betegség-csírák is. A magyar állam igazságszolgáltatása csak épen formát adott egy már évek óta megindult bomlási folyamatnak.

A Tribuna húsz éves munkájával a magyarországi románság életét gyökeresen megváltoztatta. A román faj és nép felsőbbrendűségének tudatát, a Tiszától a Dnyeszterig terjedő nép nagyságának, a román összetartás erejének érzését a Tribuna ébresztette fel és erősítette meg a magyarországi románokban. A szebeni lap teremtette meg a román nyelv és közművelődés egységét. Az ő műve a magyarországi román középosztály és parasztság összefogása. Ez összefogás legnagyobb politikai erőfeszítése a memorandum, valamint a románság szerves bekapcsolása a romániai politikai viszonyokba. Magyar szempontból nézve a Tribuna akadályozta meg a magyarországi románságnak, a magyar állam viszonyaiba való beletörődését és a magyar-román megbékélést. A szebeni lap terjesztette el a románság tömegei között az irredenta érzéseket és a magyarság alacsonyabbrendű volta-ra vonatkozó felfogást. A Tribuna jelentősége tehát valóban korszakalkotó a magyarországi románság történetében. Ezt a románságot lelkiileg a Tribuna készítette fel arra a harcra, melytől a legtöbb román a magyar állam bukását és a Tiszától a Dnyeszterig terjedő Nagyrománia megvalósulását várta.

¹ Tribuna, 1903. jan. 15/28.

² 1903. ápr. 16/29. 70. sz.

IRODALOM

A magyarországi román sajtó magyar történeti szempontból oly fontos munkájának tanulmányozását elsősorban a pontos hírlapgyűjtemény hiánya akadályozza. A hazánk területén megjelent egykori román újságok teljes és összes évfolyamainak anyaga egyetlen könyvtárban sem található meg. Viszonylagosan legteljesebb gyűjteménye a Román Akadémia könyvtárból is fontos lapok anyaga hiányzik. A kolozsvári egyetemi könyvtár, illetőleg az ott elhelyezett Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtárának gyűjteménye ugyancsak hiányos. Az 1865 előtt megjelent újságok egyike sincs meg — sem a *Gazeta*, sem a *Foaia* —, hogy a többiekről ne is beszéljünk. Így a *Tribuna* megjelenése előtti korszak anyagát kénytelen voltam másodkézből származó közlemények alapján ismertetni. Főleg Lupas Jánosnak, a kolozsvári volt román egyetem tanárának *Contribuțiuni la istoria ziaristicii românești ardeleni* című művét (Nagyszeben, 1926. Az Astra kiadása. 120 l.) használtam, kiegészítve Hodos Nerva és Ionescu Al. Sadi: *Publicațiunile Periodice Românești* című nagy összefoglaló művével (Bukarest, 1913, 812 l.). Lupas könyve tulajdonképpen több különálló előadás anyagát tartalmazza. Bár itt-ott kissé célzatos, temészetesen nagyromán szemléletű, lelkiismeretes utánjárás jellemzi. Hodos és Ionescu terjedelmes műve az összes román sajtótermékek ismertetése az érdekesebb lapok célkitűzéseinek idézésével. Egyes kérdésekben jól használható a Diaconovich Kornél szerkesztette *Enciclopedia Română* (Nagyszeben, 1898—1904. I—III. köt. Astra kiadás). Ez a mű 1930-ig az egyetlen román nyelvű lexikon volt. Munkatársai a magyarországi román viszonyokat elég tárgyilagosan ismertetik, de ahol vitás magyar-román kérdésekről van szó, ott a lexikon adatainak használatához nagy óvatosság szükséges. Diaconovich a Babes-Moesonyi irányhoz tartozó újságíró, az Astra főtítkára volt, akinek a román viszonyokra vonatkozó adatait jól lehet használni. A magyarságról szóló részek természetesen csak alapos kritikával értékesíthetők; felfogására jellemző, hogy pl. Deák Ferencet macedo-román eredetűnek tartja.

A *Tribuna* tevékenységének tanulmányozását gyakorlatilag megkönnyíti az, hogy a lap anyaga több könyvtárban megvan. A kolozsvári Egyetemi Könyvtárban elhelyezett Erdélyi Nemzeti Múzeum gyűjteményének egyik-másik évfolyama hiányos ugyan, de a lap munkájának megismerésére elegendő anyag van. Itt inkább a *Tribuna* munkaterületének nagyságával és a lap sokféle tevékenységének szétágazásából származó nehézségekkel találja szembe magát a kutató. Az egész húsz évfolyam munkájának részletes ismertetése több kötetet igényelne. Könyvemben inkább a jellemző és a magyar közvélemény előtt ismeretlen részeket próbáltam a lehetőség szerint összesűrítve megírni. A lap hátterének, romániai kapcsolatainak és az életét meghatározó, háttérből érvényesülő tényezőknek ismeretére Slavici művei az irányadók. Ezek közül a *Tribuna și Tribunistul* (Bukarest, 1896) esak gondos kritikával használható, mivel azt Slavici Raftiu ellen írta s ezért nem egyszer célzatosan állítja be az eseményeket. Jancsó Benedek ezt a munkát dolgozta fel a *román irredenta mozgalmak története* című könyvében (Budapest, 1920). A *Tribunának* azonban sokkal nagyobb szerepe volt az irredentizmusban, mint ahogy azt Jancsó 1920-ban tudhatta. Ez Slavici-nak 1920 után megjelent műveiből világosan kiderül. Ezek a művek megjelenésük sorrendjében: *Inchisorile mele* (Bukarest, 1921. 362 l.) *Amintiri* (Bukarest, 1924. 184 l.) és *Lumea prin care am trecut* (Bukarest, 1930. 107 l.). A *Tribuna* történetére vonatkozólag a két utóbbi mű döntő jelentőségű. Az *Amintiri* című kötet a putnai nagygyűlés azelőtt ismeretlen részleteire mutat rá, míg a *Lumea*-ból a *Tribuna* körülményei, Slavici életének sok érdekes fordulata és a romániai kapcsolatok tanulmányozhatók. E két mű adatai Jancsó Benedek megállapításait sokban igazolják, helyes-

bítik, illetőleg kiegészítik. Az *Inchisorile mele* című könyvben Slavici személyes tapasztalat alapján saját fogságait írja le, összehasonlítva a magyar és román igazságszolgáltatást, valamint a román és magyar börtönökben uralkodó állapotokat. Ez az összehasonlítás annyira a románok hátrányára üt ki, hogy Iorga Miklós történétíró egyik előadásában a sorok írójának jelenlétében Slavici könyvét román szempontból valóságos szerencsétlenségnek minősítette s élénken fájalta megjelenését. E könyveknek a románokra vonatkozó megállapításai magyar szempontból még nincsenek elég részletesen feldolgozva; a Tribuna-ra vonatkozó anyag e tanulmányomban kerül először a magyar nyilvánosság elé. A Tribuna munkájával is így vagyunk. Eddig nem sok figyelemre méltatták, noha a szepeni román lap tevékenysége döntő volt románjaink magyarellenés magatartásának kialakulásában. *Georgescu János*nak *Dr. Ioan Ratiu* című könyve (Nagyszeben, 1928, 217 l.) sok részletet tartalmaz a memorandum főhőseiről, de nem minket jobban érdeklő, romániai kapcsolatokra vonatkozó anyaga kissé hiányos. E tekintetben nagy jelentőségű lenne a kor ismertebb román vezetőinek (főleg Slavici és társainak) levelezése; ez azonban még kiadásra vár.

Hibák jegyzéke

4. lapon	a 19. sorban	<i>nyomtatta</i>	helyett	<i>nyomatta</i>
17. „	a legutolsó sorban	<i>Kossuthoz</i>	helyett	<i>Kossuthhoz</i>
18. „	a 15. sorban	<i>Transilvaniei</i>	helyett	<i>Transilvanici</i>
21. „	a 15. „	<i>Christea</i>	helyett	<i>Cristea</i>
21. „	a 18. „	<i>Christea</i>	„	<i>Cristea</i>
21. „	a 19. „	<i>Christea</i>	„	<i>Cristea</i>
28. „	a 33. „	<i>tartott</i>	„	<i>tartotta</i>
32. „	a 6. „	<i>vagynak</i>	„	<i>vagyunk</i>
33. „	a 2. „	<i>napjain</i>	„	<i>napján</i>
34. „	a 36. „	<i>Christea</i>	„	<i>Cristea</i>
36. „	az 1. „	<i>Vittorul</i>	„	<i>Vittorinul</i>

TARTALOMJEGYZÉK

	Lap
I. <i>A román politikai sajtó születése és fejlődése Magyarországon.</i>	
1. Előzmények	3
2. A román sajtó a szabadságharc és az önkényuralom alatt	16
3. A románok helyzete a szabadságharc után és a Tribuna előzményei	26
II. <i>A Tribuna története.</i>	
1. A Tribuna alapítása és a román kérdés új megfogalmazása	40
2. A Tribuna lehetőségei és módszerei	53
3. A Tribuna munkája és eredményei	67
4. A Tribuna sorsa és jelentősége	83
Irodalom	97

Erdélyi Tudományos Füzetek

Szerkeszti **Szabó T. Attila**

Az **E. M. E.** kiadása

Pengő

1. Rass Károly: Reményik Sándor — — —	1.20
2. Párvan Bazil: A dákok Tróájában — —	1.—
3. Bitay Árpád: Gyulafehérvár Erdély művelődéstörténetében — — — — —	1.—
4. Bitay Árpád: A moldvai magyarság — —	1.20
5. Szokolay Béla: A nagybányai művésztelep — — — — —	1.20
6. Balogh Ernő: Kvarc az Erdélyi medence felső mediterrán gipszeiben — —	1.20
7. György Lajos: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1925. év — — — —	1.50
8. K. Sebestyén József: A brassói fekete templom Mátyás-kori címei — — — — —	1.20
9. Karácsonyi János: Új adatok és új szempontok a székelyek régi történetéhez — — — — —	1.50
10. Gál Kelemen: Brassai küzdelmei a magyartalanságok ellen — — — — —	1.50
11. Tavaszy Sándor: Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése — — — — —	1.20
12. György Lajos: Két dialógus régi magyar irodalmunkban — — — — —	2.—
13. K. Sebestyén József: A Becse-Gergely nemzetség, az Apafi és a bethleni gróf Bethlen család címei — — — — —	1.50
14. Fereneci Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1926. év — — —	1.50
15. Gyártás Elemér: A Supplex Libellus Valachorum — — — — —	1.50
16. Rónay Elemér: Kemény János fejedelem halála és nyugóhelye — — — — —	1.50
17. György Lajos: Egy állítólagos Pancsantira-származék irodalmunkban — — —	1.50
18. Fereneci Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1927. év — — —	2.—
19. K. Sebestyén József: A középkori nyugati műveltség legkeletibb határai — —	2.—
20. Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum-Egylet XVI—XIX. század kéziratok énekeskönyvei — — — — —	1.50
21. Fereneci Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1928. év. pótlásokkal az 1919—1928. évekről — — —	1.50
22. György Lajos: A francia hellénizmus hullámai az erdélyi magyar szellemi életben — — — — —	1.50
23. Kántor Lajos: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület problémái — — — — —	1.50
24. Gál Kelemen: A nemzeti nevelés román fogalmazásban — — — — —	1.50
25. Tavaszy Sándor: Kierkegaard személyisége és gondolkozása — — — — —	1.50
26. Papp Ferenc: Gyulai Pál id. Bethlen János gr. körében — — — — —	1.50
27. Csádry Bálint: Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról — — — — —	1.50
28. Biró Vencel: Püspökjelölés az erdélyi róm. kath. egyházmegyében — — — — —	1.50
29. Teleki Domokos gróf: A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár története — — — —	1.50
30. Hofbauer László: A Remény című zsebkönyv története (1839—1841) — — — — —	1.50
31. Fereneci Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1929. év — — —	1.50
32. Gyalui Farkas: A Dóbrenté-pályázat és a Bánk bán — — — — —	1.50
33. Rajka László: Jókai „Törökvilág Magyarországon” c. regénye — — — — —	1.50
34. Temesváry János: Hét erdélyi püspök végrendelete — — — — —	1.50

Pengő

35. Biró Vencel: A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és iskola Bethlen és a Rákóczy fejedelmek idejében — — —	150.
36. Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum Vadadi Hegedűs-kódexe — — — — —	1.50
37. Kántor Lajos: Hidvégi gróf Mikó Imre szózata 1856-ban az Erdélyi Múzeum és az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalakítása érdekében — — — — —	1.50
38. Fereneci Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1930. év — — —	1.50
39. Balogh Arthúr: A székely vallási és iskolai önkormányzat — — — — —	1.50
40. György Lajos: Eulenspiegel magyar nyomai — — — — —	2.50
41. Dömötör Sándor: A cigányok temploma — — — — —	1.50
42. Kristóf György: Báro Eötvös József utazásai Erdélyben — — — — —	2.50
43. Hofbauer László: Az Erdélyi Híradó története — — — — —	1.50
44. Kristóf György: Kazinczy és Erdély — — — — —	1.50
45. Asztalos Miklós: A székelyek őstörténete letelepülésükig — — — — —	1.50
46. Varga Béla: Az individualitás kérdése — — — — —	2.50
47. Kemény Katalin: Erdélyi emlékiratok — — — — —	2.50
48. Dömötör Sándor: Vida György facetiái — — — — —	1.50
49. Oberding József György: A mezőgazdasági hitelkérdés rendezésére irányuló törekvések a román törvényhozásban — — —	1.50
50. Szabó T. Attila: Közép-Szamos-vidéki határnevek — — — — —	1.50
51. Balogh Jolán: Olasz falfestmények Gyulafehérvárt — — — — —	1.—
52. Fereneci Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1931. év — — —	1.50
53. Kántor Lajos: Magyarok a román népköltészetben — — — — —	1.50
54. György Lajos: Magyar anekdotáink Naszreddin-kapcsolatai — — — — —	1.50
55. Veress Endre: Gróf Kemény József (1795—1855) — — — — —	4.—
56. Kántor Lajos: Kölcsönhatás a magyar és román népköltészetben — — — — —	1.—
57. Tavaszy Sándor: A lét és valóság — — — — —	2.—
58. Szabó T. Attila: Adatok Nagyenyed XVI—XX. századi helyneveinek ismeretéhez — — — — —	2.—
59. Imre Lajos: A falunevelés irányelvei — — — — —	2.—
60. Veress Endre: A történetíró Báthory István király — — — — —	2.50
61. Boros György: Carlyle — — — — —	1.20
62. Juhász Kálmán: Két kolozsmonostori püspökaptát a XVI. században — — — —	1.50
63. Biró József: A kolozsvári Bánffy-palota és tervező mestere, Johann Eberhard Blaumann — — — — —	2.—
64. Fereneci Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1932. év — — —	1.50
65. Jancsó Elemér: Az irodalomtörténet-írás legújabb irányai — — — — —	1.50
66. Kántor Lajos: Erdély a világháborút tükröző román irodalomban — — — — —	1.50
67. Veress Endre: A moldvai csángók származása és neve — — — — —	2.50
68. Oberding József György: A Kolozsvári Gondoskodó Társaság — — — — —	2.—
69. Papp Ferenc: Gyulai Pál a kolozsvári ref. kollégiumban — — — — —	2.—
70. Fereneci Miklós—Valentiny Antal: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája.	

Pengő

Pengő

1933. év	2.—	100. György Lajos: Dr. Bitay Árpád életrajzi adatai és tudományos munkássága	1.20
71. Balogh Jolán: Márton és György kolozsvári szobrázók	5.—	101. Szabó T. Attila: Dés helynevei	2.—
72. Kristóf György: Szabolcska Mihály Erdélyben	2.50	102. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1937. év	2.—
73. Lakatos István: Magyaros elemek Brahms zenéjében	1.20	103. Maklai Endre—Nagy Ödön: Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez	4.—
74. Kristóf György: Eminescu Mihály költeményei	1.50	104. Szabó T. Attila: Bábony története és települése (68 képpel)	4.—
75. Biró József: A bonchidai Bánffy-kastély	2.50	105. György Lajos: Az „Erdélyi Múzeum” története (1874—1937.)	2.—
76. Juhász Káhnán: Műveltségi állapotok a Temesközben a török világban	1.20	106. Fábán Béla: Nagykend helynevei	1.—
77. Rajka László: Jókai román tárgyú novellái	1.20	107. Herepei János és Szabó T. Attila: Levéltári adatok faépítészetünk történetéhez. I. Fatemplomok és haranglábak	2.—
78. Venezel József: A falumunka és az erdélyi falumunka-mozgalom	2.—	108. Szabó T. Attila: Levéltári adatok faépítészetünk történetéhez. II. Székek, kapuk és fazarak	1.20
79. Valentiny Antal: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1934. év	2.—	109. Kristóf György: Az erdélyi magyar vidéki hírlapirodalom története a kiegyezésig	2.—
80. Biró József: Magyar művészet és erdélyi művészet	2.—	110. György Lajos: Dr. Rajka László élete és tudományos munkássága	1.20
81. György Lajos: Anyanyelvünk védelme	1.20	111. Lakatos István: A muzsikusz-Ruzitskák Erdélyben	1.20
82. Grandpierre Edit: A kolozsvári Szent Mihály-templom története	2.50	112. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1938. év	2.—
83. Balogh Ernő: Dr. Szádeczky-Kardoss Gyula	1.20	113. Domokos Pál Péter: Zemlénny János kéziratos énekeskönyve (XVII. sz.)	1.20
84. Kozsoca Sándor: Históriais ének Bocskay Istvánról	1.20	114. Szabó T. Attila: A kalotaszegi nagybirtokok jobbágyságának szolgálatása és adózása (1640—1690.)	2.—
85. Révész Imre: Méliusz és Kálvin	2.50	115. Nagy Géza: Geleji Katona István személyisége levelei alapján	1.20
86. Szabó T. Attila: Zilah helynévtörténeti adatai a XIV—XX. században	2.—	116. Kántor Lajos: Párhuzam az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az Astra megalakulásában és korai működésében	1.50
87. Lakatos István: Az új magyar műzene	1.20	117. Palotay Gertrud: Árva Bethlen Kata fonalas munkái	2.—
88. Rass Károly: A mi regényirodalmunk	2.—	118. Imre Lajos: A közművelődés mint társadalmi feladat	1.—
89. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1935. év	1.20	119. Balogh Artúr: A Nemzetek Szövetsége húsz évi működésének mérlege	1.20
90. Monoki István: Romániában az 1935. évben megjelent román-magyar és magyar időszakai sajtótermékek címjegyzéke	2.—	120. György Lajos: A magyar nábob	1.50
91. Szabó T. Attila: Níresz—Szásznyíres település, népiség-, népesedés- és helynévtörténeti viszonyai a XIII—XX. században	2.50	121. Sebestyén József: A Cenk-hegyi Braso-via-vár temploma	1.50
92. Jancsó Elemér: Nyelv- és társadalom	1.50	122. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1939. év	2.—
93. Gyárfás Elemér: Gyárfás Elek útnaplója 1844-ből	1.50	123. Szabó T. Attila: Újabb adatok és pótlások kéziratos énekeskönyveink és verses kézirataink könyvészetéhez	1.50
94. Jászay Károly: Magyar luteránus megmozdulások Cluj-Kolozsváron 1798—1861	1.50	124. Ady László: Magyarokpus helynevei	2.—
95. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1936. év	2.—	125. Nyárády E. Gyula: Kolozsvár környékének mocsárvilága	2.50
96. Kántor Lajos: Czegei gróf Wass Ottília, az Erdélyi Múzeum-Egyesület nagy jótévedője	2.—	126. K. Sebestyén József: Régi székely népi eredetű műlemléink	1.80
97. Szabó T. Attila: A transylvan magyar társadalomkutatás	1.20	127. Biró Venezel: Gr. Batthyány Ignác (1741—1798).	1.—
98. Lakatos István: A román zene fejlődéstörténete	2.—		
99. Szabó T. Attila: Kelemen Lajos tudományos munkásságának negyven éve (1897—1937.)	1.20		

Megrendelhetők az Erdélyi Múzeum Kiadóhivatalában

Az 1—10, 16, 20, 27, 29, 47, 50, 59, 78, 97. szám elfogyott.

Az Erdélyi Múzeum

az EME Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi, Természettudományi, valamint Jog- és Társadalomtudományi Szakosztályának hivatalos közlönye. Az előfizetés tagoknak 10, nem tagoknak és kereskedőknek 12 pengő.

Kéziratok, ismertetésre szánt könyvek és a folyóirat szellemi részét illető tudakozódások a szerkesztőség (Kolozsvár, Király-u. 14.) az előfizetés és a folyóirat szélküldésére vonatkozó kívánságok a kiadóhivatal címére (Kolozsvár, Brassai-n. 7) küldendők.